19-20 NİSAN 2025 | ESKİŞEHİR

BİLİM KURULU ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ

İÇİNDEKİLER

Sunuş 04
TİP Bilim Kurulu Yürütmesi

Günümüzde Sağ ve Faşizm: Dünya ve Türkiye 05
Cenk Saraçoğlu

Uluslararası Siyaset, Dış Politika ve Sol Siyasetin Dayanakları 11
Ekim Arbatlı

Garabete Karşı Hayalet: Aşırı Sağın Yükselişine Karşı Solun Tarihi Fırsatı ve Sorumluluğu 14
Batuhan Eren

Toplumsal Muhalefet ve AKP: Fırsatlar, Zorluklar, İmkanlar, Tehlikeler 19
Mete Kaan Kaynar

Biyoçeşitlilik Krizinin Politik ve Toplumsal Boyutlarıyla Yüzleşme 31
Barış Özüdoğru

Marksizm ve Hukuk Sorunu Üzerine 38
Alper Çavuşoğlu

21. Yüzyıl Sosyalizminde Kültür ve Sanat 45
Semih Gümüş

Piyasalaş(tır)manın Karşısında ve Ücretin Ötesinde: Yaşamın Üretimi İçin Kamu Politikaları 50
Deniz Ay ve Coşku Çelik

İnat ve Umut: Türkiye'de LGBTİ+ Mücadelesi ve Sosyalist Siyaset 56
Meltem Kolgazi

Türkiye'de Kamusal Enerji Politikaları Dönüşümüne Dair Adımlar: Sürdürülebilir ve Bağımsız Bir Gelecek İçin Stratejik Enerji Politikaları 61
Çağatay Tarhan, Batuhan Çağrı Yapan ve Altuğ Hasözbe

TİP Bilim Kurulu Çalıştayı Özet Kitapçığı 70
19-20 Nisan 2025, Eskişehir

Sunuş

TİP Bilim Kurulu Yürütmesi

Elinizdeki seçki, Türkiye İşçi Partisi (TİP) Bilim Kurulu'nun 19-20 Nisan 2025'te Eskişehir'de düzenlediği Türkiye ve Dünya Siyasetinde Güncel Dinamikler ve Sosyalist Siyaset" başlıklı çalıştayda yapılan 22 sunum arasından "tam metin" halinde ulaştırılmış 10 yazıyı içeriyor.

TİP'in kuruluşu ile yaşıt olan Bilim Kurulu ondan fazla ülke, yirmiden fazla şehre dağılmış 125 üyesiyle çalışmalarını çoğu kez online platformlarda sürdürürken 2025'le birlikte yıllık yüz yüze çalıştay ve konferanslara ağırlık vermeye başladı. 19-20 Nisan tarihlerinde gerçekleşen Bilim Kurulu Eskişehir Çalıştayı bu bakımdan bizim için önemli bir adımdı: İtalya, İsviçre, Belçika, Rusya gibi ülkelerden, İstanbul, Ankara İzmir, Şanlıurfa gibi farklı şehirlerden gelen dokasanın üzerinde katılımcı Türkiye ve dünya siyasetine ilişkin önemli tartışma başlıklarında, uzman sunumlarını dinledi, fikri katkısını sundu ve yeni dönem çalışmalarına dair kolektif bir çerçeve çıkardı. Yapılan sunumların içeriklerini yansıtan özet kitapçığını tam metinlerin ardından, seçkinin en sonunda bulabilirsiniz.

Farklı ülke ve şehirler, ve disiplinlerden insanların akademik olanla politik olanı organik bir bütünlükle kavradıkları, yansıttıkları ve en önemlisi yoldaşça bir dinlemenin nasıl büyük bir fikri zenginliğe alan açtığının deneyimlendiği çalıştayın iki günlük programında 10 oturumda 22 sunum gerçekleştirildi. Çalıştayda sunumlar kısa ve odaklı, katkılar ise genişçe bir zaman diliminde alındı. Konu ne olursa olsun farklı disiplinlerden uzmanların birbirinden öğrenecekleri ve birbirine katacakları ne çok şey olduğunu görmeyi sağlayan bu katılımcı/etkileşimli tarzın önümüzdeki çalıştaylar da sürdürülmesi düşünülüyor. Keza, çalıştayda bir araya gelen farklı uzmanlıkların, kendi sınırlarına kapanmak yerine insanlığın ve dünyanın geleceğine dair ortak bir ideolojik zeminde buluşması, bu buluşmanın amacını tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Uzmanlıklarımız ve bilgilerimiz daha adil, eşit ve özgür bir ülke hedefine odaklandığı ölçüde fikirlerin de kollektivize olması hiç zor olmadı.

Çalıştay; Türkiye ve dünya siyasetindeki güncel dinamiklere ilişkin kritik tespitlerin yapıldığı açılış oturumunu takiben İktisadi eğilimler, tarım ve gıda sorunu, sosyal politikalar, sınıf siyaseti, yargı ve hukuk,kültür, sanat ve spor, sağlık politikaları, göç, patriarkal kapitalizm, Kürt sorunu, yapay zeka ve etik gibi bir dizi başlıkta yapılan sunumlar ve bunları takip eden kolektif tartışmalarla yol aldı.

Önümüzdeki dönemde Bilim Kurulu faaliyetlerine ilişkin öneri ve tartışmaların somut çıktılarının yanı sıra, çalıştayın belki de en önemli kazanımı, yüz yüze bir araya gelmenin yarattığı eşsiz yoldaşlık duygusunun ve birlikte düşünme ile üretmenin zenginliğinin doğrudan deneyimlenmiş olmasıydı. Bugüne kadar görece daha az ele alınan biyoçeşitlilik, kuraklık ve kooperatifçilik deneyimleri gibi başlıklara daha fazla yoğunlaşma; kamucu sağlık siyaseti ve sosyalist bir ekonomi programı gibi alanların ise hem içerik olarak detaylandırılması hem de ideolojik düzeyde ülke ve toplum gündemine taşınması yönünde güçlü eğilimler ortaya çıktı. Ayrıca, yakın dönemde "yurt hakkı/yurttaşlık mücadelesi" gibi başlıklarda üyelere ve topluma açık etkinliklerin düzenlenmesi, çalıştay boyunca sıklıkla dile getirilen ve altı çizilen bir talep olarak gündeme geldi. Çalıştay, toplumsal cinsiyet ve aile tartışmalarından iletişim, kültür-sanat, spor, hukuk, turizm, enerji ve eğitim politikalarına kadar geniş bir yelpazede bugüne dek yürütülen çalışmaların daha etkin biçimde toplumsallaştırılması gereğini de ortaklaşa görmeyi mümkün kılmıştır.

İktidarın üniversitelere diz çöktürmeye çalıştığı günümüz koşullarında TİP Bilim Kurulu çalıştayı farklı disiplinlerin, farklı bakış açılarının yoldaşça etkileşiminden çıkan fikrin ve siyasetin daha etkili ve daha etkileyici olabileceğini görmek bakımından da eşsiz bir deneyim sundu.

Günümüzde Sağ ve Faşizm: Dünya ve Türkiye

Cenk Saraçoğlu

Faşizm ve faşistleşme kavramlarını temel almak bugünkü dünyanın ve Türkiye'nin gidişatını kavrayabilmek ve siyasal stratejimizi belirlemek açısından ne derece anlamlıdır? Trump'ın ikinci döneminin başlamasıyla ortaya çıkan gelişmeler, örneğin, ABD Yüksek Mahkemesi'nin Trump'ın mutlak dokunulmazlık iddiasını kısmen tanıması, gözaltı kamplarının genişletilmesi, göçmenlere yönelik av yasalarıibu sorunun yanıtını daha net bir şekilde verebileceğimiz bazı sonuçlar doğuruyor. Faşizm, bugün dünyadaki genel eğilimlerin ana hatlarını ortaya koymak ve bu eğilimlerin ülkeler ölçeğindeki farklı görünümlerini tahlil etmek açısından doğru bir başlangıç noktasıdır.

Bugün dünya bir faşistleşme sürecinden geçmektedir; Türkiye bu faşistleşme sürecini uzun zamandır kendi toplumsal dinamikleri içinde özel bir şekilde yaşamaktadır. Macaristan'da Orbán'ın "illiberal demokrasi" adı altında medya, akademi ve yargıyı tekeline alması; Hindistan'da Modi'nin Müslüman azınlığa yönelik açık şiddeti meşrulaştıran söylemleri; İtalya'da Meloni'nin göçmen karşıtı politikaları bu sürecin küresel yansımalarıdır. Ve fakat bugün dünyanın içinden geçmekte olan faşistleşme süreci düz bir çizgi üzerinde, pürüzsüz ve yeknesak bir şekilde ilerlememektedir Gerek küresel ölçekte gerekse de tek tek ülkeler düzeyinde yarattığı yıkımın yerini alabilecek sürdürülebilir bir toplum ve yönetim düzeni inşa edememekte ve sürdürdüğü baskıya rağmen toplum içerisinden gelen meydan okumaları önleyememektedir. Türkiye'de 19 Mart süreci ve akabinde ortaya çıkan halk hareketi de bu bağlamda faşistleşme sürecinin çelişkilerine ve onu püskürtebilme olanaklarına dair önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

Faşizmi Tanımlama Sorunu

Bugünkü dünya halinin faşizm ya da faşistleşme kavramları temelinde ele alınmasının ne derece doğru olacağı özellikle sol düşünce dünyasında epey süredir tartışılıyor. Bu tartışmalarda ağırlıklı olarak iki savaş arasında faşist hareketlerin ve bu dönemde Nazi Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sında ortaya çıkan faşist rejimlerin özellikleri ile bugünün dünyası arasındaki benzerliklere ve farklılıklara odaklanılıyor. Benzerliklerin varlığında bir faşistleşme sürecinden geçilmekte olduğuna dair önermeyi olumlama, farklılıkların olduğu yerde de bu önermeyi yersiz bulmak arasında kalınıyor. Örneğin, bugün faşizm tartışmasını gündemimize sokan hareketlerin ve siyasal iktidarların benimsedikleri ırkçı/milliyetçi retoriği göz önüne alanlar için faşizm saptaması makul gözükebilirken, diğer yandan iki savaş arası dönemde olduğu gibi faşist partiye organik olarak bağlı sokak terörü uygulayan paramiliter çetelerin pek ortalıkta görünmemesini, toplu katliamların yaşanmaması veri alındığında faşizm belirlemesi karşısında şüphe duyulabiliyor. Ya da iktidarı ele geçiren bu sağ partilerin toplumsal muhalefeti baskı altına almaya yönelik bir rejim inşa etmekte olduklarından yola çıkarak faşizm saptamasına meyledilirken, halen seçimlerin yapılıyor oluşu, parlamentoların varlığı ve insanların dijital medyada halen seslerini çıkarabilmelerine bakarak bir faşizm döneminden geçmekte olduğumuz tezinden uzaklışılıyor, ve illiberal demokrasi, rekabetçi otoriterlik gibi kavramların cazibesine kapılınabiliyor.

Mülkiyetin Karşı Devrimi Olarak Faşizm

Tüm bu ikirciklilik bana kalırsa faşizmi kapitalizmle ve sınıf mücadelesi ile bağlantısı koparılmış belirli ayrıksı özelliklere ve niteliklere sahip, müstakil bir ideoloji ya da bir siyasal rejim olarak ele almaktan kaynaklanan, özellikle akademideki hakim bir "karşılaştırmalı siyaset" yaklaşımının yarattığı bir yanılgının ürünü. Bu eğilim, onun iki savaş arasındaki görünümlerinden yola çıkarak faşizm için bir asgari yeterlilikler listesi çıkarır – ki bu liste üzerinde de uzlaşılabilmiş değildir. Yani bir "faşist minimum" belirlemeye çalışır ve bu listedeki özelliklerin karşılanıp karşılanmadığına göre belirli bir zaman ve yerdeki siyasal eğilimlerin faşizm olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına dair bir tartışma yürütülür. Bu liste bazen neredeyse modern siyasi tarihteki tüm otoriter/dışlayıcı devlet biçimlerini ve bunu besleyen ideolojik yönelimleri faşizm olarak görmeye yol açacak şekilde genel, ya da Nazizm haricinde hiçbir dönemi faşist olarak adlandıramayacağımız derecede spesifiktir.

Bu ikircikliğe ve buradan doğan kafa karışıklığına düşmemenin yolu Horkheimer'ın ünlü sözünü yeniden hatırlamayı gerektiriyor: "Kapitalizmden söz etmek istemeyen, faşizm hakkında konuşmamalıdır". Faşizm, ancak kapitalizmin kendi iç çelişki ve çatışmalarından doğar ve ancak onunla ilişkili bir şekilde anlaşılabilir. Fakat kapitalizm, faşizm değildir; ya da faşizm kapitalizmin her dönemini tanımlayabilecek bir kavram değildir. O bütüncül olarak sermaye sınıfının, ya da burjuvazinin hakim fraksiyonunun kendi yeniden üretim krizini aşmak üzere devreye soktuğu bir karşı-devrimci saldırıdır.

Bu karşı devrimci saldırının yöneldiği güncel ve tarihsel olmak üzere iki odak bulunmaktadır. Faşistleşme süreci sermaye sınıfının içinde bulunduğu kriz karşısında eşitlikçi-özgürlükçü bir halk hareketinin temelini teşkil etmeye aday güncel kamusal zeminlere ve toplumsal/siyasal dinamiklere yönelik bir saldırıyı içerir. Aynı zamanda faşizm, ezilenlerin mücadelelerle toplumsal düzenin bir parçası haline getirerek insanlığa mal ettiği eşitlikçi, özgürlükçü demokratik değerlerin ve bunların ifade edildiği kurumların içini boşaltmaya ve ardından da toplumsal/siyasal hayattan silmeye yönelik bir karşı-devrimci hamleyi içerir. Buradan ilerlersek faşizm, kapitalizmin belirli bir toplumsal formasyonda karşı karşıya kaldığı eş zamanlı olarak ortaya çıkan birikim rejimi krizini, uluslararası alanda ortaya çıkan paylaşım rekabetinin beraberinde getirdiği siyasal krizleri ve toplumun bütününde bir hegemonya inşa edememesine yol açan ideolojik yeniden üretim krizini, yani yaşadığı total ve organik kriz bağlamında devreye soktuğu güncel ve tarihsel ilerici dinamiklere yönelik taaruzdur; bunun başat bir eğilim haline gelmesidir. Faşizm; Markist düşünür Alberto Toscana'nın "Geç Faşizm" isimli kitabında Amerikalı Siyah hareketinin önderlerinden William Du Bois'in ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında beyaz ırkçılığı için kullandığı çok basit ve çok manidar sözlerinden yola çıkarak çözümlediği gibi, "mülkiyetin karşı-devrimidir".

Faşizm, İdeoloji ve Kitle

Faşistleşmeye denk düşen karşı-devrim süreci yalnızca çıplak şiddetle ve toplumun sinidirilmesiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumun geniş kesimlerini bu sürece aktif bir şekilde dahil etmeyi ya da en asgari düzeyde onların bu sürece hayırhah kalmasını amaçlayan özel bir ideolojik operasyon üzerinden işler. Bu noktada "mülkiyetin karşı-devrimi" ifadesinde özellikle "devrim" sözcüğüne dikkat çekmek gerekir. Faşizmin ayırt edici özelliği, sermayenin emeğe ve doğaya yönelik yeni kuşatmasını meşrulaştırmak için, daha önce bizzat sermaye birikiminin üzerinde yükseldiği hukuki ve siyasal düzeni "yozlaşmış" ve "millete yabancı" ilan ederek hedef tahtasına yerleştirmesidir. Bu yönüyle faşizm, mevcut düzeni hem ideolojik olarak mahkûm eder hem de onu parçalamaya yönelen radikal bir siyasi müdahale biçimi geliştirir. Ancak bu müdahale, devrimci değil karşı-devrimcidir; çünkü tarihsel olarak işçi sınıfı ve halk güçleri tarafından kazanılmış

toplumsal hak ve kurumların tasfiyesini amaçlar. Faşizmin bu karşı-devrimci radikalizmi, halkın sistemle kurduğu yabancılaşma duygusunu ve biriken öfkesini kendi ideolojik hedefleri doğrultusunda harekete geçirir: Sistemin meşruiyetini sorgulayan kitleleri, düzenin sınıfsal doğasına değil, onun görünüşteki temsilcilerine –elitlere, bürokratlara, "iç düşmanlara"– yönlendirerek, sermayenin yeniden yapılanmasını toplumsal rıza temelinde olanaklı kılmaya çalışır.

Bu karşı-devrimci radikalizmin dayandığı ideolojik zemin, faşizmin kendine özgü bir tarih anlatısı ve kolektif kimlik kurgusu üretmesinde somutlaşır. Burada belirgin bir ideolojik konfigürasyon ortaya çıkar: tarihsel olarak üstün özelliklere sahip olduğu iddia edilen "millet", bugün yozlaşmış elitler, yabancı etkiler ve içerideki "hain unsurlar" eliyle bir kriz ve yok oluş sürecine sürüklenmiştir. Bu çöküşün aşılabilmesi içinse, mevcut kurumların –hukuk, siyaset, medya, akademi gibi düzenin taşıyıcı yapılarının– yıkılması ve geçmişteki "altın çağ"ın, "milli" önderliğin rehberliğinde yeniden diriltilmesi gerektiği savunulur. Böylece faşizm, geçmişin mitolojik ihtişamını gelecekte yeniden kurma vaadiyle halkın desteğini seferber eden bir "küllerinden doğma" mitosuna yaslanır.

Dahası, günümüz faşist hareketleri, solun tarihsel olarak sahip çıktığı bazı temel ideolojik temaları eklemleyerek onları karşı-devrimci bir hatta yeniden işlevselleştirir. Bu strateji, hem solun temsil iddialarını zayıflatmayı hem de onun toplumsal tabanına sızarak siyasal alanı yeniden kurmayı hedefler. Ortaya çıkan söylem, milliyetçi hamasetle cilalanmış sahte bir "anti-emperyalizm", sermaye sınıfını aklayan ama geleneksel elitleri hedef gösteren bir "düzen karşıtlığı" ve yoksul emekçilere hitap ediyor gibi görünse de onları göçmenler, mülteciler ya da "içerideki "bozguncularla" karşı karşıya getiren bir tür sahte sınıf siyaseti biçiminde tezahür eder. Bu ideolojik süreç, yalnızca yukarıdan işletilen bir dönüşüm değil; seçim sandığında, dijital platformlardaki organize zorbalıkta ve yer yer sokak şiddetinde somutlaşan, aktif bir toplumsal taban tarafından da taşınır.

Faşizmle ilişkilendirilen ideolojik kodlar, yönetim biçimleri ve şiddet teknikleri standart değildir. Tüm bunlar karşı-devrimci saldırının kapitalizmin içinde bulunulan dönemindeki genel kriz eğilimleri, bu krizlerin her bir ülke ölçeğinde aldığı somut biçimler, yani toplumsal formasyonun bütünü tarafından dolayımlanır; onlar tarafından "üst belirlenir" ve farklı biçimler alabilir. Faşizm, "mülkiyetin karşı-devrimini" belirli bir yer ve zamanda hangi araçlar mümkün kılıyorsa ona göre somut ve farklı biçimler içerisinde kendisini gösterebilir.

Örneğin, 1930'ların faşizminde paramiliter çetelerin sokak şiddeti merkezî bir rol oynarken, bugün bu işlev polisin militarize edilmesi, siber gözetim ve yargısal baskı ile yer değiştirmiştir. Toplu katliamlar gaz odalarında değil, Akdeniz'de göçmen botlarının batırılmasında, Filistin'de soykırım politikalarında veya Türkiye'de olduğu gibi muhalefet üzerinde uygulanan düşman hukukunu andıran uygulamalarda kendini gösterir.

Yirmibirinci Yüzyılda Faşizm

Bugün dünya kapitalizmi bu söz konusu karşı-devrime yol açan ve bir türlü dinmeyen bir bütüncül kriz döneminden geçiyor. Bu krizi öncekilerden farklı kılan şey kapitalizmin bu son krizinin insanın gezegendeki varlığını neredeyse mümkün kılmayacak derecede yıkıcı olması. Ortaya çıkan ekolojik yıkımı kontrol edebilmenin ancak sermaye düzeninin temellerini sorgulamakla mümkün olması, bunun yarattığı ekolojik kriz; derinleşen toplumsal eşitsizliklerin ve yoksulluğun yarattığı sonuçları yönetememekten kaynaklanan toplumsal kriz; sürdürülebilir, sistemli, kurumsallaşmış ve rıza üretmeyi mümkün kılacak bir birikim modeli inşa edememekten kaynaklanan ekonomik kriz; tüm bunların yarattığı sonuçlar karşısında ortaya çıkan itirazları, talepleri ve huzursuzlukları sistem içinde soğurması beklenen kurumların işlemezliğinden kaynaklı siyasal kriz; toplumun tamamında kuşatıcı bir rıza üretebilecek sistem içi baskın bir ideolojik formasyon geliştirememekten kaynaklı ideolojik kriz; ve uluslararası rekabeti öngörülebilir ve idare

edilebilir bir biçime sokamayan bir dengeye yerleştiremeyen bir küresel düzen krizi. Faşizm, sermaye sınıfı içerisinde bu krizleri tam gaza basarak (accelerationism), sermaye tahakkümünün ve emeğe/doğaya yönelik saldırının önündeki toplumsal/ideolojik engelleri yıkıcı bir saldırıyla yıkma arayışına denk düşüyor bugün. Yani bu kriz karşısında kapitalizmin ortadan kaldırılmasını bırakın, frenlenmesi gerektiğine dair herhangi bir arayışının, kamucu/toplumcu bir direnç potansiyelinin toplumsal zeminini tamamen ortadan kaldırmaya yönelik karşı-devrimci bir saldırı ile karşı karşıyayız bugün.

Bu açıdan günümüz faşizminin sınıfsal kökleri, kapitalist talanın hiçbir engelle karşılaşmadan, tam bir "özgürlük" içerisinde sürdürülmesini isteyen sermaye gruplarında aranmalıdır. Bu gruplar, insanlığın gezegendeki varlığını sürdürülemez hale getiren yıkımların farkında olsalar bile, aynı talanı devam ettirme konusunda ısrarcıdırlar. Bu kökler, bir yerde Elon Musk'ın Trump'a verdiği destekle kendisini gösteriyorsa, başka pek çok yerde kendi ülkelerindeki despot liderlerle içi dışlı olan yağmacı iş insanlarında açığa vurur.

Karşı Devrim Püskürtülebilir mi?

Faşistleşme süreçlerinin belki de en temel paradoksu ona zemin hazırlayan organik kriz halinin aynı zamanda kapitalizmi aşmaya yönelik sahici bir devrimci potansiyeli de içerisinde barındırımasıdır. Faşistleşme sürecinin baskının dozunu sürekli artırmak zorunda olması, şiddetini kesintisiz ve arttırarak sürdürmeye yazgılı olması da bu yüzdendir. Zira faşistleşme süreci sermayenin emeğe ve doğaya saldırısının önündeki sınırları kaldırdığı oranda vaadinin aksine sınıfsal çelişkileri daha da keskinleştirir; bu ise hem ideolojik hem de militer teyakkuzun dozunun artmasını zorunlu kılar. Faşistleşme süreci bu yüzden kitle desteğini veya toplumun genelindeki pasif onayı tüm çelişkilerine ve kofluğuna rağmen korumak gereksinimi içerisindedir; ve bu yüzden de sınır tanımaz şiddetinin oluşturduğu azametli görünümüne zıt sürekli şiddetle telafi edilmesi gereken bir kırılganlığı içerisinde barındırır. İşte tam da bu paradoks faşistleşme sürecinin hem önlenebilirliğine hem de bunun nasıl mümkün olabileceğine dair bazı ipuçları sunar.

Önlenebilir Karşı-Devrim

Faşistleşmenin, kapitalist krize karşı ortaya çıkabilecek ileri halk dinamiklerinin tümüne yönelik bir saldırıyı içerdiği düşünüldüğünde elbette, onun püskürtülmesinin önkoşulu bu dinamikleri barındıran toplumsal blokların ve onların örgütlü temsilcilerinin ortak bir direniş ekseninde birleştirilmesidir. Öte yandan, faşizme karşı mücadelenin her tarihsel dönem için geçerli olmazsa olmazı olan bu cepheleşme faşistleşme sürecinin hızını kesmeyi mümkün kılabilecek olsa da tamamen püskürtülmesini garanti altına almaz. Önemli olan yalnızca halihazırda politik olarak aktif bir direniş konumunda olan kesimlerin birliğini oluşturan cephenin kararlılığını, direngenliğini arttırması değildir. Aynı zamanda faşistleşme sürecinin en kırılgan noktası, aşil topuğu olan toplumsal onayı kesintiye uğratacak pratik ve ideolojik girdilerde bulunabilmektir. Bu pratik ve ideolojik girdiler tam da faşistleşmenin güç ve taban kazanmasına zemin hazırlayan toplum içerisindeki sıkışmışlığa, umutsuzluğa ve yalnızlaşmaya karşı mevcut anın sorunlarını hep birlikte aşmaya yönelik bir birlik projesinin inşasını ve bunu gerçekleştirecek bir kurucu iradenin belirginleştirilmesini hedeflediği oranda başarılı olabilir. Faşizme karşı direniş, yalnızca onun şiddetine karşı savunmacı direnişi değil, neoliberalizmin yarattığı yıkım karşısında ortak bir bütünün parçası olma hissiyatını yitirmiş insanlara gerçekten de ait ve güvende hissedecekleri bir toplumsal birlik ufkunu sunmayı da içermek durumundadır. Aksi durum düzen siyasetine ve onun kurumlarına güveni kalmamış, belirsizlik hali karşısında bir "derleyici ve toparlayıcı" irade arayışı içerisindeki kitleleri faşizmin "küllerinden yeniden doğmakta olan" bir milletin parçası olma daveti karşısında yalnız bırakmak anlamına gelir.

Yurt Hakkı Mücadelesi ve Anti-faşizm

Burada bu mesele söz konusu "birlik" ufkunun hangi temelde inşa edileceği, onun tutkalının ne olacağı sorusudur. Akla hemen emek ekseni, "sınıfsal ortaklık" düşüncesi ve bir şiar olarak "ekmek kavgası" gelecektir. Fakat bu basit formül bugün bulunulan insanlık krizinin çok-katmanlılığı ve faşist şiddetinin çok-yönlülüğü karşısında ancak teorik bir netleşmenin konusu olabilir; belirli bir toplumsal formasyonun gerçek zaman-mekanında benimsenecek "birleştirici" bir siyasal strateji ile ikame edilemez. Zira, içerisinde bulunulan karşı-devrim süreci yalnızca aşırı sömürünün önündeki toplumsal engelleri birer birer ortadan kaldırarak emekçileri yoksulluğa mahkum etmekle kalmıyor, bunu mümkün kılmak üzere özgürlükler namına kazanılmış tüm değerlere ve sahalara saldırarak aynı zamanda toplumun geniş kesimlerini bir "varoluş" sorunuyla, kriziyle baş başa bırakıyor. Bu karşı-devrimci taaruz bir yandan emekçilerin sofrasına göz dikerken diğer yandan kadınların yaşamını, gençlerin yaratıcılığını ve geleceğini, ezilen halkların onurunu kıskaç altına alarak her birinin içerisinde yaşadıkları ve ürettikleri ülkeyi/toplumu şekillendirme iradelerini ellerinden alıyor.

Tüm bu karşı-devrimci saldırının, en temelde, sermayenin insanlığı sürüklediği krize rağmen bildiğini okumasını sağlamak üzere işlediği kesin olmakla birlikte, yarattığı ortak sonucu yalnızca sınıfsal bölüşüme bağlı olarak tarif etmek eksik kalır. Bu saldırı aynı zamanda insanların bir yere, bir topluluğa, bir geleceğe ait olma hissiyatlarını da örseleyen çok yönlü bir yurtsuzlaştırma süreci olarak işlemektedir. Faşistleşmenin tam da bu hissizleştirilmiş, yalnızlaştırılmış, korunmasızlaştırılmış toplumsallık üzerinde yükselmesi, onun kırılganlık noktalarından birini de açık eder: bu süreç, kendi karşı-devrimci birlik iddiasını toplumun dağılmış parçaları üzerinde kurmaya çalışmak zorundadır. Yani toplumun "bir arada olma" ihtiyacı, faşizmin ideolojik mayasını değilse bile, onun tutunabileceği zemini oluşturur.

Bu zemine müdahale etmenin, faşizmin ideolojik etkisini kırmanın yolu, yalnızca baskıya direnmekten değil, baskı karşısında dağılmış olan yurttaşların yeniden birbirine dokunabileceği bir ufuk ortaya koymaktan geçmektedir. Faşistleşme süreci parçalanmışlığı örgütlü bir biçimde seferber ederken, bu seferberliğe karşı yalnızca "demokrasi" çağrısıyla yanıt vermek yetersiz kalacaktır. Gereken şey, krizin içinden birlikte çıkma iradesini taşıyan kurucu bir siyasal tahayyül ve onu taşıyacak örgütlü bir siyasal iradedir.

Bu tahayyül, soyut bir "birlik" söylemiyle inşa edilemez. Faşizmin "geçmişi-yeniden inşa ederek bugünü dizayn etmek için seferber ettiği küllerinden yeniden doğacak "millet" mitine karşı anti-faşist direnişin tahayyülü toplumun bugünkü dağınık halini gelecekteki müşterek bir yurda dönüştürecek pratik ve ideolojik dayanaklara ve duygusal ortaklık zeminine sahip olmalıdır. Burada bu ideolojik dayanak ve duygusal ortak zemin siyasal süreçlerden dışlananların, sömürülenlerin, bastırılanların ve tehdit altında yaşayanların —kısacası yurtları ellerinden alınanların— kendi yurtlarını kurma arayışıdır; yani yurt hakkı talebidir.

Yurt hakkı, bu anlamda, yalnızca mekânsal bir yerleşim ya da formel bir yurttaşlık biçimi değil; insanların kendilerini ait hissettikleri, birbirlerine karşı sorumluluk duydukları ve müşterek geleceklere birlikte karar verdikleri bir toplumsallığın yeniden kuruluşudur. Bu hak temelindeki bir ortak mücadele faşistleşmenin bastırdığı siyasal ve duygusal bağları yeniden kuracak, insanları pasif bir onay konumundan çıkararak siyasal bir fail haline getirecek bir yeni siyasal zeminin temelini teşkil edebilir. Faşizmin "küllerinden doğan millet" mitine karşı, hep birlikte yurt haline gelecek bir ülke düşüncesi, yalnızca bir karşı-anlatı değil, aynı zamanda bir siyasal inşa programı olarak düşünüldüğünde anlam ve derinlik kazanabilir. Yurt hakkı üzerinden verilen bir mücadele bugünkü faşistleşme sürecine karşı direnişe dahil olabilecek toplumsal blokları belirginleştirdiği gibi bu blokları egemen düzene karşı "halk" şemsiyesi altında bir kurucu irade olarak bütünleyecek bir zemini de bize sunabilir.

Fakat mesele talep ve rahatsızlıkları alt alta dizerek mağduriyetler listesini uzatmak değil sermayenin karşı devrimi karşısında bu ülkede yaşayıp, çalışıp da onu şekillendirme iradesi ellerinden alınmış, bu ülkeyle bağları koparılmak istenen, yani yurtsuzlaştırılan insanları ortak bir yurt hakkı mücadelesi etrafında bütünleştirebilmek ve buradan yeni bir siyasal birlik programını inşa edebilmektir. Bu ülkenin doğasını, kaynaklarını sermayenin sınırsız talanına açarak emekçilerin soluduğu havayı, bastığı toprağı zehirleyen; insanların emek verdiği, bağlandığı yurdu üzerine istediğini dikecek boş bir arazi gibi gören yağmacılık karşısında birleşen bir halkın talebi olarak yurt hakkı. Hayatı mümkün kılanların o ülkenin bugününü ve geleceğini şekillendirme hakkını geri alma mücadelesi olarak yurt hakkı.

Mülkiyetin karşı devrimine, faşizme karşı mücadele bu nedenle yalnızca bir savunma hattı değil, kurucu bir süreçtir. Bu sürecin başarısı, "kaybedileni" restore etmekten değil, yeni bir toplumsal varoluş biçimini örgütlemekten geçmektedir. Ve bu örgütlenme, ancak o çok katmanlı krizin ortasında birbirine tutunmak isteyenlerin, yaşadıkları yere sahip çıkmak, birbirlerine dayanmak ve birlikte geleceği kurmak isteyenlerin ortak yurt hakkı etrafında kenetlenmesiyle mümkün olabilir. Yurt hakkı eksenindeki mücadele hattına temel teşkil eden ortaklık, yani "yurtsuzlaştırılanların" içerisinde yaşadıkları ülkeyi yalnızca üretip tükettikleri değil, birlikte dönüştürdükleri ve bu sayede sahiplendikleri bir yurda kavuş(tur)ma arayışı bir temenni ya da hayal değil kendisini 12 sene önce Gezi direnişinde ve bugün de 19 Mart sonrasında açığa vuran güçlü bir toplumsal arzudur. Böyle bir mücadele ekseninin hem kaynağı hem ilhamı son yirmi senedir siyasal iktidarın her türlü ideolojik ve baskı aygıtını seferber etmesine rağmen toplumsal dokudan silemediği, bastırıldığı sanıldığında daha güçlü bir şekilde geri dönen memlekete sahip çıkma, onu kolektif iradeyle dönüştürme, kendi yurdu haline getirme yönündeki ısrardır.

Bu stratejinin taşıyıcısı olacak örgütsel biçim, ne yalnızca klasik bir parti yapısıyla ne de salt protestocu gevşek ağlarla sınırlı kalabilir. İhtiyaç duyulan, yerel düzeyde müşterek yaşamı savunabilecek ama aynı zamanda bu parçalı direnişleri ülke düzeyinde ortak bir yurt tahayyülü etrafında buluşturabilecek öncü ve aynı zamanda kapsayıcı ve dinamik bir siyasal formdur. Bu form, hem bugünkü dağınık, bastırılmış kitlelerin sözü olabilecek derecede esnek ve kapsayıcı, hem de geleceğe dair kurucu bir irade olarak bir alternatif programı taşıyabilecek derecede fikirde ve pratikte bir bütünlüğe sahip olmalıdır.

Uluslararsı Siyaset, Dış Politika ve Sol Siyasetin Dayanakları

Ekim Arbatlı

Küresel siyaset, birçok alanda ciddi bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçiyor. SSCB'nin çöküşüyle tesis edilen tek kutuplu dünya düzeninin sonu gelirken, yeni dönemde farklı ittifaklarının da rol alacağı çok kutuplu bir dünyaya doğru gidiyoruz. Buna karşılık Amerikan yönetimi, en büyük rakibi olan Çin'e yönelik gitgide daha sert ve çatışmacı bir strateji izliyor. Yakın gelecekte bir yandan ekonomik küreselleşme mitinin sonu gelirken, diğer yandan bölgesel savaşların ve doğrudan emperyal müdahalelerin artacağını öngörebiliriz. Tüm dünyadaki ilerici güçleri, faşizmin yükseldiği ve emperyalist paylaşım savaşlarının kızıştığı zor bir dönem bekliyor. Bu dönemde, tüm dünya gibi Türkiye de birçok bölgesel çatışmanın odağında olacak. Önümüzde üç temel görev var: Öncelikle uluslararası siyasetin gidiş yönünü anlamaya çalışmak, sonra Türkiye'nin bu yeni düzendeki rolünü değerlendirmek, ve önümüzdeki dönem izlenecek dış politika hakkında sosyalistlerin yeni bir söz kurabilmesine olanak sağlayacak temel prensipleri belirlemek gerekiyor.

Yeni Dönemde Emperyalizm

Uluslararası siyasette ABD ve Çin arasındaki hegemonya mücadelesi derinleşirken, Trump dönemiyle birlikte küreselleşme ve serbest ticaret söyleminden uzaklaşıp ekonomik korumacılığı ön plana çıkaran bir politik hat kuruluyor. 'Yeni Vaşington uzlaşısı' olarak adlandırılan bu doktrin, Joe Biden'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan'ın 24 Mart 2023'te Brookings Enstitüsü'nde yaptığı konuşma ile resmen ilan edilmişti. Bu konuşmada Sullivan, neoliberalizmin başta serbest ticaret ve uluslararası ekonomik bütünleşme olmak üzere en temel önermelerini sorguluyor ve Amerika'nın uluslararası rekabette Çin gibi daha devletçi kalkınma modelleri uygulayan ülkeler karşısında geriye düştüğünü kabul ediyordu. Aslında yapılan eleştiriler, birçok Marksist iktisatçının on yıllardır söylediklerinden farklı değildi: Kontrolsüz serbest ticaretle birlikte Amerikan mallarını değil, istihdam ve üretim kapasitesini ihraç eder hale gelmiş ve ülkenin sanayi altyapısı ciddi zarara uğramıştı. Metalurji, temiz enerji, sağlık teknolojileri gibi kritik sektörler göz ardı edilmiş, öncelik uluslararası finans gibi sektörlere verilerek 'büyüme için büyüme' fikri desteklenmişti.

ABD açısından, düşük katma değerli sanayi üretimini çevre ülkelere kaydırıp, hizmet ve teknoloji ağırlıklı ekonomiyi sürdürmek bugüne kadar mümkün oldu. Fakat Çin'in son yirmi yıldaki ciddi ekonomik atılımları ve yakaladığı büyüme hızı, ABD'nin küresel üstünlüğünü görünür şekilde tehdit eder hale geldi. Güncel durumu, rakamlara bakarak daha iyi anlayabiliriz: ABD'de 1950 yılında sektörel istihdam oranları sanayide %34 ve hizmet sektöründe de %55 civarındayken, 2024 yılında iş gücünün sadece %8,3'ü sanayide, %80'i ise hizmet sektörünün çeşitli kollarında çalışıyor. Bu ekonomik yapı aynı zamanda, yüksek katma değerli sanayi ürünleri üretimi de dahil olmak üzere birçok alanda ara mallar, hammadde ve teknoloji tedarikinde dışarıya, ve özellikle de Çin'e bağımlılık anlamına geliyor. Yine verilere göre, 1995 yılında ise Japonya, ABD imalat sektörlerinin

yaklaşık %40'ı için bir numaralı yabancı kaynak konumundaydı; bunu yaklaşık %30 ile Kanada takip ediyordu. 2018'e gelindiğinde ise, ABD imalat sektörlerinin %90'ından fazlasında (özellikle de tekstil, motorlu taşıtlar, elektrikli ekipman sektörlerinde) en önemli yabancı tedarikçi artık Çin'di.

Bu durumda dahi mevcut küresel düzenin devamı, kuşkusuz bir süre daha askeri güç kullanarak sağlanabilirdi. Ama Çin'in beklenenden hızlı büyümesi ve yüksek teknolojide rekabetçi hale gelmesiyle, ABD askeri tekeli de sarsılmaya başladı. Bugün Amerikan askeri sanayisinin devamı için gerekli olan (nadir toprak elementleri, ileri teknoloji yarı iletkenler, manyetik malzemeler ve batarya bileşenleri gibi) kritik girdilerin tedariki de büyük ölçüde Çin'in kontrolünde. Özellikle nadir toprak elementleri konusunda, dünya çapındaki cevher çıkarımının %70'ini ve işlemesinin %90'ını elinde tutuyor. Bu durumda, ağır sanayi ve teknolojik imalat gibi alanların artık 'küresel iş bölümü'ne bırakılamayacağı da netleşiyor.

ABD'nin özellikle Trump önderliğinde iyice belirginleşen yeni dönem emperyal stratejisi, artan küresel rekabet karşısında kendi hegemonik konumunu koruma ve yeniden üretme çabası olarak görülebilir. Korumacı ve izolasyonist politikaların, böyle kriz dönemlerini aşmak için daha önce de kullandığı araçlar olduğunu biliyoruz. Bu strateji, devletin ekonomik rolünü artırdığı bir yeniden yapılanmayı gerektiriyor. Kritik önemdeki sektörler için kamu yatırımlarının artırılması ve yerli üretimin desteklenmesi gibi tedbirlerle 'mali disiplin ve minimal devlet müdahalesi' söyleminin yerini 'yeniden sanayileşme için devlet desteği' alıyor. Gümrük vergilerinin artması ve sınırların kapatılması gibi korumacı tedbirlerle birlikteyse 'serbest küresel ticaret ve dolaşım' miti terk ediliyor. Böylece neoliberal doktrinin temel ekonomik önermeleri de rafa kaldırılmış oluyor.

Türkiye'nin sistemdeki rolü ve olası riskler: Nasıl bir söylem geliştirebiliriz?

Son kırk yılda yaşanan teknolojik ilerlemeler hem hizmet sektöründe hem sanayide (rejim için rıza üretmesi beklenen) geleneksel "orta sınıf"ın uzun süredir varlığını sürdürdüğü pek çok iş kolunun daralmasına ya da yok olmasına yol açtı. Sermayenin serbest dolaşımının da etkisiyle, sanayi üretimi önce merkezden yarı-çevreye, oradan da daha ucuz emek arayışıyla çevre ülkelere kaydı. Fakat artık bu sanayi kollarında da makinalaşmanın etkisiyle iş gücüne olan ihtiyaç azalmış ve çevre ülkelerde rekabet artmış durumda. Buna tarım üretimini vuran iklim krizi ve birçok yerde devam eden sıcak savaşlar da eklenince, geniş coğrafyalarda artan hayatta kalma mücadelesi merkez ülkelere doğru kuvvetli bir uluslararası göç dalgasını tetikledi. Merkezde ve yarı-merkezdeyse, geleneksel 'beyaz yakalı' işlerinin bir kısmının daha yapay zeka ve benzeri teknolojilerin yaygınlaşmasıyla yok olacağını öngörebiliyoruz.

Bunların sonucunda, hem göçmen karşıtlığından beslenen milliyetçilik hız kazanıyor, hem de ekonomik korumacılığı ön plana çıkaran politikalara destek artıyor. Son on yılda, hem Avrupa'da hem de ABD'de yükselen milliyetçi dalganın dış politikaya ve küresel paylaşım savaşına yansımalarını izliyoruz. Donald Trump önderliğinde ABD'nin çizdiği ekonomik korumacı hattın yanı sıra, aynı zamanda dünyanın diğer diktatörleriyle işbirliğine belki de her zamankinden daha açık biçimde hazır olacağını görüyoruz. Tüm dünyada yükselen sağ siyaset ve faşizan pratikler de buna eklendiğinde, Türkiye de dahil birçok ülke için iç politikada daha da sertleşen otoriter koşullar yaratıyor. Bu otoriterleşme dalgasının önünde artık kurumlar yahut uluslararası normların değil, sadece halkın ve toplumsal muhalefetin kaldığını görüyoruz. Demokratik güçlerin ülke içindeki mücadele azmi ve kapasitesi, önümüzdeki dönemde dış politikadaki gücünü de belirleyecek.... Türkiye için öncelikli tehditlerden biri, rejimin kendi devamlılığını sağlayabilmek adına içeride alacağı çeşitli tavizler karşılığı, bölgedeki emperyalist güçlerle ortaklaşmayı kabul etmesi olur. İç siyaset açısından, ABD'nin icazetiyle tesis edilecek bir sivil diktatörlüğün yıkıcı toplumsal sonuçları açıktır. Dış siyaset açısından ise, Ortadoğu'da körüklenecek bölgesel çatışmalara Türkiye'nin askeri müdahalesi gündeme gelebilir. Yakın tarihte Suriye örneğinin de

gösterdiği gibi, Türkiye'nin komşu ülkelerde mezhep çatışmalarını körüklemesi şimdiye kadar hem insani hem de siyasi krizlere sebep oldu. Aynı senaryonun Orta Doğu'nun başka ülkelerinde ve özellikle İran'da da tekrarlanma ihtimali var.

ABD'nin bölgeye dair planları arasında, Filistinlilerin Gazze'den çıkarılması ve mültecilerin Suriye gibi ülkelere yerleştirilmesi ve bölgenin yeniden inşası da dile getirildi. Bu süreçte, İsrail'in Suriye'deki bazı adımlarına karşılık olarak, Türkiye ile uzlaşma sağlanması da seçeneklerden biri. Görünen o ki, mevcut plan Türkiye ile İsrail'in ortaklaşması ve bu süreçte Filistin halkının varlığının bir pazarlık unsuru haline getirilmesi üzerine kuruluyor. Ancak Türkiye kamuoyunda, siyasi yelpazenin hangi ucunda olursa olsun, bu tür bir planın geniş bir kabul görmesi mümkün değil. Mevcut rejimin bu konuda ciddi bir toplumsal tepkiyle karşılaşacağı ortada. Özellikle sosyalistlerin, Filistin halkının haklarının savunulması ve adil bir çözüm için böyle bir anlaşmaya karşı güçlü ve kararlı bir cephe oluşturmaları büyük önem taşıyor. Bu noktada, hem toplumsal tepkinin diri tutulması hem de uluslararası dayanışmanın güçlendirilmesi, sosyalist hareketin öncelikleri arasında yer almalıdır.

Diğer yandan, askeri açıdan güçsüz ve siyasal olarak yalnızlaşmış bir Avrupa Birliği'nin Rusya'ya karşı alternatif ittifak arayışını görüyoruz. NATO'nun askeri kanadına destek vermesi karşılığında, Türkiye'ye ekonomik yardımlar ve hatta sınırlı bir AB üyeliği gibi çeşitli teklifler gündeme gelebilir. Buna karşı geliştirilecek sosyalist söylem, aynı anda hem Rusya'nın Ukrayna'daki yayılmacı politikasına hem de emperyal askeri ittifaklara cepheden karşı çıkan üçüncü bir yolu önermeli. Bir yandan Türkiye'nin NATO'daki olası rolüne karşı çıkarken, diğer yandan da dünyada barış talebimizi daha yüksek sesle dile getirmemiz gerekiyor.

Türkiye sosyalistleri için bu dönemde özellikle iki prensibin savunulması gerekliliğine inanıyoruz. Bunlardan ilki, bölgede ve dünyada barış ve barışçıl siyaset söyleminin kurulmasıdır. Ne olursa olsun bölgesel çatışmaların çözümü için açık diplomasi ve uzlaşma yollarını tek seçenek olarak ortaya koymamız ve bunu dış politikadaki kırmızı çizgimiz olarak belirlememiz gerekir. Açık diplomasiden kasıt, bölgesel ilişkilerin gizli müzakere ve anlaşmalarla yürütülmesine de karşı çıkmaktır. Tüm bölge halklarının kaderini yakından ilgilendiren konuların, yine halkların hem kurumsal hem organik temsil organları nezdinde tartışmaya açılması ve demokratik yollarla karara bağlanması, temel bir dış politika ilkesi olarak da benimsenmelidir.

İkincisiyse, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri bağımsızlığının korunmasıdır. Bu prensibi hem ABD'nin hem de Avrupa Birliği'nin karşısında daha da kuvvetle dile getirmemiz gereken bir süreçteyiz. Ülkenin egemenlik ve bağımsızlığını kısıtlayan her türlü uluslararası anlaşmanın ve askeri ittifakın karşısında yer aldığımızı ve silahlı kuvvetlerin ülke savunması dışındaki herhangi bir amaçla kullanılmaması prensibini sürekli yinelemek gerekir. Bununla beraber, yapılacak herhangi bir barış müzakeresinde tutacağımız tarafı emperyal güçlerin değil, halkların gündemi belirleyecektir. Örneğin, Ukrayna'da ateşkes masasına oturma koşulları, emperyal paylaşım savaşı içindeki taraflardan birinin değil, Ukrayna halkının ortak iradesiyle şekillenmelidir.

Son olarak, dünya halklarının iklim değişikliği, küresel gıda krizi, temiz enerji ihtiyacı ve uluslararası göç gibi birçok ciddi krizle boğuştuğu ve giderek daha çok köşeye sıkıştığı bir döneme girdik. Bu sorunlar, onları var eden küresel sömürü ilişkilerinin devamıyla değil; ancak değişen üretim şekillerini göz önüne alan ve eşitler arasında iş birliğine dayalı yeni bir düzenle çözülebilir. Çıkış yolunu arayan ve direnen dünya halkları için sosyalist seçenek, bu hayati sorunların ortak çözümüne dair teorik olduğu kadar pratik tartışmalarla da güçlendirilmek zorundadır. Yeni bir düzenin inşasını tahayyülden stratejiye dönüştürmek, önümüzde her zamankinden daha acil bir görev olarak duruyor.

Garabete Karşı Hayalet: Aşırı Sağın Yükselişine Karşı Solun Tarihi Fırsatı ve Sorumluluğu

Batuhan Eren

Giriş

Çeşitli siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlerle şekillenen 21. yüzyıl siyasetinin en güncel eğilimlerinden birini aşırı sağ siyasetin yükselişi oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasına kadar dayansa da 2008 ekonomik krizi, 2010'lardaki göçmen krizi ve COVID 19 pandemisi gibi gelişmeler neticesinde bugün yeni dinamikler ile popülerleşen bu eğilim, liberal demokrasinin çoğulculuk gibi temel değerlerine, çeşitli azınlık haklarına ve müesses nizama karşıtlık çevresinde toplanan birçok siyasi ve toplumsal aktör tarafından oluşturulmaktadır. Özellikle küresel kuzey ülkelerinde seçmende karşılığı artan siyasi partilere sokaklarda ve salonlarda örgütlenen toplumsal hareketler ve sivil toplum kuruluşların da dahil olmasıyla aşırı sağ bugün güncel politikayı şekillendiren önemli bir bileşene dönüşmüştür. İtalya'da Fratelli d'Italia (FdI), Avusturya'da Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ), Almanya'da Alternative für Deutschland (AfD), Fransa'da Rassemblement National (RN) gibi siyasi partiler kadar Avrupa geneline yayılan göçmen karşıtı kimlikçi hareket (Identitarian Movement) ya da birçok sivil toplum kuruluşunun sürdürdüğü toplumsal cinsiyet karşıtı hareket, günden güne etkisi artan bu eğilimin temsilcilerinden sadece birkaçıdır. Son yıllarda farklı ülkelerden birçok aşırı sağ grubun katılmasıyla tertiplenen Budapeşte'deki Muhafazakar Siyasi Eylem Konferansı (CPAC) ve Milano'daki Geri Göç Zirvesi gibi etkinlikler ise aşırı sağın yerel sınırları da aşıp ulusötesi (transnational) bir kimliğe kavuştuğunun göstergesidir. Gelinen noktada aşırı sağ artık siyasi partilerle özdeşleşmenin ötesine geçip sokaklarda, salonlarda ve sosyal medyada da kendisine yer bulabilmekte, aşırı sağ fikirlerin yeşerebileceği ortamlar tabandan gelen hareketler tarafından da sağlanabilmektedir. Halktan yana kendini konumlayıp gücünü sokaklardan alan sol siyaset için ise bu durum önlem alınması gereken ciddi bir konu haline dönüşmüştür. Bu yazı, aşırı sağın bu yükselen ve ulusötesileşen durumuna dair kimi tespitler yapmakta, bu siyasi eğilimin Türkiye'deki yansımalarına dair gözlemler sunmakta ve bu eğilime karşı sol aktörlerin alabileceği önlemlere dair kimi önerilerde bulunmaktadır.

Aşırı Sağ Nedir: Bir Kavramsallaştırma Denemesi

Aşırı sağ tehdidine deva bulabilmek için öncelikle aşırı sağ kavramının ontolojik sınırlarının belirlenmesi lazımdır. Özellikle "radikal sağ", "alt right", "ekstrem sağ", "popülist sağ" gibi birçok kavramın benzer aktörleri sınıflandırmak için kullanıldığı günümüzde bu kavramsallaştırmanın yapılması, sorunun ve çözümün tespiti için elzemdir. AUTHLIB projesi kapsamında tüm bu kavramlar üzerine gerçekleştirdiğimiz araştırmanın neticesinde bizim tercihimiz Pirro (2022) ve Mudde'nin (2019) fikirleri doğrultusunda ilerlemek ve aşırı sağı bahsi geçen kavramları da kapsayacak bir "şemsiye kavram" olarak tanımlamaktır. Pirro'nun öncülüğünü yaptığı bu kapsayıcı tanımlamaya göre aşırı sağ, hem popülist/radikal sağ (liberal olmayan-demokratik) hem de ekstrem sağ (anti-demokratik) hareketleri kapsayan ve temelde nativizm (yerlilikçilik) ve otoriteryanizme

(authoritarianism) dayanan bir şemsiye kategori olarak betimlenebilir. Mudde'nin benzer doğrultudaki kavramsallaştırması da göz önünde bulundurulduğunda aşırı sağın temel bileşenleri arasında yabancı/coğulculuk karşıtlığı, etnik ve dini muhafazakarlık, müesses nizam karşıtlığı ve sosyo-kültürel otoritaryenizm olduğu söylenebilir. Bu ideolojik içeriğin ötesinde aşırı sağın tanımı için benimsediğimiz bir diğer ontolojik çerçeve ise Blee ve arkadaşlarının (2024) da tanımladığı üzere aşırı sağı benzer uygulama, fikir ve duygu paydaşlığı ile bir araya gelen ve parti siyasetinin ötesinde birçok farklı türden aktörün bir araya geldiği bir "takımyıldızı" olarak tanımlamaktır. Dernek ve vakıf gibi sivil toplum örgütleri, düşünce kuruluşları (think tank), dini kuruluşlar, aktivist grupları ve örgütleri, online platformlar, medya kuruluşları gibi siyasi parti olmayan birçok aktör, partilerle beraber bu takımyıldızı oluşturmaktadır. Göçmen ve yabancı karşıtlığı üzerine kurulu yerlilikçi/milliyetçi gruplar, toplumsal cinsiyet karşıtı gruplar, komplo teorisyenleri, bilim ve aşı karşıtları, küresel ısınma inkarcıları, köktendinci gruplar gibi farklı ideolojik duruşa sahip oluşumlar, aşırı sağın genel çerçevesi içinde ve bahsi geçen parti ve parti-olmayan aktör türleri kapsamında örgütlenerek bu siyasi eğilimi var etmektedirler. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, aşırı sağı yerlilikçilik ve otoriyeryanizmden beslenen ideolojik temellere dayanan ve farklı aktör türlerinin oluşturduğu interaktif bir aktörler galaksisi üzerine kurulu bir politik eğilim olarak tanımlayabiliriz. Bugün gelinen noktada bu siyaset anlayışının yükselişini anlayabilmek ve Türkiye'deki karşılıklarını tespit edebilmek için onu ulusötesi bir bağlama oturtmak ve bu bağlamın dinamiklerini anlamak gerekmektedir.

Aşırı Sağın Yükselişinde ve Ulusötesileşmesinde Etkin Olan Kimi Dinamikler

AUTHLIB projesi kapsamında gerçekleştirdiğimiz araştırmalar, liberal demokrasiye ve ilerici hareketlere tehdit oluşturan ögelere sahip olan bu siyasi eğilimin dinamiklerine dair kimi fikirlere sahip olmamızı sağlamaktadır (Projenin detaylarına https://www.authlib.eu/ websitesinden ulaşılabilir). Bu araştırma kapsamında 7 ülkeden (İtalya, Fransa, İngiltere, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Avusturya) ve farklı türlerden 500'ü aşkın aşırı sağ aktörün derlendiği bir veri seti oluşturulmuş, bu aktörlerin söylemleri, birbirleriyle bağlantıları, stratejileri ve etkinlikleri nicel ve nitel birçok yöntem kullanılarak incelenmiş, bu aktörlerin üyeleri ve destekçileri ile yarı-yapılandırılmış birçok mülakat gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında araştırmalar devam etse de kimi çıkarımlarda bulunmak şimdiden mümkündür. Bunlardan ilki, farklı ülkelerdeki çeşitli aşırı sağ aktörlerin kullandıkları söylemlerdeki örüntüler ve sosyal medyanın bu söylemlerin yayılmasındaki işlevsel kullanımıdır. Özellikle sosyal medya platformlarında kullanılan göçmenlik ve toplumsal cinsiyet gibi alanlarda kimlik siyasetine dayalı ötekileştirici söylemler tüm ülkelerdeki en popüler söylemleri oluştursa da sosyal devlet geleneğinin görece kuvvetli olduğu İtalya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde sosyal politikalara dair de yoğun bir söylem üretimi olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik, emeklilik hakları ve işçi hakları gibi konular, aşırı sağ aktörlerin giderek artan bir ilgi gösterdiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise Türkiye'nin de görece dahil olduğu sosyal devlet anlayışından gelen ülkelerde aşırı sağı sadece kimlik siyaseti yapan bir eğilim olarak görmenin ötesine geçip sosyal politikalar alanında da rekabet edilmesi gereken bir rakip olmak gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bununla beraber, ittifak kültürünün aşırı sağ siyasetin önemli bir belirleyicisi olduğu söylenebilir. İdeolojik farklılıklarına rağmen toplumsal ve siyasi etkilerini artırmak namına bir araya gelebilen farklı tür ve kategorideki aktörlerin ortaklaşa gerçekleştirdikleri etkinlikler ve kurdukları ittifaklar, aşırı sağın yükselişinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. İtalya'da kürtaj karşıtı bir örgüt ile gerçekleştirdiğimiz mülakattaki şahsın da belirtildiği gibi, aşırı sağ aktörlerin etkinlikleri "her katılımcının bir şeyler kazanabildiği müttefiklikler, iş birlikleri ve eylem planları" üzerine kurulmaktadır. Sosyal medya üzerinden yeni söylemler yaratılması ve bunların paylaşılması aşırı sağın oldukça önemli

bir stratejik bileşeni olsa da farklı tür aktörlerin fiziksel olarak bir araya gelip gerçekleştirdiği çeşitli etkinlikler de bu siyasi eğilimin devamlılığını sağlamakta başat/öncü bir role sahiptir. Birbirinden farklı siyasi önceliği ve aktör türünü temsil eden aktörlerin bir araya geldiği CPAC Macaristan gibi toplanmalar ya da Avrupa Parlamentosu kapsamında kurulup birebir örtüşmese de etkisini artırmayı hedefleyen partileri bir araya toplayan Patriots for Europe gibi gruplar, bu ittifak kültürünün stratejik ve pratik sonuçlarından sadece bazılarıdır. Bu etkinliklerde ise siyasi partiler insan gücü ve materyal kaynak sağlama konusunda öncelikli bir role sahipken, sivil toplum kuruluşlar ve toplumsal hareketler farklı aktörlerin bir araya geleceği etkinliklerin organizasyonunda ve yeni fikirlerin üretilip yayılmasında önemli bir noktadadır. Gerçekleştirdiğimiz mülakatların da gösterdiği üzere, bu etkinlikler ve iş birlikleri "değişimin mümkün olduğu ve aşırı sağ olarak atfedilenlerin aslında marjinal olmadığı" fikrini kuvvetlendirmekle birlikte "yeni taktiklerin ve fikirlerin öğrenilmesi için çok kıymetli imkanlar sağlamaktadır". Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, sosyal medya üzerinden yeni popüler söylemler üreten, ulusötesileşme (transnationalization) ve ortak hareket etme konusunda atılımlar yapan aşırı sağ siyasetin, tedbir alınmazsa önümüzdeki yılları şekillendirecek bir siyasi eğilim olarak karşımıza çıkacağını söyleyebiliriz.

Aşırı Sağ Siyasetin Türkiye'deki İki Örneği: Yeniden Refah Partisi ve Zafer Partisi

Özellikle Avrupa ve Amerika'da yükselişe geçen bu eğilimin temsilcilerinin Türkiye'de de benzerleri olduğu vurgulanabilir. Elbette bu argümanları temellendirmek için ampirik ve teorik araştırmalar gerekse de gerek siyasi partiler düzleminde gerekse sokak siyasetinde aşırı sağ olarak sınıflandırılabilecek oluşumların ve girişimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Partiler bazında düşünüldüğünde özellikle Yeniden Refah Partisi ve Zafer Partisi farklı iki ekolü temsil etmelerine rağmen son dönemdeki yükselişleri sebebiyle bu tartışmalarda öne çıkmaktadırlar. Dini muhafazakarlık ve sosyal politikalar alanındaki söylemleri ile dikkat çeken Yeniden Refah Partisi, özellikle taşradaki işçi/çiftçi seçmeni hedefleyen politika önerileri ve örgütlenme çalışmaları ile Türkiye'nin en hızlı üye kazanan partilerinden biridir. Bir taraftan dini bir ahlak anlayışı ekseninde toplumsal cinsiyet ve LGBTİ+ hakları karşıtı fikirleri açıklıkla dillendirirken, diğer taraftan Milli Görüş geleneğinden beslenen "adil düzen" benzeri söylemlerle kendini anti-kapitalist, anti-Siyonist, faiz karşıtı ve kaynakların eşit dağılımından yana konumlandırarak muhafazakar seçmen için AKP'ye bir alternatif olmayı hedeflemektedir. Yargıtay Temmuz 2025 parti üye sayıları verilerine göre 650.073 üye sayısına ulaşan parti, AKP ve CHP ardından en çok üyeye sahip olmasıyla oldukça dikkat çekmektedir ve çekmelidir.

Fransız tipi bir aşırı sağ parti profili çizen Zafer Partisi ise yine son dönemde özellikle gençler arasında artan popülerliği ile öne çıkmaktadır. Cumhuriyetçilik ve laiklik gibi ilerici değerlerin savunuculuğunu yapan parti aynı zamanda aşırı milliyetçilik üzerinden şekillenen göçmen ve azınlık karşıtlığı temelli söylemleri ile Fransız Ulusal Cephe (Rassemblement National) partisini andırmaktadır. 2025 yılında yapılan anketlerin ortalamasına göre %5 civarına yükseldiği belirlenen oyunun yanında sosyal medyadaki aşırı milliyetçi içeriklerde kendine yer bulabilmesi ve 19 Mart itibariyle başlamış olan Saraçhane Eylemleri sürecinde sokaklarda da özellikle genç katılımcıların bir kısmından destek görmesi, Zafer Partisi'ni güncel siyasette önemli bir konuma getirmektedir. Partinin günden güne arttığı iddia edilen desteğinin ise Türkiye'de son yıllarda özellikle gençler arasında kuvvetlenen ve sosyal medya üzerinden edit'ler/meme'ler vasıtasıyla da rahatlıkla yayılan tepkisel bir milliyetçi dalga ile ilintili olduğu söylenebilir. Son dönemde sosyal medyada da sıklıkla karşılaşılan ve "İttihatçılık" gibi alternatif bir kimlik ve tarih inşasına dayanan, yeni söylemler, anlatılar ve kahramanlar yaratan içeriklerin bu kuvvetlenen siyasi eğilimi anlamak adına elzem olduğu ileri sürülebilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, gerek Yeniden Refah Partisi'nin gerekse Zafer Partisi'nin Türkiye'nin önümüzdeki 10 yılı etkileyebilecek olası bir aşırı sağ yükselişinde ve özellikle

AKP iktidarının güçten düşmesi ihtimalinde oluşacak güç vakumunda seçmene alternatif olabilecek kuvvetli adaylar olarak karşımıza çıktıklarını vurgulayabiliriz.

Solun tarihsel sorumluluğu ve fırsatı: Aşırı sağa alternatif olabilmek

Aşırı sağ siyasetin gerek bölgesel gerek yerel olarak yükselişte olduğu bu dönemde Türkiye'deki güncel siyasi ve toplumsal bağlam, sol için de önemli fırsatlar ve sorumluluklar doğurmaktadır. Özellikle 19 Mart itibariyle başlayıp hala devam eden yeni toplumsal hareketler dalgasının, Türkiye'de muhalefetin yeniden şekilleneceği bir fırsat alanı yarattığı öne sürülebilir. Toplumsal hareketler literatünde "eventful protests" olarak geçip Türkçeye de "olaylı eylemler" olarak çevrilebilecek bu yeni dalgadaki eylemler, siyasi rutinleri bozup farklı güruhları bir araya getirmeleriyle öne çıkmaktadırlar (della Porta, 2008; 2018). Bu sebeple de bu eylemler, yeni kimliklerin, hedeflerin, söylemlerin ve yöntemlerin inşasına imkan sağlayarak gerek katılımcıların gerek takipçilerin gerekse içinde var olduğu bağlamın üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahiptirler. Eylemler esnasında yaşanılan yoğun bilişsel ve duygusal tecrübeler ile farklı kimlik grupları arasında artan etkileşimler, siyasi yönelimler üzerinde de değişiklikleri tetikleyebilmekte, partiler arası seçmen hareketliliğine sebep olabilmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulunduğunda Türkiye'de solun da kendini aşırı sağ karşısında konumlandırıp yeni ve ikna edici söylemler yaratarak aşırı sağa kayabilecek olan kitleyi kendisine çekebilmesi hem bir fırsat hem de sorumluluktur. Fırsattır, zira bu durum kitleselleşmenin önünü açıp sol parti ve hareketlerin etkisini artırabilir. Daha da önemlisi sorumluluktur, zira aksi halde önümüzdeki yıllarda yıkıcı etkisinin artması olası bir aşırı sağ dalganın önü açılacaktır. Taşradaki muhalif işçi ve çiftçiler ile Saraçhane eylemlerine katılan gençler, tam da solun etkili eylemler ve söylemler ile ikna edip kendi tarafına çekebileceği bir kitledir; haliyle bu tarihi dönemin yarattığı fırsat (ve sorumluluk) kaçırılmadan yeni eylem ve söylemler ile harekete geçilmelidir.

Bu yazı bu konuda bir çözüm sunacak bir yeterlilikte olmasa da bazı önerilerde bulunulabilir. Bunlardan ilki ve en klişe olanı bahsi geçen kitlenin sosyalleşme alanlarına girip bu kitlede karşılığı olabilecek yeni söylem ve politika önerileri yaratılabilmesi, bunun için de öncelikle bu kitlenin konuştuğu "dilin" ve onun bileşenlerinin öğrenilebilmesidir. Solun karşısında mücadele verdiği fikirlerin halk kitlelerinde karşılık bulduğunu gördüğü vakit önce oturup bu kitleleri dinlemesi, bu fikir ve duyguların varlığını kabullenmesi ve ardından bu kitlelerde kültürel olarak karşılığı olan söylemler/eylemler ile bu fikirlere alternatifler olduğunu aktarabilmesi elzemdir. Özellikle Saraçhane eylemlerinde de karşımıza çıkan genç ve milliyetçi kitle düşünüldüğünde, bir başka husus ise tıpkı sokaklar gibi sosyal medyanın da aşırı sağa alternatif olacak ikna edici söylemler ve eylemlerin inşası için kullanılması gerekliliğidir. Almanya'daki Die Linke örneğinde olduğu gibi, TikTok ya da Instagram benzeri görsel içeriğe dayalı sosyal medya platformlarında aşırı sağın da girmekten çekinmediği kimlik siyaseti ya da sosyal politikalar gibi konularda ikna edici ve kullanıcı kitlesinin dilinden anlayan içeriklerin üretilebilmesinin başarıyı getirdiği ileri sürülebilir. Uzun metinler yahut bildiriler yerine 30 saniyelik bir Instagram reels videosu, Tiktok içeriği ya da mizahi bir Internet meme'i siyasi kimliklerin ve "öteki" olanın inşasında çok daha etkili olabilmektedir. AKP döneminin kimlikler ve değerler üzerinde yarattığı tahribat ve sebep olduğu sosyoekonomik yıkım da göz önünde bulundurulduğunda aşırı sağın özellikle aktif şekilde yatırım yaptığı yeni kimlik ve söylem alanlarında aktif adımlar atılması, bu doğrultuda gereklidir. Bugün sosyal medyada milyonlarca izlenen Nihal Atsız ya da Enver Paşa gibi tarihi figürleri güzelleyen videoların ve sosyal medya edit'lerinin popülerliği, bu bağlamda gerçekleşen ve özellikle gençler arasında yaygınlaşan yeni bir tarihsel referans noktası ve anlatı (narrative) arayışının bir sonucu olacak karşımıza çıkmaktadır. Yerel kimlikler ve kültürlerden beslenen kapsayıcı, ilerici ve evrensel anlatıların yaratısı, alternatif referans noktası olabilecek "kahramanların" ve "mitlerin" inşası (bkz. Bartu Bölükbaşı örneği), yeni görsel ve yazınsal dillerin üretilmesi bu konuda

çözüme yardımcı olabilecek adımlar kabul edilebilir. Tüm bunları da sosyal medyayı cephe addederek ve sosyal medyanın fikri çok hızlı aktarabilen üslubundan/araçlarından yararlanarak gerçekleştirmek oldukça hayatidir. Bu yazıda geçen ve bunlardan çok daha iyi temellendirilmiş söylem ve eylemlerin inşası, sol ve ilerici hareketler için çıkan bu tarihi fırsatın ve sorumluluğun yok olmadan değerlendirilebilmesi için önceliklenmesi gereken acil bir husustur.

Kaynakça

Blee, K., Futrell, R., & Simi, P. (2024). A constellation approach to understanding extremist white supremacy. Mobilization: An International Quarterly, 28(4), 435–444. https://doi.org/10.17813/1086-671X-28-4-435

della Porta, D. (2008). Eventful protest, global conflicts. Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory, 9(2), 27-56.

della Porta, D. (2018). Afterword: Transnational Activisms in Social Movement Studies. In S. Berger, & S. Scalmer (Eds.), The Transnational Activist: Transformations and Comparisons from the Anglo-World since the Nineteenth Century (pp. 339-351). Palgrave Macmillan

Mudde, C. (2019). The far right today. John Wiley & Sons.

Pirro, A. L. (2023). Far right: The significance of an umbrella concept. Nations and Nationalism, 29(1), 101-112.

Toplumsal Muhalefet ve AKP: Fırsatlar, Zorluklar, İmkanlar, Tehlikeler

Mete Kaan KAYNAR

Dün: 2025'in Parke Taşları

İster seçimli/rekabetçi otoriterlik diyelim, ister neo-faşizm, ister demokratur (demokratik diktatörlük) ya da sultanizm. Ben hepsini de kapsayacak şekilde, Türkiye'ye özgü bir tanımlama, otoriterliğin bugün, Erdoğan yönetimi altında aldığı spesifik şekli olarak reistokrasi kavramını tercih ediyorum. Her ne kadar, 12 Eylül Darbesi'nden sonra Cumhurbaşkanlığı kurumunun yetkilerindeki değişikliklerle birlikte parlamenter sistemin klasik tanımından az biraz uzaklaşılmış olsa da kör topal işleyen parlamenter sistemin reistokrasiye kalıcı dönüşümü için çizilen yolun parke taşlarının 2007 yılından sonra döşenmeye başlandığını söyleyebiliriz. Bu yılın ekim ayında yapılan referandumla yürürlüğe giren 5678 Sayılı Kanun ile birlikte parlamentarizm kavşağından sapılmaya başlanır. Nitekim, İbrahim Kaplan da bunun bir anayasa değişikliğinden ziyade bir siyasî sistem değişikliği olduğunun altını çizer. Cumhurbaşkanlarının seçimlerini düzenleyen Kanun da 2012 yılının ilk günlerinde kabul edilir.

Yapılan (Ana)yasal değişikliklerin akabinde, görev süresi 28 Ağustos 2014'te sona erecek olan 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün yerine seçilecek adayın belirlenmesi için 10 Ağustos'ta yapılan seçimleri Recep Tayyip Erdoğan ilk turda kazanır. AKP Genel Başkanlığı'na da Ahmet Davutoğlu ge(tiri)lir. Erdoğan'ın son -yani ikinci- kez 2018'de yapılacak seçimlere katılma hakkı vardır; nitekim, katılacak ve oylarını daha da artıracaktır.

2007'de başlayan (parlamentarizmden reistokrasiye doğru) somut rejim değişikliği süreci, 2015'te kısa bir süre kesintiye uğrar. Aslında kesintiye de uğramaz; haziran ayındaki seçimlerde AKP, açıkça iktidarı kaybeder. Davutoğlu'nun göstermelik koalisyon görüşmeleri devam ederken, ülke neredeyse bir iç savaşın eşiğine gelir. Ağustos ayında Erdoğan; "7 Haziran 2015 tarihinde yapılan 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonrasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı seçiminin yapıldığı 09/07/2015 tarihinden itibaren kırk beş günlük sürede Bakanlar Kurulu kurulamadığından, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ile istişare edilerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 104'üncü ve 116'ncı maddeleri gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar veri[r]." 2016'daki siyasal İslâmcı bir darbe (girişimi) de, rejimi dönüştürme, gittikçe daha fazla otoriterleşme saikindeki iktidarın imdâdına "Allah'ın bir lütfu" gibi yetişir.

Haziran-Kasım 2015 seçimleri, aynı zamanda, Kürt siyasî hareketinin o günlerdeki örgütlü gücü Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) -12 Eylül Darbesi'nden sonra çok farklı bir amaçla seçim sistemine eklenmiş olsa da 1984 sonrasında adım adım bir anti-Kürt kalkanına dönen- %10 ülke barajını önce (Haziran-2015) aştığı, sonra da (Kasım 2015 ve devamında) tamamen anlamsız hâle getirdiği -barajı, kelimenin tam anlamıyla yıktığı- bir dönem olarak siyasî tarihimize geçer. Bunun, öncesinde CHP ile dirsek temasında olan,

AKP'ye karşı ortak bir cumhurbaşkanı adayı -Ekmeleddin İhsanoğlu- üzerinde uzlaşan MHP'nin, daha sonra AKP ile fiilî koalisyona razı olmasındaki önemli saiklerden biri olduğu da -bu arada- belirtilmelidir.

Erdoğan'ın gücü 2017'deki Mühürsüz Referandum sonrası daha da pekişir; MHP'nin de desteği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CBHS) adı verilen yapı, parlamenter sistem yerine ikâme edilir; reistokrasi bir kavram olmaktan çıkar, kurumsallaşır, ete kemiğe bürünür, kuvveden fiile geçer. Artık "Atı alan Üsküdar'ı geç[miş]"; 1983'ten o güne, kör topal işleyen aksak-parlamenterizm geride kalmış, bir başkanlık sistemi değilse de bir CBHS, bir reistokrasi inşa edilmiştir. Ne bir parlamenter ne de bir başkanlık sistemi olan bu gulyabanî -önce- bir siyasî parti, bir siyasî entite, bir örgüt olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin peşinden de bizzat (TBMM ve yargı da dahil) devlet aygıtının içinde çözündükleri (solvation), eridikleri bir Saray Rejimi'ne/reistokrasiye dümen kırmaya başlar: Bir parti-devlet ya da bir tek parti rejiminden farklı olarak, bu rejim-formülasyonunda (CBHS/reistokrasi), 12 Eylül sonrasının Cumhurbaşkanlığı makamı devleti ve partiyi kendi içinde -işlevsizleştirmek, lağvetmek, ortadan kaldırmak değil, aksine- araçsallaştırır, çözer. Bu yeni çözeltide -reistokraside- artık yürütme erkinin bir parçası olarak Cumhurbaşkanlığı kurumu yoktur, aksine, (Meclis ve yargı kurumları da dahil) devlet ve AKP'nin eriyik halde içinde bulundukları bir Saray vardır. Saray; devlet aygıtı ve partiyi lağvetmez, çözerek kendi içinde araçsallaştırır.

20 Şubat 2018'de kurulan Cumhur İttifakı ile birlikte ülke, 3 Kasım 2002'de girdiği Dördüncü Merkez Sağ Dönemi'nden çıkarak Dördüncü [fiilî] Koalisyon Dönemi'ne (21 Şubat 2018+) girer. Üstelik akabinde, bir hukuk fakültesi birinci sınıfı öğrencisinin Hukuk Başlangıcı dersi vize sınavında yazsa geçer not alamayacağı bir hukuk yorumuyla. 2017 Anayasa değişiklikleri -Mühürsüz Referandum- sonrasındaki sistem değişikliği(!) ile Erdoğan'ın 2018'deki Cumhurbaşkanlığı'nın ikinci değil, ilk cumhurbaşkanlığı dönemi olduğuna karar verilerek 2023'te de ikinci, ikinci defa seçimlere katılmasının önü açılır. Ana muhalefet partisi CHP, bu karara karşı etkili bir muhalefet yürütemez. Erdoğan, "ikinci, ikinci defa" yani toplamda üçüncü defa katıldığı seçimlerde -bu kez oyunu düşürür ama ikinci turda- Cumhurbaşkanlığı seçimlerini (28 Mayıs 2023) yine kazanacaktır. 2018'deki seçimlerden sonra, 9 Temmuz'da, Başbakanlık makamının lağvedildiğini de notlarımız ekleyelim.

Bugün

Bir Darbe Girişiminden...

2018'de etkisini göstermeye başlayan ekonomik kriz, CHP'nin 2019 yerel seçimlerindeki başarısıyla beraber bir siyasî krize doğru evrilmeye başlar. Gerçi, bu seçimlerde CHP 11 büyükşehir elde ederken AKP 15 büyükşehri; AKP 24 il elde ederken CHP 10 ili kazanabilmiştir. Ancak, bu seçimlerde CHP'nin Türkiye'nin üç marka kentini (İstanbul, Ankara, İzmir) kazanması, AKP'nin diğer kazanımlarını gölgede bırakmaya yetmiştir. Nitekim, Erdoğan'ın "İstanbul'u kazanan Türkiye'yi kazanır" postulatı bir politik travmaya ve bu travmanın yarattığı bir politik hınca dönüşür. Ekonomik kriz, Covid-19 salgını (2020-2022) ile beraber bir toplumsal krize doğru bükülmekte gecikmez. Pandemi henüz atlatılmıştır ki 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli bir deprem meydana gelir. Neredeyse Almanya'nın yüzölçümü kadar bir coğrafyayı (350bin km2) ve yaklaşık 14 milyon nüfusu derinden etkileyen depremi yönetmekte başarısız olan -farklı bir ifade ile depremi hoyratça yöneten- Saray, yukarıda da ifade edildiği gibi, 2023 seçimlerini, Altılı Masa'nın da aymazlıkları, ahmaklıkları, acemilikleri, beceriksizlikleri, koordinasyonsuzlukları, projeksiyonsuzlukları ve ihmalleri ile zor -ikinci tur- da olsa kazanır ama kısa bir süre sonra (31 Mart 2024) gerçekleştirilen yerel seçimler, Saray için tam bir hezimete döner. 2023 genel seçimlerinden 2024 yerel seçimlerine genel başkanını değiştiren, yenilginin travmasını üzerinden atan CHP, bu seçimlerde kendisinin bile

şaşıracağı bir başarı elde edecek, 14 büyükşehir ve 21 şehrin belediyesini kazanacaktır. AKP'nin elinde ise 12 büyükşehir, 12 de şehir kalır.

İstanbul'da Ekrem İmamoğlu, Ankara'da Mansur Yavaş, sadece büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmazlar; CHP'nin ilçe belediyelerindeki başarıları, 2019'dan farklı olarak her iki ildeki büyükşehir belediye meclislerindeki parti desenlerini de baştan aşağı değiştirir: 2019'da büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmış olsalar da büyükşehir belediye meclislerinden karar çıkartmakta zorlanan belediye başkanları gider; yerlerine, 2024'te, istedikleri kararları rahatlıkla alabilen, bütçeleri üzerinde tam bir denetim ve söz sahibi olan belediye başkanları gelir. Bu, en geç 2028'de yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iki ismi, Ekrem İmamoğlu ve Mansur Yavaş'ı – eski Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'na yakın isim Mustafa Tunç Soyer'in ismi çizilmiş, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na da aday gösterilmemişti, 2024 yerel seçimlerinde İzmir'de Cemil Tugay aday gösterildi ve seçildi- öne çıkarır. Bu isimlerin belediyeler üzerinde artan güç, yetki ve buna bağlı toplumsal popülariteleri, merkezî idarenin büyükşehirlerin imkânlarını ve hareket alanlarını daraltma girişimlerini de hızlandırır, bir o kadar da pervâsızlaştırır.

Hem parti içi dengelerin Mansur Yavaş karşısında onun ismini öne çıkarması ve Mansur Yavaş'ın CHP'nin yapacağı önseçime katılmama kararı alması hem de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Ankara'ya nazaran çok büyük bir nüfusa (ve bütçeye) sahip olması popülaritesini parlattıkça, bu, Ekrem İmamoğlu'nu da iktidarın hedef tahtasına oturtur: CHP'nin, yaklaşan seçimlerdeki Cumhurbaşkanı adayını belirlemek amacıyla 23 Mart'ta önseçim adı altında bir temayül yoklaması yapacağını açıklaması, maden ocağındaki grizuyu patlatmaya yeter. 18 Mart'ta İmamoğlu'nun diploması iptal edilir. Ertesi gün gerçekleştirilen operasyonda İmamoğlu ile birlikte 106 kişi gözaltına alınır. Tam da CHP'nin önseçim/temayül yoklamasının yapıldığı gün haklarında tutuklama kararları verilir. 21 Mart'ta, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, İstanbul Barosu Başkanı İbrahim Kaboğlu ile Yönetim Kurulu üyeleri hakkında görevlerine son verilmesi talebiyle açılan davanın o gün görülen duruşmasında Mahkeme, İstanbul Barosu Yönetim Kurulu üyelerinin Avukatlık Kanunu'nun 77/5 maddesi gereğince görevlerine son verilmesine, kararın kesinleşmesini müteakip en geç bir ay içerisinde yenilerinin seçilmesine karar verir.

...Toplumsal Muhalefete

19-23 Mart arası, birçok siyasî lider tarafından "bir darbe teşebbüsü" olarak kodlandı. Ancak kitleler, sadece ve sadece İmamoğlu'nın diplomasının iptali ya da onun ve arkadaşlarının tutuklanmaları nedeniyle sokakta değillerdi. Elbette sokaktakilerin tamamı bu adaletsizliğe ateş püskürüyordu ama toplum; Gezi Parkı Direnişi tutuklularından Selahattin Demirtaş'a, Anayasa Mahkemesi kararına rağmen TİP Milletvekili Can Atalay'ın serbest bırakılmamasından, Zafer Partisi Genel Başkanı Ümit Özdağ'ın tutuklanmasına, kayyum atanan belediyelere, 19 Mart sonrasında gözaltına alınan gençlere, Kahramanmaraş Depremi ve Kartalkaya Yangını gibi sosyal olaylarda Saray'ın takındığı hoyrat tavra, üniversite öğrencilerinin yaşam, geçim ve gelecek sorunlarına, kadın cinayetlerine, yaşam tarzlarına pervâsız müdahalelere, yolsuzluk haberlerine, ekonomik krize, enflasyona, hayat pahalılığına, giderek artan otoriter uygulamalara, medyadaki tekelleşmeye kadar birçok nedenle, aktif bir direnişe sürüklenmiş; handiyse buna mecbur bırakılmışlardı.

Çözüm- Müzâkere Süreci ve Kesişen Yollar

Tarih, Türkiye'yi bir yandan 19 Mart'a taşırken diğer yandan da yeni Müzâkere Süreci'nin taşlarını döşemekteydi. Mayıs ayına gelirken 19 Mart Toplumsal Hareketi'nin yolu Müzâkere Süreci ile kesişme şansı yakaladı. AKP iktidarı döneminin bu ikinci Barış/Çözüm/Müzâkere dönemi Terörsüz Türkiye olarak kodlandı. Bu yeni süreçte, barış ve çözüm alternatifleri

dışlanırken Kürt Sorunu PKK'nın lağvına, silah bırakmaya indirgendi. Müzâkere ve pazarlık, barış ve çözüm perspektiflerinin önüne çekildi. Bu süreci 19 Mart Toplumsal Hareketi'ne eklemleyen de yeni sürecin bu niteliği, toplumsal barışın ve demokratikleşmenin yerlerini kapalı devre pazarlıklara bırakmaları oldu. Süreci ana hatlarıyla özetlemek, ormanı gözümüzde canlandırabilmek açısından kayda değer olacaktır.

Tanzimat'tan (1839) sonra şekillenmeye başlayan Kürt Sorunu, son evresine 15 Ağustos 1984'teki Eruh Baskını ile girmişti. Bu süreçte iktidar blokları değişti, bu bloklar içindeki siyasî iktidarlar değişti; Lâkin, 40 yıllık siyasal şiddet ortamına devlet hep güvenlikçi politikalar ve terörle mücadele gözlükleriyle bakmaktan vazgeçmedi; ta ki 2013'e kadar.

Devletin, Kürt Sorunu'nu terörle mücadele dışında bir noktada ele almasına, çözmeye çalışmasına dayanan temel stratejik dönüşümün ilk izleri 2009 yılı başlarında görülmeye başlandı. 24 Mart'ta, İran seyahati sırasında, uçakta basının sorularını yanıtlayan dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Kuzey Irak'ı kastederek "Kürdistan" ifadesini kullandı ve "Kürt Sorunu'nda iyi şeyler olacağını[n]" altını çizdi. Mayıs ayında Çek Cumhuriyeti'ndeki Prag Zirvesi'nden dönerken yine uçakta yaptığı açıklamalarda "İster terör ister Güneydoğu ister Kürt meselesi deyin, bu Türkiye'nin birinci sorunudur. Halledilmesi lazımdır...İyi gelişmeler olması lazım ve olabilir. Herkes işin çok daha farkında.... O yüzden iyi şeyler olacak diyorum. Bir fırsat var, fırsatın kaçmaması lazım." şeklinde açıklamalarda bulundu (Milliyet 09.05.2009). 5 Ağustos'ta dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan Kürt Açılımı ile ilgili olarak Demokratik Toplum Partisi lideri Ahmet Türk'le bir araya geldi. Aynı günlerde Polis Akademisinde Kürt Açılımı üst başlığıyla bir çalıştay da düzenlendi (Hürriyet 02.08.2009).

Kürt Sorunu ile ilgili strateji değişimi The Economist dergisinin de dikkatini çekmişti. 27 Ağustos'ta Barış Zamanı (mı)? (Peace Time?) başlığıyla çıkan haber/analizde Türk hükûmetinin Kürt Sorunu'nun çözümüyle ilgili ciddi bir plan hazırlığı içinde olduğu alt başlığa taşındı. 31 Mayıs'ta PKK ateşkesi tek taraflı uzattığını açıkladı.

2010 Şubat'ında dönemin Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik, demokratik açılım konusunda kararlı olduklarını ve geri adım atmalarının söz konusu olmadığını belirterek, "Ya biz bu meseleyi çözeriz ya bu mesele bizi çözer" dedi (Milliyet, 08.02.2010). 21 Şubat'ta dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, demokratik açılım kapsamında Beşiktaş'taki Başbakanlık Çalışma Ofisi'nde bir araya geldiği sanatçılara açılımı anlatarak destek istedi. "Sanatınızla, sanatçı duyarlılığınızla değişim hareketine omuz vermenizi sizlerden bilhassa rica ediyorum. Siz olmazsanız, sizin duyarlılığınız olmazsa, sizin öncü rolünüz olmazsa süreç eksik kalır" dedi (Milliyet.21.02.2010).

2011 Eylül'ünde, dönemin Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Hakan Fidan ve MİT Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş'in PKK yöneticileri Mustafa Karasu ve Sabri Ok'la Oslo'da yaptığı görüşmeye ait olduğu iddia edilen bir ses kaydı internete sızdı (Hürriyet, 13.09.2011). Fidan bu görüşmeleri Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla ve onun özel temsilcisi sıfatıyla gerçekleştirmişti.

2013'ün ilk günlerinde Barış ve Demokrasi Partisi Batman Milletvekili Ayla Akat Ata ile Mardin bağımsız milletvekili ve Demokratik Toplum Kongresi Eş Başkanı Ahmet Türk'ten oluşan heyet, Abdullah Öcalan ile görüşmek üzere İmralı'ya gittiler (Bianet, 03.01.2013). 23 Şubat'ta da Barış ve Demokrasi Partisi Grup Başkanı Pervin Buldan, İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder ve Diyarbakır Milletvekili Altan Tan İmralı'ya giderler (Anadolu Ajansı, 23.02.2013). İmralı'ya 3. ziyaret 18 Mart'ta gerçekleştirildi. Barış ve Demokrasi Partisi Eş Genel Başkanı Hakkâri Milletvekili Selahattin Demirtaş, BDP Grup Başkan Vekili Iğdır Milletvekili Pervin Buldan ve İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder yine İmralı'ya gittiler (Bianet 18.03.2013). 3 Nisan'da 63 kişilik Âkil Adamlar Heyeti açıklandı. Ekim ayı başında dönemin Başbakanı Erdoğan; kamuda başörtüsü yasağının kaldırılmasından, farklı dilde eğitime, seçim barajında değişikliklerden, eski köy isimlerinin geri verilmesine, öğrenci andının kaldırılmasına,

alfabeye “x, w ve q” harflerinin eklenmesine kadar birçok yeniliğin yer aldığı demokratikleşme paketini açıkladı (NTVMSNBC, 01.10.2013). 2 Aralık’ta Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu yayınlandı.

27 Ocak 2014’te Barış ve Demokrasi Partisi Grup Başkanvekilleri Pervin Buldan ve İdris Baluken bir kez daha Öcalan ile görüşmeye gittiler (Hürriyet, 27.01.2014). Eylül ayının son günlerinde dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, "Çözüm sürecinin başarıya ulaşması noktasında hükümeti[n]... varlığını ortaya koy[duğunu]” bu amaçla bir Çözüm Süreci Kurulu oluşturulacağını açıkladı (Radikal 30.09.2014). 16 Temmuz’da Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun kabul edildi.

2009’dan 2015’e kadar geçen zamanda da provokasyonlar, yol kazaları olmamış değildi. Türkiye Kürt siyasî hareketinin destek vermekten imtina ettiği bir Gezi Direnişi süreci yaşadı bu süreçte. 17-25 Aralık’taki yolsuzluk ve rüşvet skandalında iktidar iyice yara aldı. İktidar bloku içinde 2013’te belirginleşen krize, 2015 Haziran seçimlerinde siyasal bir kriz de eklendi. AKP kelimenin tam anlamıyla iktidarı kaybetti. Türkiye neredeyse bir iç savaşa doğru sürüklendi. AKP 2015 Kasım ayındaki seçimleri yeniden kazandı. Gülen’in darbe girişimi “Allah’ın bir lütfu” gibi imdada yetişti.; otoriterizmin pekişmesine, reistokrasinin kurumsallaşabilmesine imkân tanıdı. Kürtlerin ötekileştirilmeleri siyasî krizin aşılmasının payandası haline getirildi; İktidarın bekasına indirgenerek ele alınan Çözüm Süreci unutuldu.

Çözümsüz, toplumsal barışsız bu Müzâkere Süreci’nin ilk adımları 1 Ekim’de Bahçeli ile DEM Parti Meclis grubu arasındaki ayaküstü hasbihâl ile atıldı. 22 Ekim’de Bahçeli’nin, Öcalan’ın TBMM’ye gelerek “Örgütün lağvedildiğini ilan etmesini” önermesiyle de gözler PKK’ya çevrildi. (Evrensel 29.10.2024) Aynı günlerde Bahçeli, PKK’nın silah bırakmayı kabul etmesi halinde Öcalan’ın TBMM’de konuşabileceğini açıkladı. Tam da bugünlerde Ömer Öcalan İmralı’da Abdullah Öcalan ile görüştü. TUSAŞ saldırısı da o gün cereyan etmişti. Ekim ayının son günlerinde Erdoğan da Bahçeli’nin açıklamalarına destek verdi. 2024’ün son günlerinde Suriye’deki rejim değişikliği Kürt sorununa yeni bir boyut daha ekledi. DEM Parti heyetinin ilk İmralı ziyareti de bugünlerde gerçekleştirildi. 2025’in ilk günlerinde DEM Parti, TBMM’deki diğer siyasî partilerle görüşmelere başladı. 27 Şubat’ta Öcalan, “Silah bırakma ve kendini feshetme” çağrısı yaptı. PKK, 1 Mart’tan itibaren geçerli olmak üzere ateşkes ilan etti ve Öcalan’ın çağrısının gereklerine uyacağını açıkladı. 10 Nisan’da Erdoğan, DEM Parti heyetini cumhurbaşkanlığında kabul etti. 26 Nisan’da Suriyeli Kürt partileri Kamışlı’da Kürt Ulusal Konferansı düzenledi. Ve 5-7 Mayıs’ta PKK kongresi toplandı.

PKK’nın silah bırakması ve Kongre sonrasındaki basın açıklamalarında yer alan ifadeler toplumu ana hatlarıyla 3 parçaya böldü:

- PKK’nın silah bırakmasıyla Kürt Sorunu’nun bittiğini, Terörsüz Türkiye hedefine ulaştığını savunan, Kürt Sorunu’nu “oldu bittiye” getiren; Müzâkere Süreci’ni yeni anayasanın, yeni anayasa tartışmasını Erdoğan’ın yeniden ve yeniden cumhurbaşkanı seçilebilmesinin, Erdoğan’a yeniden, üç kere daha cumhurbaşkanı seçilebilme imkânı tanıyabilecek yasal değişiklikler yapma komedisini de reistokrasinin anahtarı olarak kurgulayan pazarlıkçılar (Cumhur İttifakı).
- PKK’nın açıklamalarındaki Lozan Antlaşması ve 1921/24 anayasalarına dair eleştirel ifadelerden ve silah bırakmanın Suriye’deki Kürtleri kapsamamasından rahatsız olan, sürecin arkasında ABD/İsrail’in izlerini arayan endişeliler.
- PKK’nın silah bırakması ile yükselen şovenist/intikamcı duyguları okşayarak oy oranlarını artırmayı hedefleyen, gerçek bir barış süreci bir yana Cumhur İttifakı’nın müzâkereci tavrını bile ihanet olarak değerlendiren intikamcılar.

Kürt Sorunu’nda gelinen nokta, 19 Mart sonrası şekillenen toplumsal muhalefete ağır bir

sorumluluk yüklemektedir:

1) Toplumu, kamuoyunu, Kürt Sorunu'nun silah bırakmaya indirgenemeyeceği ve üzerinin kapatılamayacağı konusunda ikna etmek.

2) Sürece endişe ile yaklaşanları, her sürecin riskler taşıdığı ve bu risklerin ancak ve ancak politik yolla birer imkâna çevrilebilecekleri konusunda teskin etmek.

3) İntikamcılara karşı tutarlı, kararlı bir politik dil geliştirmek.

4) 19 Mart Toplumsal Hareketini, üniversitelilerin beklenti ve kaygılarına ve bu ikisini de Kürt Sorunu'nu gerçekçi ve demokratik bir çözüm taleplerine eklemlemek.

Kesişen Yollar: 19 Mart- Müzâkere Süreci- Üniversiteler

Müzâkereden Barışa Kürt Sorunu

Kürt Sorunu, her şeyden önce bir bakış açısı sorunudur. Toplumsal muhalefetin paydaşları, en başta da TİP, Kürt Sorunu'nun bir problem, bir dert, sıkıntı, tedavi edilmesi gereken bir hastalık değil, bir demokrasi meselesi; Kürtler de dahil toplumun tüm ötekilerinin eşit yurttaş olabilecekleri demokratik Cumhuriyet'in inşasına dair bir fırsat olduğu konusunda toplumu ikna edecek bir politik dili geliştirmeleri/geliştirmesi gerekmektedir.

Kürt Sorunu'na bu çerçeveden bakılır bakılmaz görülecektir ki, toplumu oluşturan tüm heterojenliklerin, toplumu oluşturan farklı sınıfların, kesimlerin, grupların; gençlerin, kadınların, işçilerin, işsizlerin, orta sınıfın; sosyalistlerin, liberallerin, milliyetçilerin, muhafazakârların, cumhuriyetçilerin... konuşamadıkları, örgütlenemedikleri, daha da doğrusu konuşmaya, düşünmeye korktukları; konuşmalarının ve örgütlenmelerinin olası bedellerini hesap etmekte bile zorlandıkları bir ülkede, bir sorunu çözmekten bahsetmek bile mantıklı değildir.

Unutmamalıyız ki, düşünce özgürlüğü yoksa, örgütlenme özgürlüğü yoksa, bu özgürlükleri garanti altına alacak bir hukukî iklim yoksa, özetle demokrasi yoksa, bir sorunu çözmek için yola revan olduklarını söyleyen kâğıttan kahramanlar ya yalan söylüyorlardır ya da bizi kandırıyorlardır. Kürt Sorunu'nun basitçe bir siyasal şiddet sorunu değil, bir toplumsal sorun olduğu ve çözümün de toplumsal (yapı/kurumlar ve toplumu oluşturan kesimlerde ve bireylerde) olduğu konusunda toplumu ikna edecek bir politika geliştirilmesi gerekmektedir. Nitekim, Kürt Sorunu ne sadece Kandil'le ne İmralı Adası'yla ne sadece Edirne'yle ne de sadece grup toplantılarında konuşan/konuşacak karton kahramanlarla çözülebilecek bir sorundur. Kürt Sorunu'nun çözüm adresi Anadolu, öznesi de bu coğrafyada yaşayan insanlar, halk, bu toplumdur.

Unutmadan not etmek gerekiyor ki, Kürt Sorunu'nu çözecek öznenin bu toplum, bu halk olduğu konusu -halkın özne olduğunun kabulü- halkın heterojen olduğunu; halkın heterojen olduğunu kabul de farklılıkların meşru olduğu ön kabulünü gerektirmektedir. TİP, farklılıkların ötekileştirildiği, düşmanlaştırıldığı bir iklimde halkın özneliğinden bahsetmenin mümkün olamayacağı konusunda da bir tutarlı politik dil geliştirmek zorundadır: Nitekim, çoğulluğun çoğunluğa kurban edildiği bir toplumsal zeminde sadece halk adına konuştuğunu zanneden çakma diktatörlerin sesi çıkacak; onların borusu ötecektir. Halk özne olacaksa sırtını çoğulluğun meşruiyetine dayayarak özne olacaktır. Çoğulluk meşru değilse, çoğunluk buyuracaktır. Ya çoğulluğun zenginliğine dayanmak ya da çoğunluğun adına konuşanların zırvalıklarına katlanmak zorundayız.

Bu noktada, hukukun toplumun işletim sistemi olduğunun da altını çizmek gerekiyor. Toplumsal kurumlarsa bu işletim sistemi içinde, bu işletim sistemi ile çalışırlar. Bireyler hem toplumsal kurumları şekillendirirler hem de onlar tarafından şekillenirler. Her bir toplumsal kurum da havada tek başına asılı durmaz; diğer toplumsal kurumlarla karşılıklı ilişkileri bağlamında şekillenir, bu ilişkiler ağı içinde tanımlanırlar. İşte hukuk, tam da bu noktada,

bireyler-toplumsal kurumlar arasındaki çift yönlü ve girift ilişkinin işletim sistemi gibi çalışır. Sözün özü, çoğullukları garanti altına alan bir hukuk yoksa farklılıkların meşruiyetinden konuşmak da anlamsız olacaktır. Farklılıkların meşru olmadığı yerde halkın özneliği içi boş bir temenniden, bir fanteziden fazlası değildir. Halkın özne olmadığı yerde de bir toplumsal sorun çözülemez. Sorun ancak bu şekilde ele alınırsa, Kürt Sorunu'nu çözmenin Kürtlerin Sorunu'nu çözmekten farklı bir ontolojiye tekabül ettiği de kabul edilmiş olacaktır. Çözüm için halkın özne olduğunu, halkın özne olabilmesi için toplumun heterojen olduğunu, heterojenliği özümseyebilmek için farklılıkların meşru olduklarını, farklıkların meşruluğu için hukuka ve demokrasiye ihtiyacımız olduğunu; Kürt Sorunu'nun Kürtlerin olduğu kadar kendi mahallemizi, kendi politik kimliklerimizi, politik duruşlarımızı da şekillendirecek bir sorun olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Kürt Sorunu; tıkanan politik yapıyı açmanın lavmanı, yeniden cumhurbaşkanı seçilmenin anahtarı, Kürt seçmene şirinlik yapmanın, daha fazla oy almanın manivelası olarak gündeme geldikçe kronikleşti. Kürt Meselesi ile başka sorunları çözmeye kalkmak Kürt Sorunu'nu çözmek istememenin, toplumsal barışı önemsememenin, toplumsal huzuru görmezden gelmenin bir başka ifadesidir.

Üniversiteler

19 Mart Toplumsal Hareketi; İstanbul Üniversitesi Esnaf Yemekhanesi önünde bu üniversitenin öğrencilerinin Boğaziçi, Yıldız ve İstanbul Teknik üniversitelerindeki arkadaşlarının da desteği ile polis barikatlarını yıkmalarıyla başlandı dense yanlış olmaz. Aynı günlerde Ankara üniversiteleri İstanbul'daki arkadaşlarına destek oldular. ODTÜ, Hacettepe ve Ankara üniversiteleri kadar -başta Bilkent olmak üzere- özel üniversitelerde eğitim görmekte olan üniversiteliler de direndiler. CHP, eylemlerin ilk günlerinde üniversiteden gelen destekleri sadece Ekrem İmamoğlu'nun tutuklanmasına yönelik tepkiler olarak değerlendirse de nihayetinde gençlerin sesini duydu. Üniversiteler 19 Mart'ın motorunu oluşturdular. Ancak bu noktada şu hususun altını çizmek yerinde olacaktır -ki toplumsal muhalefet bileşenlerinin, başta da TİP'in, öğrencilerin eğitim, hayat ve gelecek kaygılarını iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Öğrencilerin spesifik talep ve umutsuzluklarını toplumsal muhalefete eklemleyen de bu husustur. Kendi spesifik talepleri önemsenmeyen, kâle alınmayan öğrencilerin -yazın gelmesinin, okulların tatile girmesinin de getireceği rehâvetle birlikte- Hareket'ten kopma eğilimine girecekleri de apaçıktır.

19 Mart Toplumsal Hareketi

Sosyal hareketler, (dar anlamıyla) siyasal hareketlerden -örgütlü-politik hareketlerden- faklı özellikler gösterirler. Sosyal hareketler önceden karar alınmış, günü saati belirlenmiş, yukarıdan aşağı -hiyerarşik- örgütlü hareketler değillerdir. Yöneticileri yok, (kanaat) önderleri vardır; homojen değillerdir, katılımcıları arasında tutarlı bir politik hat bulmak zordur; örgütsel kararlarla değil, kamusal akılla yollarını bulur, ilerlerler. 19 Mart Hareketi de bir sosyal hareketin tüm bu özelliklerini bünyesinde taşır.

Enis Berberoğlu'nun tutuklanmasından sonra, 15 Haziran 2017'de Kemal Kılıçdaroğlu'nun başlattığı Adalet Yürüyüşü hayli ses getirmiş ama bu, bugünküne benzer bir toplumsal harekete dönememişti. 30 Ekim 2024'te İstanbul'da Esenyurt Belediyesi'nin CHP'li Başkanı Ahmet Özer'in tutuklanması ve belediyeye kayyum atanması sonrasında da çeşitli eylemler, gösteriler olmuş ama yine bir sosyal hareket doğ(a)mamıştı. Benzer şekilde, HDP/DEM parti de kayyum atanan belediyeleri için uzun soluklu eylemler gerçekleştirmiş, kamuoyuna sesini duyurmaya çalışmış ama bunlar da kapsamlı bir sosyal harekete dönüş(e)memişlerdi. Daha önce altı çizildiği gibi, sosyal hareketler, örgütlü-politik hareketlerden farklı bir doğaya sahiptirler. Nitekim bu, bize, 19 Mart Hareketi'nin doğası hakkında bir takım tespitlerde bulunabilmek için de bir fırsat verecektir. Yeniden tekrar

etmekte fayda var: 19 Mart Hareketi, İmamoğlu'nun tutuklanması ile kibriti çakılan, CHP'nin önayak olduğu bir sosyal harekettir ancak tutukluluk -ve/ya diploma iptali- 19 Mart'ın nedeni, CHP'de 19 Mart Hareketi'nin müdürü/âmiri değildir. Hareket, birçok bileşenden oluşmakta ve onların farklı talepleri, beklentileriyle şekillenmekte. Bu bağlamda, 19 Mart Hareketi'nin önündeki bir diğer tehlike/riskin de her bir bileşenin Hareket'i domine etme, heterojenliğini dikkate almama ya da bir hayal kırıklığıyla Hareket'ten kendisini izole etme hatasına düşme tehlikesi/riski olduğunu vurgulamak gerekiyor -ki bunun genel anlamda 19 Mart Hareketi'nin topyekûn sönümlenmesine de zemin hazırlayacağını belirtmeye bile gerek yok. Ancak yine de altını çizerek belirtmek gerekiyor ki bu, Hareket'in içindeki parçalardan biri/birkaçının 19 Mart Hareketi'nin toplamını hareket ettirebilecek, yönlendirebilecek bir katalizör -ya da tâbir-i câizse moderatör- ol(a)mayacağı anlamına da gelememektedir.

Yukarıda da ifade etmeye çalıştığım gibi, bir kişinin, bir parti, dernek, sendika vb.'nin bu Hareket'e âmirlik etmesi gibi bir durum, bu tür hareketlerin doğasına aykırıdır. Nitekim, yazının bundan sonraki bölümlerinde yazacaklarımın da bir akıl verme, irşâd etme olarak değil -bu toplumsal hareketin bir parçası olarak- bu hareketin SWOT analizi ile ilgili değerlendirmeler şeklinde okunmasını isterim: Bir sosyal hareket olarak 19 Mart Hareketi'nin güçlü, zayıf yönleri, hareketin önündeki fırsat ve tehditler nelerdir bunları konuşabileceğimiz sorular sormak; çelişkileri ve fırsatları dile getirmek istiyorum. Unutmadan not etmek isterim ki aşağıda ana başlıklarıyla tartışılan -hatta sadece hatırlatılan- her bir unsur apriori bir engel ya da bir imkân olarak tanımlanamaz. Her bir unsurun 19 Mart Toplumsal Hareketi'ndeki rolü, aktörlerin politik faaliyetleri ile şekillenecek, bir başka ifadeyle, ne(yin) kadar engel, ne(yin) kadar imkân olduğu/olabileceği Hareket'in içindeki aktörlerin davranışlarıyla şekillenecektir.

19 Mart-Müzâkere Süreci-Üniversiteler, Ortak Politik Dili Geliştirmek: İmkânlar, Engeller

Küresel Yapı ve Konjonktür

Otoriter eğilimler tüm dünyada yaygınlaşıyor. Staffan I. Lindberg'in editörlüğünde, Gothenburg Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'ne bağlı V-Dem Institute (varieties of democracy, demokrasinin farklı yüzleri) tarafından hazırlanan raporda (2025), demokratik ve özgürlükçü değerlerin dünyada giderek istisnaî bir hâl aldıklarının altı çizilmektedir. Rapordan aldığım verileri paylaşmakla yetiniyorum:

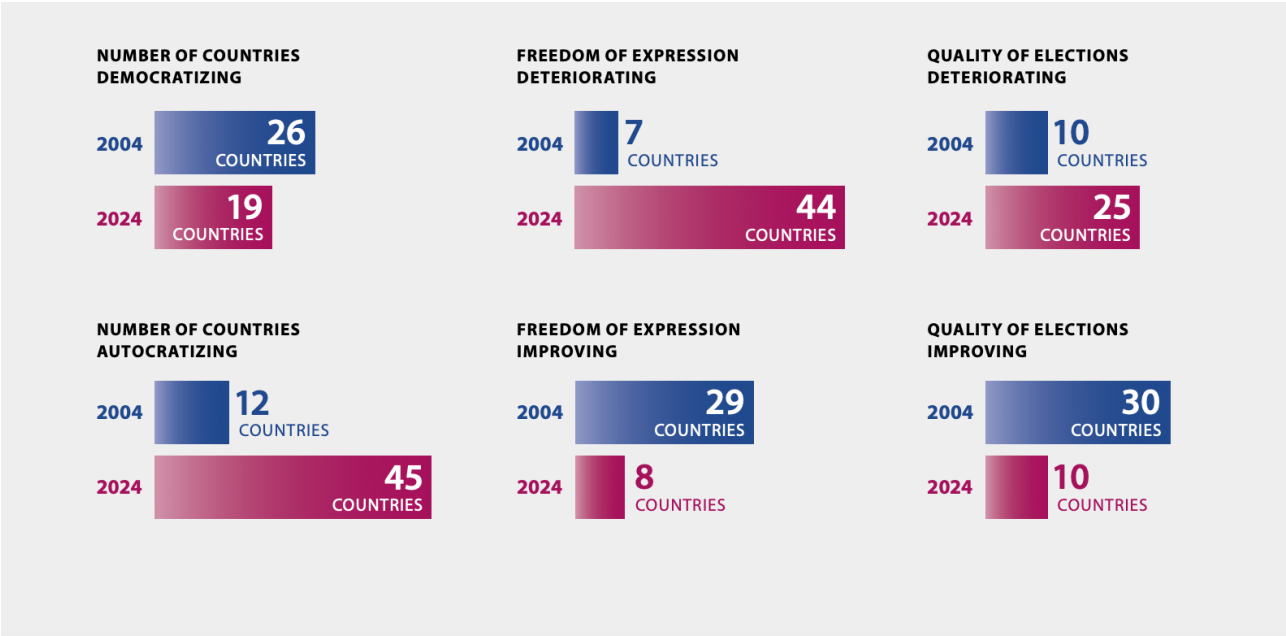

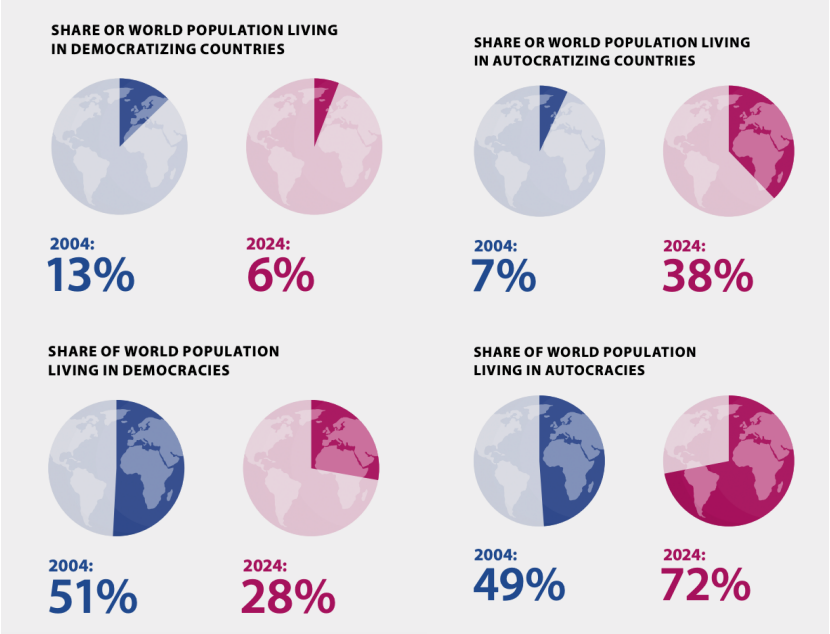

Demokratik değer ve prosedürlerin tüm dünyada aşınmasının -yani yapısal faktörlerin- yanında uluslararası konjonktürün de AKP iktidarının lehine olduğunu, ABD/Avrupa'daki siyasî iktidar(lar)ın konjektürel gerekçelerle AKP yönetimi ile zıtlaşmak konusunda isteksiz olduklarının da altını çizmek gerekiyor. 19 Mart'tan bu yana gösterilen uluslararası tepkilerin cılızlığını da bu yapısal faktörlerin bir izdüşümü olarak ele almak yerinde olacaktır. Göçmen politikaları konusunda neredeyse tüm taleplerine hürmet eden ve bunları iştiyakla uygulamaya koyan AKP'nin iktidardan gitmesinin, ABD ve Avrupa için bir belirsizlik yaratacağı aşikârdır.

Küresel sivil/siyasal aktörlerin Türkiye'deki toplumsal harekete destekleri her hâlükârda önemlidir. Daha önce de değinildiği gibi yukarıdaki satırlar, ne küresel aktörlerin AKP'nin dümen suyuna girdikleri ne de 19 Mart Hareketi'ni karşılarına aldıkları şeklinde yorumlanmalı; küresel faktörler apriori bir engel olarak düşünülmemelidirler. Nitekim, oldukça heterojen yapıdaki Avrupa/ABD'li sivil/politik aktörleri bilgilendirmek, harekete geçirmek hâlen çok önemlidir ancak küresel yapısal ve konjektürel bariyerlere de dikkat etmek gerekmektedir. Küresel aktörlerin 19 Mart Hareketi'ne bir imkân mı sağlayacakları yoksa bir engel mi yaratacakları da yine ve yine Hareket'in içindeki unsurların bu faktörü nasıl değerlendirebildikleri ile -siyasî faaliyetin kendisi ile-şekillenecektir.

Erdoğan-karşıtlığı Çıkmazı

Yukarıda da özetlemeye çalıştığım gibi, Saray Rejimi -reistokrasi- ne bir günde inşâ edilmiştir ne de dünyadaki yapı ve konjonktürden âzâdedir. Ancak -bunun da ötesinde- 19 Mart Hareketi'nin tüm bileşenlerinin, Saray Rejimi'nin mi otoriterliği doğurduğu yoksa otoriter mantalitenin mi Erdoğan'ın yolunu açtığı konusunda da net olmaları gerekmektedir.

Önce bir analoji: Tâbir-i câizse, İmamoğlu 19 Mart Toplumsal Hareketi otomobilinin markası; CHP bu otomobilin yürüyen aksamı ve kaportası; Hareket'in içindeki diğer tüm bileşenler/paydaşlar arabanın elektrik aksâmı; öğrenci hareketi bu 19 Mart arabasının motoru; sokağın politik dili, talepleri, argümanları, söylem ve beklentileri... ise otomobile yüklenen akaryakıtıdır.

Tâbire devam: Her ne kadar bu otomobil -bu Hareket- evvel emirde, markasıyla (İmamoğlu) değerlendirilse de eni sonu kaportası üzerinde, yürüyen aksamının (CHP) marifetiyle hareket etmektedir. Ancak, bu otomobilin hareketini mümkün kılan ama

dışarıdan bakıldığında da görülmeyen bir elektrik aksamı -bir sinir sistemi- (CHP haricindeki tüm toplumsal bileşenler) de vardır. Bu otomobil, elektrik aksamının yardımıyla, bir sıvıyı, benzini, motorlarında (öğrenciler) kinetik enerjiye çevirir ve otomobil hareket eder. Politik söylem/talepler -akaryakıt- tam da zurnanın zırt dediği yerdir. Bu bağlamda, Erdoğan-karşıtlığının 19 Mart Toplumsal Hareketi'nin akaryakıtı; sokağın tek ortak keseni, sokaktaki heterojen yapının yegâne ortak dili olduğunu da not edelim. Nitekim, ben, Erdoğan-İstemezükçülüğünün 19 Mart Toplumsal Hareketi'nin en sorunlu yönü olduğunu düşünmekteyim.

Elbette bir tavuk-yumurta sorusudur ama Hareket'in bileşenlerinin -en başta da CHP'nin- şu hususu dikkatle analiz etmesi elzemdir: Mevcut Saray Rejimi -bugünün Türkiye'sinde ete kemiğe bürünmüş, CBHS olarak tezahür etmiş bir otoriterlik olarak reistokrasi- Erdoğan'dan mı türer yoksa, tersine, Erdoğan mı otoriter zihniyetten? Soruyu farklı bir şekilde sormak gerekirse, bugün, şu anda teneffüs ettiğimiz reistokrasi (Saray Rejimi, CBHS) hüdâyinâbit -kendi kendine (siyasî) topraktan filizlenivermiş- midir yoksa 1970'lerden itibaren şekillenen ama 12 Eylül Darbesi ile handiyse bir devlet ideolojisi, bir resmî ideoloji hâline gelen/getirilen Türk-İslam Sentezi'nin spesifik bir mahsulü müdür? Bir otoriter olarak Erdoğan giderse Türkiye bir anda, kendiliğinden demokratikleşir mi yoksa sorun, Erdoğan'ın şahsı değil de onu da üreten mantalitede, bizzat Türk İslâm Sentezi'nde midir? Tavuk mu yumurtadan, otoriter yönetici mi otoriter yapı ve mantaliteden çıkar yoksa otoriter toprak mı otoriter bir mahsul verir? Cevabımızın 19 Mart otomobiline yükleyeceğimiz akaryakıtın oktanıyla alâkalı olduğu açık. Ben, sokağın ortak dili olarak tezahür eden Erdoğan-karşıtlığının, bir toplumsal hareketi devindirecek kinetik enerjiyi üretebilmek açısından yetersiz olduğunu düşünüyorum: 19 Mart Toplumsal Hareketi'nin kamuoyu önderleri, nihayetinde, Erdoğan'ı da üreten Türk-İslâm Sentezi üzerine düşünmek; akaryakıt ile teşbih edilen politik dil, argümanlar, söylem... üzerinde de kafa yormak mecburiyetindedirler.

19 Mart'ın Katalizörü versus Âmiri Olmak

Mevcut yapının bizzat Erdoğan'dan türemediği, Erdoğan'ın da beslendiği, mevcut rejimi mümkün kılan Türk İslâm Sentezi'nin de bu bağlamda dikkate alınmak zorunda olunduğu hususu değneğin bir ucu ise değneğin diğer ucu da 19 Mart Hareketi'nin heterojen karakteridir.

Heterojenliğin sosyal hareketlerin doğasına mündemiç olduklarını daha önce de belirtmiştim. Ancak, 19 Mart Hareketi bileşenlerinin farklılıklarının ortak noktalarından çok daha fazla olduğunu, hiç değilse şu anda sokağın neredeyse tek ortak keseninin Erdoğan-karşıtlığı olduğunu da belirtmek gerekir. Bir dilemmadan bahsettiğimizin altını çizmek gerekiyor: Bir yanda Erdoğan-karşıtlığını aşmak diğer yanda sokağın tek ortak keseninin anti-Erdoğan'cılık olması ve sokağın Erdoğan-karşıtlığından beslenmesi. Üstelik, zamanla, Hareket'in farklı bileşenlerinin -en başta da Hareket'in motoru üniversitelilerin ve denkleme yeni eklenen, kuvveden fiile geçen Barış/Müzakere Süreci'nin- kendi özgül taleplerini öne çıkarmaya çalışmalarının; Hareket'in parçalanma, dağılma riski taşımasının da ihtimal dahilinde olduğu unutulmamalıdır. Ancak ne Hareket'in heterojenliği ne de bileşenlerin kendi talepleri etrafında kümelenmeleri apriori kötüdür; bu sadece, yine, Hareket'in kanaat önderlerinin farkında ve proaktif olmalarını gerektiren bir husus olarak okunmalıdır. Ön alma, heterojenliğin dağılmaya değil zenginliğe doğru evrilmesine vesile olabilecektir.

Takvim

19 Mart Hareketi'nin -Erdoğan karşıtlığının dışında- net, sarih bir politik söylem/dil/talep inşâ edememesi yanında, bir takvim sorununa da dikkat çekmek gerekiyor. Eğer Erdoğan

karşıtlığının ötesinde bir politik dil inşa edilemezse, yaklaşan toplumsal/akademik takvimin Hareket'in motoru öğrenci dinamizminin sönümlenmesini de teşvik edebileceği düşünülebilir. Nitekim, 6 Haziran'da ülke Kurban Bayramı tatiline girecek, neredeyse tüm üniversiteler bayram tatilini takiben final sınavlarını yapacak ve peşinden yaz tatili başlayacaktır. Bu, 19 Mart Hareketi'nin mayıs sonu itibariyle kaçınılmaz olarak sonlanacağı anlamına gelmez. Ancak, bileşenler bu konuda proaktif olmadıklarında, Hareket'i çeşitlendirmediklerinde, barışçıl demokratik protestoları Anadolu'ya yaymadıklarında ve hepsinden de önemlisi bir Erdoğan-karşıtlığı ötesine geçemediklerinde Hareket'in ısısının kaybolabileceğini de not etmek gerekiyor.

Ortak Politik Dil Olarak Asgarî Hukuk ve Fikir Özgürlüğü

19 Mart Toplumsal Hareketi, Kürt siyasî hareketi ile yürütülen Müzâkere Süreci ve üniversitelerde devam eden eylemlerin bir ortak politik dil etrafında bir araya getirilmeleri elzemdir. Asgarî, temel hukuk ve düşünce ve fikir özgürlüğü kavramlarının hem toplumsal muhalefeti bir araya getirecek ortak dil ihtiyacını giderebileceği hem de Müzâkere Süreci'nin gündeme taşıyacağı besbelli olan yeni anayasa/anayasa değişikliği süreci için bir alternatif olarak savunulabileceği düşünülebilir; hiç kuşkusuz bunun TİP'e stratejik bir avantaj vereceği de belirtilmelidir. TİP, anayasa tartışmalarında da aktif taraf olmalı; 19 Mart Toplumsal Hareketi'nin, Kürt siyasî hareketi ile yürütülen Müzâkere Süreci'nin ve üniversite eylemlerinin tümünün taleplerini harmanlayabilecek, bir araya getirebilecek bu ortak dili yeni anayasanın ruhu açısından da dillendirmelidir. Nitekim, Anayasa değiştirilirken ya da yeni bir anayasa yazılırken toplumun düşünce ve fikirlerini ifade etme özgürlüğü ve/ya temel hukuk kurallarını arkasına alabilme güvencesi yoksa; düşüncelerini açıklayan siyasetçilerden sinema menajerlerine ve oyuncularına, medyumlardan sokak röportajları yapanlara, en sıradan sivil (pasif) haklardan biri olan boykot hakkını kullananlardan üniversite öğrencilerine, gazetecilere, akademisyenlere akla gelebilecek herkes sorgusuz sualsiz tutuklanabiliyor ya da tutuklanma riski taşıyabiliyorsa; 2013'deki Gezi Direnişi nedeniyle ya da 30 küsur yıl önceki diploması nedeniyle insanlar fütursuzca siyaset dışı ediliyorsa -temel hukuk normları dahi bilinçli bir şekilde yok sayılıyorsa- böylesi bir politik iklimde bir anayasanın değiştirilme imkânı da yok demektir.

Eğer bir anayasa yazılmak ya da mevcut olanı kapsamlı olarak değiştirilmek isteniyorsa;

1)Mevcut TBMM ivedilikle düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki engelleri kaldırmalı ve temel hukuk normlarının geçerliliğini garanti altına almalı, ardından da seçim barajını %2-3 gibi makul bir seviyeye indirerek yasama temsiliyetinin önünü açmalı -ki, düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlamak için hukukî kılıflar uydurmak, bu özgürlükleri hâkim kılmak için yapılması gerekenlerden çok daha çetrefilli işlerdir-. Saray'ın TBMM üzerindeki vesayeti acilen kaldırılarak ulusal parlamento acilen güçlendirilmelidir.

2)Ancak ve ancak, düşünce ve fikir özgürlüğü önündeki engeller kaldırılır, temel hukuk normlarına riayet konusunda bir siyasî irade gösterilebilirse toplum yeni anayasayı da demokratikleşme, sivilleşme, Kürt Sorunu, üniversiteler, kadına yönelik şiddet vb.'yi de korkusuzca tartışmaya başlayabilecektir. Tartışan toplum, siyasî temsil gücü bugünkünden kat be kat yüksek ve Saray vesayeti altında olmayan TBMM'yi besleyen en önemli kaynak olacaktır: Hiç kuşkusuzdur ki, seçim barajının düşürülmesi ve adil bir seçimin yapılması, parlamento desenini daha mülevven, daha revnaklı, rengarenk ve cıvıl cıvıl hale getirecek; güçlendirilmiş parlamento ulusal egemenliğin gerçek temsilcisi olabilecektir.

3)Anayasa yazmak teknik bir iştir. Toplum bir anayasa ya-za-maz. Anayasayı kaleme alma, yazma, ete kemiğe bürüme işi, sadece ve sadece alanında uzman hukukçuların işidir. Ancak toplum bu (yeni) anayasadan beklentilerini tartışamıyorsa, sosyal bilimciler (siyaset bilimciler, ekonomistler, sosyologlar, tarihçiler...) bu tartışmaların sosyoekonomik veçhelerini analiz edemiyorlarsa, temsil gücü yüksek bir ulusal mecliste bu anayasa enine uzununa değerlendirilip kabul edilmiyorsa hukukçuların yazacağı bu metin de bir anayasa

olamaz. Yeni anayasa ya da kapsamlı anayasa değişikliğinin kakistokratik (niteliksizler yönetimi) bir değişim değil de adı üstünde ana-yasal bir değişim olması bekleniyorsa toplumun desteğine, bilim insanlarının yönlendirme/analizlerine ve hukukçuların meslekî bilgilerine ve belki de en önemlisi yönetici elitlerin -bunu sadece siyaset bilimi anlamında kullanıyorum- koordinasyonuna ihtiyacımız vardır.

Bir kapsamlı anayasa değişikliği ya da yeni bir anayasa yapmak öncelikle toplumsal meşruiyet gerektirir. Toplumsal meşruiyet de her şeyden önce bu sürece toplumun bizzat ve bilfiil katılmasını zorunlu kılar. Toplumun bizzat ve bilfiil anayasa yapım sürecine katılmasının ön koşulu ise toplumun, bu süreçte, asgarî hukuk kurallarına uyulacağına inan(dırıl)ması ve düşünce ve ifade özgürlüğünün garanti altına alınması ile sağlanabilir.

Çok açıktır ki, ne Saray'ın demokratikleşmek gibi bir niyeti vardır ne de mevcut TBMM'nin Saray'a rağmen bir gücü. Ancak 19 Mart'tan bu yana koşullar çok değişmiştir: TİP, ancak asgarî hukuk ve düşünce ve fikir özgürlüğü kavramları etrafında Kürt siyasî aktörlerini, 19 Mart'ı ve üniversite taleplerini bir araya getirme konusunda bir katalizör rolü oynayabilirse Saray çevresini bu dönüşümü yapmaya zorlayabilecek bir politik güç haline gelebilir.

Zamanı Geriye Çevirmek

O mümkün değil işte. Türkiye'nin, 2007'den bu yana döşenen otoriterleşme yolundan bir çırpıda yüz geri etmesi, gerisin geri dönmesi, tarihin geriye doğru bükülmesi mümkün değil. Toplumsal muhalefetin yapabileceği -belki de- en büyük yanlış, AKP öncesini idealize etmek; bu Hareket'in politik tahayyülünü geçmişte, geçmişin -80 sonrası, 90'ların- hastalıklı parlamentarizminde aramak olurdu.

"Otoriterleşme Erdoğan/AKP ile geldiğine göre, Erdoğan/AKP gidince otoriterleşmeden de eser kalmaz!" Bu ön kabulün oldukça sığ ve tehlikeli olduğunu daha önce de belirtmeye gayret etmiştim. Marx'ın mottosunu hatırda tutmak elzemdir: "...dış görünüş ile şeylerin özü, eğer doğrudan doğruya çakışsaydı, her türlü bilim gereksiz olurdu." Ne Erdoğan'ın, otoriterliğin ve Saray Rejimin'nin birbirlerinden tamamen farklı şeyler olduklarını düşünebilmek ne de Erdoğan ile müşahhas hale gelen Saray Rejimi'nin Erdoğan gidince kendiliğinden ortadan kalkacağını -apriori- varsaymak için elimizde yeterli sosyolojik kanıt vardır. Türkiye'de otoriterleşmeyi -ve bu otoriterleşmenin spesifik yansıması reistokrasiyi- Erdoğan'ı da içine alacak ama ondan daha geniş- toplumsal/politik -ve elbette tarihsel- bir sorun olarak ele almak ve toplumsal mücadelenin politik hattını bu eksene oturtmanın gerekliliğini vurgulamak lazım. Zamanı geriye çevirmek ülküsü üzerine, Erdoğan-karşıtlığı üzerine binâ edilmiş ve Erdoğan gider gitmez sorunların kendiliğinden ve birdenbire ortadan kalkacağı ön kabulüne dayanan bir toplumsal hareketin başarıya ulaşma şansının olmadığını da tekrar vurgulayarak bitirmek isterim.

Biyoçeşitlilik Krizinin Politik ve Toplumsal Boyutlarıyla Yüzleşme

Barış Özüdoğru

Biyolojik çeşitlilik ya da biyoçeşitlilik, dünya üzerinde belirli bir bölgedeki organizmaların gen, tür, ekosistem ve bunların etkileşimlerindeki çeşitliliği ifade eden çok katmanlı bir kavramdır (1). Aslında yaşamın bizatihi kendisini ifade eden bu kavram, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sırasında imzaya açılan "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi" ile uluslararası düzeyde tanınmış ve korunması gereken bir değer olarak kabul edilmiştir (1). Biyoçeşitliliği en kapsamlı ve hukuki bağlayıcılıkla ele alan tek uluslararası belge niteliğindeki bu sözleşme, biyolojik çeşitliliğin korunması, bütün bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve eşit paylaşımı olmak üzere üç ana hedefi benimsemektedir (2). Dünya ülkeleri arasında sadece ABD ve Vatikan'ın taraf olmadığı bu sözleşmenin üzerinden geçen 33 yıla rağmen, doğa koruma açısından Dev Panda (Ailuropoda melanoleuca) ya da İribaşlı Deniz Kaplumbağası (Caretta caretta) gibi koruma biyolojisi açısından ikonikleşmiş türleri kapsayan birkaç başarılı uygulama dışındaysa, genel olarak alınan yol, maalesef bir arpa boyu kadardır (3-4).

Sayılar üzerinden konuşulduğunda durumun ciddiyeti daha çarpıcı bir hal alabilir. Dünya üzerinde halihazırda tanımlanmış bitki ve hayvan sayısı yaklaşık 1.7 milyondur. Henüz tanımlanmamış türlerle birlikte bu sayının 8 milyona kadar çıkabileceği düşünülmektedir (5-6). Bununla birlikte Hükümetlerarası Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Platformu'na (IPBES) göre, önümüzdeki birkaç on yılda yaklaşık bir milyon türün insan kaynaklı nedenlerle yok olacağı öngörülmektedir (7). Hem bilimsel çevreler hem de hükümetlerarası kuruluşlarca kabul edilen bu durum, sonuncusu 66 milyon yıl önce dinozorlar çağını bitiren Kretase–Paleojen (K–Pg) yok oluşu olmak üzere, yerküre tarihinde gerçekleşen beş büyük kitlesel yok oluştan sonra "Altıncı Kitlesel Yok Oluş" olarak tanımlanmaktadır (8).

Ancak günümüz yok oluşunu geçmişte yaşanan beş yok oluştan ayıran iki temel fark bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, güncel yok oluşun hızıdır. Doğada arka plan yok oluş hızı olarak tanımlanan ve türlerin doğal süreçler içinde yok olma hızının ifadesi olan hız, "milyon tür başına yılda 0.1" olarak hesaplanmıştır. Günümüz için hesaplanan yok oluş hızıysa bu hesaptan ortalama 100-1000 kat daha fazladır; hatta kurbağa ve semenderlerin dahil olduğu iki yaşamlılar gibi bazı canlı gruplarında bu oran arka planın 45000 katına

kadar ulaşmaktadır (9-10). Asıl korkutucu olansa, bu hızın sadece doğal arka plan hızından fazla oluşu değil, geçmişte yaşanan kitlesel yok oluşlardan bile çok daha hızlı oluşudur. Örneğin 1500-1980 yılları arasında gerçekleşen yok oluş oranları, K–Pg yok oluşundan 24-85 kat daha yüksekken; 1980 sonrası neoliberalizm koşulları altında, söz konusu son kitlesel yok oluşun 71-297 katına kadar ulaşabilmektedir. Eğer "Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN)" tarafından "kritik tehlike altında" ile "hassas" arasında sınıflandırılan türler ile veri yetersizliği olan türler, jeolojik standartlara göre yok olmuş sayılırsa, omurgalı hayvanlar için yok oluşun büyüklüğü K–Pg yok oluşunun 8900-18500 katına kadar ulaşabildiği hesaplanmıştır (11).

Günümüz yok oluşunu geçmiştekilerden ayıran asıl önemli farksa, önceki yok oluşların tamamen doğal olaylar sonucu gerçekleşmesidir. Örneğin tüm yok oluşların anası kabul edilen Permiyen–Triyas (P-T) Yok Oluşu (~252 milyon yıl önce) Sibirya'daki dev volkanik patlamalar ve arkasından denizlerin asitlenmesi, K–Pg Yok Oluşu ise Meksika, Yucatán Yarımadasına meteor çarpması ve sonrasındaki hızlı soğumaya bağlı olarak gerçekleşmiştir (12-13). Buna karşın günümüz yok oluşu tamamen doğayı "meta" olarak ele alan toplumsal üretim ilişkileri biçimimiz, yani "kapitalizmle" ilişkili görünmektedir. IPBES, biyoçeşitlilik kayıplarına sebep olarak arazi kullanım değişikliği (habitat tahribatları), doğal kaynakların aşırı sömürüsü, istilacı türler, kirlilik ve iklim değişikliği olmak üzere beş temel unsur tanımlamıştır (7). Ancak, bu başlıkların her birinin altında, tamamen büyüme ve sermaye birikimi odaklı günümüz ekonomi-politik düzeninin izleri açıkça görünmektedir. IPBES tarafından oldukça detaylı biçimde hazırlanan bu raporda, her ne kadar arazi kullanım değişiklikleri için endüstriyel tarım faaliyetleri, doğal kaynakların aşırı sömürülmesi için endüstriyel balıkçılık faaliyetleri ya da istilacı türler için uluslararası ticaret ağları gibi gerekçeler belirtilmiş olsa da, nihayetinde yapılan "öznesiz" bir kriz tanımlamaktadır. Yani, rapor incelendiğinde "kapitalizmin" kelime olarak dahi sadece iki yerde ve eleştirel bağlamdan kopuk bir şekilde geçmesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla rapor, biyoçeşitlilik krizinin sanki bir grup aç gözlü insanın faaliyetiymiş gibi sunulduğu izlenimi vermektedir. Nitekim, raporda olası çözümlerin tartışıldığı kısımlarda, doğası gereği kapitalist sistem içerisinde gerçekleşmesi hiçbir şekilde mümkün olmayan "ekonomik küçülmeye" odaklanılması ya da "piyasa düzenlemeleri" gibi sistem içi modifikasyonların önerildiği görülmektedir. Ancak, bu kriz mevcut sistem içerisinde çözüm bulunabilecek basit bir çevresel mesele olmaktan ziyade sınıfsal ve politik boyutları da olan, yapısal bir problemdir.

Biyoçeşitlilik kaybı, yalnızca yeryüzündeki tür sayısı dahil olmak üzere biyoçeşitliliğin bileşenlerindeki azalma olarak değil, gezegensel sınırların aşılması bağlamında da değerlendirilmektedir. Stockolm Dayanıklılık Merkezi 2009 yılında, Dünya sisteminin istikrarını ve dayanıklılığını düzenleyen, yani yaşamın devam edebilmesine olanak sağlayan sınırlar olarak tanımlayabileceğimiz 9 gezegensel sınır belirlemiştir. Bu temel biyofiziksel eşiklerden biyosfer/biyoçeşitlilik bütünlüğünün kaybı da dahil altı tanesi 2023 yılı itibari ile aşılmıştır (14-15). Halihazırda aşılan diğer beş sınır, yani iklim değişikliği başta olmak üzere, arazi sistemlerinin değişiklikleri (habitat bozulmaları), tatlı su döngüsünün değişimi, biyojeokimyasal döngülerde bozulma ve yeni kimyasal kirleticiler de, biyoçeşitlilik krizinin bileşenlerini oluşturmakta ve bunların hepsi birbirini tetikleyerek kümülatif bir etki yaratmaktadır.

Biyoçeşitlilikle birlikte neleri kaybediyoruz?

Bu yazının yazarı gibi, akademik yaşamını bütünüyle biyoçeşitlilik çalışmalarına vakfetmiş bir araştırmacı için, bir türün korunması adına yeterli ve tek gerekçe, o türün sadece var oluşudur. Ancak toplumun daha geniş kesimlerini harekete geçirmek söz konusu olduğunda, yalnızca bu gerekçeye dayanmanın fazlasıyla naif bir beklenti olacağı da aşikardır. Bu sebeple biyoçeşitlilik kaybının insana değen taraflarını konuşmakta fayda vardır. Biyoçeşitlilik kaybının insan hayatı üzerindeki etkileri başlı başına bir yazının konusu

olacak kadar genişse de, birkaç ana başlık üzerinde durulabilir. Bu noktada gıda güvenliği başlığı ile konuya giriş yapmak faydalı olacaktır. Örneğin tozlaştırıcı böceklerin azalması birçok temel gıda maddesi için verim kaybı anlamına gelip,ürünlerin fiyatlarını etkiler ve bu durum ister istemez kazancı ile ancak temel besin maddelerinin teminini sağlayan emekçi sınıflar üzerine ilave bir yük bindirir. Endüstriyel tarım faaliyetlerinin sonucunda tarım alanlarında aşırı pestisit kullanımıysa, toprak verimliliğini doğrudan etkilemekte, hatta bazı Küresel Güney ülkelerinde ormanların kesilmesi ile tarıma açılan arazilerin bir süre sonra kullanılamaz hale gelip, terk edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca, biyoçeşitliliğin genetik ıslahın temeli olması nedeniyle, gıda sistemlerini gelecek risklere karşı dirençli kılan bir unsur olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Biyoçeşitlilik kaybının insan sağlığı üzerindeki belkide en çarpıcı etkilerinden birisi, henüz birkaç yıl önce tüm dünyanın deneyimlediği COVID-19 pandemisi örneğinde olduğu gibi, zoonotik hastalıkların yayılma riskinin artmasıdır (7,16). Ekosistemlerde tür çeşitliliğinin yüksek olması, "seyreltme etkisi" şeklinde tanımlanan mekanizma yoluyla, patojen taşıyıcı türlerin baskı altında kalmasını sağlayıp, zoonotik patojenlerin insanlara geçiş olasılığı azalmaktadır (17). Buna karşın biyoçeşitlilikteki azalma çoğu durumda kemirgenler gibi hem çevresel değişimlere daha çabuk uyum sağlayabilen hem de birçok zoonotik hastalık için rezervuar olan türlerin populasyon büyüklüğünü arttırıp, halk sağlığı için önemli bir tehdit ortaya çıkarmaktadır (18).

Özellikle Küresel Güney'in şimdiye kadar neredeyse hiç insan etkisine maruz kalmamış orman ekosistemlerinin endüstriyel tarım, madencilik ya da kentleşme faaliyetleriyle bozulması, normal şartlarda insan ya da insanlar tarafından yetiştirilen hayvanlarla temas etmeyecek olan virüs rezervuarı hayvanların temasına olanak sağlamaktadır (7, 19). Bu bağlamda 2002 yılı SARS, 2012 MERS, 2014 Ebola salgınları ve nihayet 2019'da küresel ölçekli bir pandemiye evrilen COVID-19 vakalarının tamamının, tarım arazilerinin genişlemesiyle ormansızlaşma, hayvancılık faaliyetlerindeki artış, maden sahalarının açılması, yaban hayvanı ticareti vs. gibi faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkması da tesadüf değildir (20).

Biyoçeşitlilik kaybı yalnız zoonotik hastalıklarla değil, tıbbi kaynakların tükenmesiyle de insan sağlığını etkilemektedir. Günümüzde kardiovasküler hastalıklardan sonra Dünya'da en fazla insan ölümüne sebep olan kanser tedavisinde kullanılan ilaçların %65'i ya doğrudan ya da esinlenme suretiyle doğal kaynaklardan elde edilmektedir (21). Benzer şekilde, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımladığı "temel" ve "gerekli" ilaçlar listesindeki ilaçların yaklaşık %10'u, sadece çiçekli bitkilere dayanmaktadır. Küresel Güney'in sınırlı sağlık altyapısına sahip bölgelerinde ise, DSÖ verilerine göre insanların yaklaşık %80'i geleneksel tıbbi uygulamalarla sağlık ihtiyaçlarını karşılamaktadır (22). Dolayısıyla, bu bölgelerdeki biyoçeşitlilik kaybı emekçi sınıflar açısından çevresel bir problemin ötesinde, temel bir toplumsal ve yaşamsal kriz haline dönüşmektedir.

Kapitalist Üretim Tarzı ve Biyoçeşitlilik Krizi

İnsan, tarihsel olarak doğa ve biyoçeşitlilikle iç içe geçmiştir. Islah yöntemleriyle tarımın geliştirilip, yaban hayvanlarının evcilleştirilmesi ve nihayetinde yerleşik hayata geçiş ancak biyoçeşitliliğin sunduğu olanaklarla mümkün olabilmiştir. Bununla birlikte kapitalizm öncesi tüm toplumsal formasyonların, ekolojik bozulma ve yerel düzeyde tür yok oluşlarına sebep olduğu da doğrudur. Örneğin tarım öncesi dönemde Homo sapiens'in küresel ölçekte yayılması, 50 kilogramın üzerindeki hayvanlar olarak tanımlanan megafaunanın yok oluşuyla örtüşmektedir. Ancak kapitalizm öncesi toplumlar üretim araçlarını ve biçimlerini sürdürebilmek adına, yani tarım toprağının verimliliği ve yabanıl gıda kaynaklarıyla kurdukları ilişkinin sürekliliği için biyoçeşitlilikle işleyen diyalektik bir ilişkiye bağımlıydılar (23). Gelinen noktadaysa, bu ilişki kapitalist üretim biçimi ile birlikte doğa ve toplum arasında niteliksel bir kopuşa evrilmiştir. Kapitalist üretim biçimi, üretim

süreçlerini merkezileştirerek kırdan kente doğru kaynak akışını kalıcılaştırmış, bu süreçte doğayla olan madde alışverişini bozarak Marxist literatüre "metabolik yarık (metabolic rift)" olarak giren ekolojik kopuşu yaratmıştır (24). Marx'ın ifadesiyle "Kapitalist üretim, büyük merkezlerde topladığı kentli nüfusun toplam nüfus içindeki ağırlığının durmadan artmasıyla birlikte, bir yandan, toplumun tarihsel hareket gücünü yoğunlaştırırken, diğer yandan, insanla toprak arasındaki madde alışverişini bozar, yani insanın besin maddesi ve giyim eşyası biçiminde tükettiği toprak bileşenlerinin toprağa dönüşünü engeller ve dolayısıyla toprağın verimliliğinin kalıcı olmasının ebedî doğal koşuluna zarar verir. Böylece, aynı zamanda, kentli işçinin fiziksel sağlığına ve kır işçisinin zihinsel yaşamına da zarar verir" (25). Yani, kapitalizmin doğuşuyla birlikte doğal alanlardaki organik madde döngüsü, besin ve elyaf olarak Avrupa şehir merkezlerine taşınarak kırılmış, taşınan bu maddelerse Avrupa şehirlerinde bir atık yükü şeklinde tekrar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla metabolik yarık kavramı yalnızca bir çevresel tahribatı işaret etmekten ziyade, insan toplumlarının doğayla kurduğu diyalektik ilişkinin tarihsel ve sistemsel bir bozulmasını da temsil eder. Yine Marx''ın günümüz koşullarında çok daha fazla karşılık bulan ifadesiyle "Kapitalist tarım, yalnızca işçiyi sömürme araçlarını değil, aynı zamanda toprağı soyma tekniklerini de ilerletmiş; kısa vadeli verimlilik artışları, toprağın kalıcı üretkenliğinin yok edilmesi pahasına gerçekleştirilmiştir".Ve kapitalist tarımdaki her ilerleme, yalnızca işçiyi soyma sanatındaki bir ilerleme değil, aynı zamanda toprağı soyma sanatındaki bir ilerlemedir; toprağın verimliliğini belirli bir süreliğine artıran her ilerleme, aynı zamanda bu verimliliğin kalıcı kaynaklarının yıkıma uğratılması doğrultusundaki bir ilerlemedir. Büyük sanayi, Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi, bir ülkenin gelişmesinin arka planında ne kadar önemli bir rol oynarsa, bu yıkıma uğratma süreci o kadar hızlanır. Dolayısıyla, kapitalist üretimin tekniği ve toplumsal üretim süreçlerinin birliğini geliştirmesinin tek yolu, aynı zamanda her tür zenginliğin asıl kaynaklarına, yani toprağa ve işçiye zarar vermesinden geçer (25).

Kapitalizmin temelini oluşturan meta üretimi, doğayı yalnızca bir kaynak ve atık deposu olarak görüp hem ekolojik tahribatın hem de toplumsal yabancılaşmanın yapısal zeminini oluşturmaktadır. Ayrıca, genlerden ekosistemlere kadar meta üretim süreci dışında kalan biyoçeşitliliğin tüm bileşenleri de, bu sebeple kapitalist sistem içerisinde anlamlı bir değere sahip değildir. Örneğin Dünya üzerinde tanımlanmış 400000 bitki türünden yaklaşık yarısının yenilebilir olduğu tahmin edilmesine karşın, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'ne (FAO) göre sadece 200 civarında bitki türü küresel tarım faaliyeterine konu olup ticareti yapılmaktadır (23, 26-27). Ancak bu bitkilerin bile piyasa taleplerine hitap eden bazı zirai çeşitleri üretime konu olmaktadır. Dolayısıyla kapitalist sistem kendi yarattığı ve oldukça dar bu ekolojik pencerede bile neolitik dönemden itibaren çiftçi topluluklarının ıslah yolu ile geliştirdiği tüm zirai çeşitleri değersiz olarak görüp, piyasa talepleri doğrultusunda sınırlı sayıdaki çeşidi kullanmakta/kullandırmaktadır, ki bu durum aslında insanlık tarihi ile yaşıt ve özgün bir genetik mirasın yok olması anlamına gelmektedir. Bu noktada unutulmaması gerekense, biyoçeşitliliğin genetik ıslahın temeli olduğu ve ileride yaşanacak sel/kuraklık vb gibi her türlü aşırı çevre koşullara dirençli genetik soyların kaybedilmesinin insanlığı büyük kıtlık dalgalarıyla karşı karşıya bırakabilme ihtimalidir.

Kapitalizmin sınırsız büyüme ve birikim dürtüsüyle yeryüzündeki canlılığı topyekün yıkıma sürüklediği artık net bir şekilde görünmektedir. Her ne kadar bu yıkım tüm insanlığı etkileyecek olsa da, etkiler sınıfsal ve toplumsal eşitsizliklere göre ayrışmaktadır. Çünkü bu kriz öncelikli ve çok daha şiddetli olarak sağlıklı gıdaya, temiz suya ve yaşanabilir çevreye erişimde dezavantajlı durumda olan şehirli emekçi sınıflar ile yerel halkları etkilemektedir. Biyoçeşitliliğin Dünya ortalamasının oldukça üzerinde olduğu gerek Latin Amerika, gerekse de Asya'nın tropikal bölgelerinde maden, petrol ya da endüstriyel tarım faaliyetleri sonucunda oldukça şiddetli bir ormansızlaşma süreci yaşanırken, bu tahribatın maliyetini ödeyenlerse yaşam alanlarını kaybetmek suretiyle mülksüzleştirilip yeni "ekolojik proletaryayı" oluşturan yerel topluluklardır. Bu durum, Marxist literatürdeki "ilkel birikimin" güncel bir tezahürü olarak okunabilir.

Peki biyoçeşitliliği tehdit eden tüm olguların arka planında kapitalist ekonomi-politik sisteminin yapısal izleri açıkça görüldüğü ve haliyle bu krizle mücadelenin sınıf mücadelesinden ayrı ele alınmaması gerekliliği bu kadar açıkken, sol bu krizin neresinde durmaktadır? Maalesef, biyoçeşitlilik krizi, iklim krizi ile iç içe geçmiş olmasına ve yerli direniş hareketleri ile kent ekolojisi savunucuları gibi çeşitli toplumsal aktörlerin ortaya çıkarak eko-sosyalist politikaların gelişimi için uygun bir zemin oluşturmasına rağmen, sol/sosyalist çevreler biyoçeşitlilik krizini iklim krizi kadar ciddiyetle ele almamakta, hatta büyük ölçüde görmezden gelmektedir. Konu ile ilgili basitçe bir literatür taraması yapıldığında bile, hem biyoçeşitliliğin kavramsallaştırılması hem de krizin tanımlanıp olası önlemlerin ele alınması konusundaki tüm girişim ve yazılı literatürün sağ ya da liberal eğilimli yazarlarla WWF ve Birleşmiş Milletler altında faaliyet gösteren bazı kuruluşların çalışmalarına dayandığı görülebilir (28). Örneğin biyoçeşitlilik kavramının küresel ölçekte tanınmasında en etkili isimlerden birisi, bazı yorumları öjeni gibi tartışmalı alanlarla ilişkilendirilmiş olan "sosyobiyoloji" kuramının yaratıcısı Edward O. Wilson'dır. Yazdığı "Altıncı Yok Oluş" kitabıyla biyoçeşitlilik krizine dair küresel ölçekte hatırı sayılır bir farkındalık yaratan Pulitzer ödüllü Elizabeth Kolbert ise, günümüz kitlesel yok oluşunu esas olarak insan etkisine indirgemekte, Naomi Klein'in "İşte Bu Her Şeyi Değiştirir" adlı eserinde ortaya koyduğu iklim krizi ve kapitalizm arasındaki bağlantıya yönelik eleştirileriniyse açıkça reddetmektedir. Kolbert, bu tür "insan dışı" çözümlemelere yalnızca mesafeli kalmakla yetinmeyip, aynı zamanda bu yaklaşımlara karşı sert bir muhalefet de geliştirmektedir (28). Solun durumunu ele aldığımızdaysa, ekolojik kriz bağlamında Marxist literatüre muhtemelen en fazla katkı yapan isimlerin başında gelen John Bellamy Foster'ın dahi biyoçeşitlilik konusunu hiçbir zaman bütünsel olarak ele almayıp, genellikle diğer çalışmalarına dağınık biçimde entegre ettiği görünmektedir (29). Solun konuya uzak durmasının muhtemel nedenlerini ciddi anlamda ele alan ilk kişilerden birisi olan Alan Thornet, meseleyi biyoçeşitlilik kayıplarının iklim krizinin aksine nüfusla da ilişkili olması ve solun bu tartışmaya girmekten, tartışmanın neo-Malthusçu bir pozisyona evrileceği kaygısıyla kaçınmasına bağlamaktadır (29). Ancak bu açıklama genel olarak yeterli görünmemektedir. Çünkü Thornet'in haklı olduğu yerler olsa da, asıl sorun biyoçeşitlilik krizinin iklim krizi gibi global ölçekli olmayıp, yerel bir mesele gibi ele alınmasıdır. Küresel sıcaklıklardaki 1 °C'lik artış hissedilebilirken, bir kuş türünün yok olmasıysa kitleleri harekete geçirecek bir etkiye sahip değildir. Bunun yanı sıra, özellikle Latin Amerika solunun temsil ettiği anti emperyalist kalkınmacı mirasın etkisi de bu yaklaşımda belirleyici olabilmektedir. Ayrıca, biyoçeşitlilik krizine dair bilgiler biyolojinin alt dalları olan ekoloji, koruma biyolojisi ve genetik üzerinden şekillenirken, solun bu bilgilere erişim ve içselleştirme noktasında epistemik bir mesafe yaşaması, yani bilginin tekelleşmesi söz konusudur.

Ekososyalist Bir Perspektif İçin Yönelimler

Yazının sonunda sol siyasetin biyoçeşitlilik krizini nasıl ele alması gerektiği üzerine bazı öneriler sunmak gerekirse; sosyalistlerin öncelikli olarak biyoçeşitlilik kavramını geç kalmadan siyasi gündemlerine entegre etmesi ve bu konuyu sola sonradan eklemlenen tali bir unsur olarak değil de, doğrudan sınıf siyaseti ile bütünleşik olarak ele alması, kanımca tercihten ziyade bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunu yaparken de, çevre mücadelesi veren grupların birer siyasi özne olarak görülüp mücadelenin ortaklaştırılması gerekmektedir. Sonuç olarak, biyoçeşitlilik krizini tarihsel ve toplumsal bir bağlama yerleştirerek, doğayı geri döndürülemez bir şekilde yok olmanın eşiğine getiren kapitalist üretim ilişkilerinin yapısal zorunluluklarını hedef alan bir siyasi yaklaşım geliştirirken, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) artışına dayanan kalkınmacı bakış açısı terk edilmelidir. Bu yaklaşım ise üretim araçlarının kamulaştırılması gibi yerleşik ve haklı taleplerin de ötesine geçen ekososyalist temelli yeni bir siyasi hat geliştirilmesini zorunlu hale getirir. Çünkü kapitalizm her ne kadar bu krizin sorumlusu ve hızlandırıcısı olsa da, büyüme odaklı her türlü ekonomik model ekolojik yıkıma devam edecektir.

Kaynaklar

Convention on Biological Diversity (CBD). (1992). Text of the Convention on Biological Diversity. https://www.cbd.int/convention/text/

https://www.gidanindurumu.com/en/uluslararasi-antlasma/biyolojik-%C3%A7e%C5%9Fitlilik-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi?utm

https://www.wwfca.org/en/panda_no_longer_endangered/

Mazaris, A.D., Schofield, G., Gkazinou, C., Almpanidou, V. and Hays, G.C., 2017. Global sea turtle conservation successes. Science advances, 3(9), p.e1600730.

Mora, C., Tittensor, D.P., Adl, S., Simpson, A.G.B., & Worm, B. (2011). How Many Species Are There on Earth and in the Ocean? PLoS Biology, 9(8), e1001127. https://doi.org/10.1371/journal.pbio.1001127
Costello, M.J., May, R.M., & Stork, N.E. (2013). Can We Name Earth's Species Before They Go Extinct? Science, 339(6118), 413–416. https://doi.org/10.1126/science.1230318

IPBES (2019). Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (pp. 1-1082). Brondízio, E. S., Settele, J., Díaz, S., and Ngo, H. T. (eds). IPBES secretariat, Bonn, Germany.

Ceballos, G., Ehrlich, P. R., & Dirzo, R. (2017). Biological annihilation via the ongoing sixth mass extinction signaled by vertebrate population losses and declines. Proceedings of the National Academy of Sciences, 114(30), E6089–E6096.

Pimm, S. L., Russell, G. J., Gittleman, J. L., & Brooks, T. M. (1995). The Future of Biodiversity. Science, 269(5222), 347–350. DOI: 10.1126/science.269.5222.347

Barnosky, A. D., Matzke, N., Tomiya, S., Wogan, G. O., Swartz, B., Quental, T. B., ... & Ferrer, E. A. (2011). Has the Earth's sixth mass extinction already arrived?. Nature, 471(7336), 51-57.

McCallum, M. L. (2015). Vertebrate biodiversity losses point to a sixth mass extinction. Biodiversity and Conservation, 24(10), 2497-2519.

Alvarez, L. W., Alvarez, W., Asaro, F., & Michel, H. V. (1980). Extraterrestrial cause for the Cretaceous-Tertiary extinction. Science, 208(4448), 1095-1108.

Benton, M. J., & Twitchett, R. J. (2003). How to kill (almost) all life: the end-Permian extinction event. Trends in Ecology & Evolution, 18(7), 358-365.

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin III, F. S., Lambin, E., ... & Foley, J. (2009). Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. Ecology and Society, 14(2).

Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S. E., Donges, J. F., ... & Rockström, J. (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries. Science advances, 9(37), eadh2458.

Keesing, F., Belden, L., Daszak, P. et al. Impacts of biodiversity on the emergence and transmission of infectious diseases. Nature 468, 647–652 (2010). https://doi.org/10.1038/nature09575

Ostfeld, R. S., & Keesing, F. (2012). Effects of host diversity on infectious disease. Annual review of ecology, evolution, and systematics, 43(1), 157-182.

Han, B. A., Schmidt, J. P., Bowden, S. E., & Drake, J. M. (2015). Rodent reservoirs of future zoonotic diseases. Proceedings of the National Academy of Sciences, 112(22), 7039-7044.

Wilkinson, D. A., Marshall, J. C., French, N. P., & Hayman, D. T. (2018). Habitat fragmentation, biodiversity loss and the risk of novel infectious disease emergence. Journal of the Royal Society Interface, 15(149), 20180403.

Almond, R. E., Grooten, M., & Peterson, T. (2020). Living Planet Report 2020-Bending the curve of biodiversity loss. World Wildlife Fund.

Newman, D. J., & Cragg, G. M. (2020). Natural Products as Sources of New Drugs over the Nearly Four Decades from 01/1981 to 09/2019. Journal of Natural Products, 83(3), 770–803.

World Health Organization (WHO). (2023). WHO Traditional Medicine Strategy 2023–2032. https://www.who.int/publications/i/item/9789240077122

Rappel, I. (2015). Capitalism and species extinction. International Socialism, (147). https://isj.org.uk/capitalism-and-species-extinction/

Foster, J. B., Clark, B., & York, R. (2023). Ekolojik yarık: Kapitalizmin gezegene karşı savaşı (B. Erdem, Çev.). Marx-21

Yayınları.

Marx, K. (2021). Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi Cilt I (M. Selik & N. Satlıgan, Çev.). Yordam Kitap.
https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL

https://www.weforum.org/stories/2016/01/why-do-we-consume-only-a-tiny-fraction-of-the-world-s-edible-plants/

Foster, J. B. (2023). Antroposen'de kapitalizm: Ekolojik yıkım veya ekolojik devrim (İ. Erman, Çev.). Kalkedon Yayınları.

Thornett, A. (2015, May 13). The biodiversity crisis and the environmentalist left. International Viewpoint.
https://internationalviewpoint.org/spip.php?article4028

Marksizm ve Hukuk Sorunu Üzerine

Alper Çavuşoğlu

Elinizde bulunan makale, 19-20 Nisan 2025 tarihinde Eskişehir'de gerçekleştirilen Türkiye İşçi Partisi Bilim Kurulu Çalıştayında gerçekleştirilen sunumun genişletilmesi ile oluşturulmuştur.

Hukuk kavramı, Marksist doktrin içerisinde tartışılması en çok ötelenen, tartışıldığındaysa genelde eleştirel bir şekilde ele alınarak hedefe oturtulan kavramlardan biridir. Bu durum, gerek hukukun zorunlu olarak hukuki kavramlar ile inşa edilen bir çeşit idealizme sahip olmasından, gerekse de yüzyıllardır toplumların baskılanması amacıyla araçsallaştırılmasından ileri gelir. Ancak hukukun düzen kurucu ve koruyucu işlevleri, onu tamamen göz ardı etmeyi imkânsız kılar. Bu bağlamda, Marksist doktrin içerisinde hukukun daha farklı bir perspektiften ele alınmasını zorunlu görüyorum.

Hukuk alanının kavram seti ve bu alana hâkim olan ideoloji nedeniyle hukuk eğitimi, özellikle Marksist hukukçular için yabancılaşmaya müsait bir yanılsama alanı oluşturur. Bu alanda hukuk toplumsal bütün sorunların anahtarı olarak konumlandırılır. Bunun en somut görünümü siyasal taleplerin hızla hukukileşmesi ve hukuka kabul talepleriyle yer değiştirmesidir. Öyle ki, bir hukukçu için yalın bir şekilde insanca yaşama talebini dile getirmek yeterince meşru gelmez, bu talebin hukuk alanında var olabilmesi için mahkeme içtihatları ve uluslararası sözleşmelerde yer alan hükümlerle süslenmesi gerekir. Oysa siyasal talepler için dogmatik hukuktan gelecek ilhamlara ihtiyaç bulunmaz. Marksist hukukçunun yaşadığı zorluk, kişisel ideolojisiyle içinde bulunduğu ve dahi dünya kavrayışını üstüne inşa ettiği alanın ideolojisinin her an çatışma içinde olmasıdır.

Öte yandan, Marksizm için hukuka dönük esaslı eleştirilerden biri, hukuka içkin olan idealizmin dünyayı anlamlandırmakta yetersiz kalacağına ilişkindir. Özel mülkiyet örneği ele alınırsa; mülkiyet bir hak olarak konumlandırıldığında, buna dair getirilen kuralların, mülkiyetin toplumdaki belki de yüzlerce görünümünden yalnızca iktisadi sistemle uyumlu bir yorumuna ilişkin olduğu söylenebilir. Ayrıca doğuştan gelen bir doğal hak olarak ortaya konduğundaysa, bu yüzlerce görünümün yanında tarihsel olarak birbiriyle çok fazla farklılığı bulunan köle üzerinde özel mülkiyeti mümkün kılan köleci toplum mülkiyetiyle, ücretli emeğe dayanan burjuva özel mülkiyeti aynı torbaya atılır ve

dolayısıyla kavram toplumsal gerçekliği gösteremeyecek hâle gelir. Bunun yanında hukuk, var olan toplumsal ilişkileri soyutlaştırıp genelleştirerek hukuk diline tercüme ederken bunu ideolojik bir filtreden geçirmek suretiyle gerçekleştirir. Bu doğrultuda Marksizm'in hukuk yaklaşımı, hukukun ideolojik maskesini düşürmeye yoğunlaşırken onun burjuvazinin elindeki araçsal kullanımına odaklanarak hukuku reddetme veyahut yetersiz görme eğilimine sahiptir. Bunun üstüne iktisadi altyapının, hukukun da parçası olduğu üstyapıyı belirlediği düşüncesinin eksik ve sekter bir yorumu eklenince Marksist hukukçular için epey çetrefilli bir tartışma konusu başlar.

Üstyapı Unsuru Olarak Hukukun Altyapıyla İlişkisi

Altyapı ve üstyapı arasındaki ilişki, teorideki muğlaklıktan çok, sekter yorumunun siyasi söylemi kolaylaştırması nedeniyle genel olarak yanlış ele alınır. Örneğin Meclis'te istenmeyen bir kanun teklifi kabul edildiğinde hemen Lenin'in "Parlamento burjuvazinin ahırıdır." sözünü görmeye başlarız. Oysa Lenin'in parlamento hakkındaki düşüncesini bu bir cümlesinden anlamak mümkün değildir. Öyle olsaydı, parlamenter siyaseti sokak siyasetiyle birleştirmeye dönük çalışmalarının tamamını çöpe atmamız gerekirdi. Kaldı ki Marksist yöntemle yapılacak bir inceleme, sözlerin hangi bağlamda sarf edildiğini her tarihsel olayda incelemeyi gerektirir.

Hukukun, üstyapısal bir unsur olarak üretim ilişkilerin teşekkül eden altyapının belirlenimiyle sınırlı olduğu iddiası öncelikle Marks'ın çalışmalarına dayandırılır. Hukuk özelinde ise bu yaklaşıma öncelikle, Marks'ın Ren Bölgesi Demokratlar Komitesi Davası'nda yaptığı savunmada sarf ettiği cümlelerde rastlanır:

"Toplum hukuk üzerine kurulmaz, bu bir hukuksal yapıntıdır. Tersine, hukuk, topluma dayanmalı; kişisel kaprislerinden farklı olarak, toplumun, belirli bir zamanda egemen olan maddi üretim biçiminden doğan ortak çıkarlarını ve gereksinimlerini ifade etmelidir.

(...) Elimde tutmakta olduğum bu Kod Napolyon, modern burjuva toplumunu yaratmamıştır. Tersine, 18. yüzyılda doğan ve 19. yüzyılda gelişen burjuva toplumu, hukuksal ifadesini bu Kodda bulmaktadır yalnızca. Bu toplumsal koşullara uygunluğu sona erer ermez bu Kod basit bir kağıt parçasına dönüşür."

Marks'ın bu ifadelerindeki netliği, mahkemede gerçekleştirilen bir siyasal savunma sırasında sarf edilmiş olmasına yormak gerekir. Toplumlar dönüşür, üretim ilişkilerinde değişimler yaşanır ancak hukuk kuralları toptan gereksiz hale gelmeyecekse de uygulamasında gerçekleşen sorunlar nedeniyle kanunların kadük kalması ve yeniden düzenlenmesi ya da ortadan kaldırılması her zaman mümkündür. Ancak elbette, toplumsal koşullarla uyuşabildiği ölçüde etkin bir hukuk sisteminden bahsedileceği de muhakkaktır.

Yine Marks, "Üretimin her biçimi kendi hukuksal ilişkilerini, kendi yönetim biçimini vb. doğurur." demek suretiyle üretim ilişkilerinin hukuk başta olmak üzere üstyapı unsurları üzerindeki belirleyiciliğini ortaya koymuştur. Doğru, hukuk üretim biçimlerinden doğar, ancak bunun doğru olması, her an üretim ilişkileri tarafından şekillendirildiği anlamına gelmez. Kaldı ki, Marks'ın üretim ilişkilerinin belirleyiciliğine ilişkin düşüncelerinin oluştuğu bağlam düşünülünce iddiasının nedeni daha iyi anlaşılır. Şöyle ki, Marks, kapitalizmin varlığının tartışmalı olduğu bir dönemde bu sistemin varlığını ispatlamaya, çeşitli kurumların kapitalist sistemin varlığını sürdürmeye dönük işleyişini ortaya koymaya çalışıyordu. Ürettiği eserlerin, muarızları tarafından dahi hâlâ ana kaynak olarak kullanılmasının temel nedenlerinden biri bu çabasındaki başarısıdır. Artık kapitalizmin varlığı konusunda bir soru işareti olmadığı gibi, toplumsal hayatın bütün veçheleri üzerinde belirleyici etkisinin olduğu da salt Marksistler tarafından değil, çeşitli ekoller tarafından savunuluyor. Bu bağlamda, hukukun altyapı tarafından belirlendiği iddiasının indirgemeci bir yorumunda ısrar etmek, Marks'ı tarihsel bağlamından kopuk anlamış olmanın yanı sıra bugüne dair hiçbir şey söylemeyen kaderci bir tekrara düşmek anlamına

geliyor.

Marks'a ve Marksizm'e yöneltilen ekonomik determinizm eleştirisinin de hakkaniyetli olmadığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda özellikle iki noktaya temas etmenin elzem olduğunu düşünüyorum. İlk olarak, determinizm ithamından çıkarılabilecek sonucun aksine, Marksist düşüncede özne kuvvetlidir. Üretim ilişkilerini toplum içerisinde deneyimleyerek bilincini bunun üstüne inşa eden insan, dışsal koşullara karşı "etkisiz eleman" değildir, bir sınıfın mensubu olarak aynı zamanda üretim ilişkilerinin de kurucu ögesidir, yani dışsal bir şekilde bilincine etki eden toplumsal koşulları var edendir. Dolayısıyla hiçbir kavram veya kurum, kendiliğinden ve dolayımsız şekilde, özneyi dışlayarak bir diğeri üzerinde belirleyici olamaz. Tam da merkezindeki insan unsuru nedeniyle hukuk başta olmak üzere üstyapı unsurları, altyapının kusursuz bir yansıması olamazlar. Bu bağlamda Soyer'in yaptığı hatırlatma önemlidir:

"Marx bu üstyapısal unsurları temelin oluşturduğunu söylemiyor; tam tersine, bu üstyapısal unsurları oluşturan sınıflar. Sınıflar, kendi maddi temellerine ve toplumsal ilişkilerine dayanarak üstyapısal unsurları yaratıp biçimlendiriyor. Diğer bir deyişle, temel, üstyapıyı yaratmadığı gibi onu dolaysız biçimde belirlemiyor da. Temelin üstyapı karşısındaki belirleyiciliği, esasında insan pratiğinin ürünleri olan ve yapılaşarak insan pratiğini koşullayan toplumsal ilişkiler dolayımıyla oluyor."

İkinci nokta ise Marksizmin üstyapı unsurlarına yaklaşımı üzerinden bir örnekle vurgulanabilir. Marks'ın düşüncesinde altyapı üstyapıyı motomot bir şekilde belirliyor olsaydı, bir üstyapı kurumu olarak devlet iktidarını elde etmek talileşir, esas amaç olarak üretim ilişkilerinin kendiliğinden değişmesi ve buna mukabil üstyapısal unsurların otomatik olarak dönüşüm geçirmesi beklenirdi. Böylece siyasal devrim fikri anlamını tamamen kaybederdi. Belli ki Marksist doktrinde devletin sınıf çatışmasındaki konumlanışı, altyapıya karşı belli bir bağışıklığa sahip olmasını sağlar ve onu yönlendirmek için kullanılabilir, ki bu da Lenin'in çalışmalarının ana eksenlerinden birini oluşturur. Buradan hareketle hukukun, devletin veya kültür gibi, din gibi üstyapı unsurlarının salt üstyapısal unsurlar olarak nitelenerek talileştirilmediği vaka olarak ortada dururken ekonomik determinizm eleştirisi daha da haksızlaşır.

Motomot belirlenme iddiasının hukuk açısından özellikle isabetli olmayacağı, Engels'in çalışmalarında da ortaya konmuştur. Zira hukukun sistemsel yapısı, onun homojen bir sınıf aygıtı veyahut altyapının doğrudan bir yansıması olmasını engeller:

"Modern bir devlette hukukun, yalnız genel ekonomik duruma uygun düşmesi ve onun ifadesi olması gerekmez, aynı zamanda, kendi iç çelişkileri yüzünden kendi kendini yaralamayacak sistemli bir ifade de olması gerekir. Ve başarının bedeli şudur ki, ekonomik ilişkilerin yansısının aslına uygunluğu giderek yok olur. Ve bir yasanın sınıf egemenliğinin kaba, uzlaşmaz ve gerçek ifadesi olması durumu çok daha seyrek görüldüğünden bunun özellikle böyle olması gerekir: böyle olmasaydı bu durumun kendisi 'hukuk anlayışı'na ters düşmez miydi?"

Devamla, Engels'e göre; "Hukukun gelişmesi büyük bir ölçüde, ilkin ekonomik ilişkilerin doğrudan hukuksal ilkelere çevrilmesinden doğan çelişkilerin giderilmesinden ve uyumlu bir hukuksal sistemin kurulmasına çalışılmasından ve sonra da, daha sonraki ekonomik gelişmenin etki ve baskısıyla bu sistemin tuz buz edildiğinin ve yeni çelişkilere sürüklendiğinin anlaşılmasından başka bir şey değildir." Engels'in açık anlatımıyla hukuk, bir sınıfın aygıtı da olabilir, üretim ilişkilerinin bir ifadesi de olabilir ancak her koşulda, kendi iç tutarlılığını sağlamak zorunda olan bir sistem olduğundan bunların hiçbirini dolaysız ve kusursuz bir şekilde gerçekleştiremez. Bu anlamda hukukun, altyapıdan belirli ölçüde özerk kalabildiğini kabul etmek gerekir. Nitekim Yunan Marksist Nicos Poulantzas'ın "göreli özerklik" kavramı, bunu daha yakın tarihlerde ortaya koyan bir kavram olarak ortaya çıkmakta, Althusser'in araçsalcılıkla sınırlı tanımına karşı hukukun özgül durumunu daha isabetli bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nihayetinde, mevcut tartışmada hukuktan ne beklenildiği önemlidir, dünyayı anlamak mı, yoksa dünyayı değiştirmek mi? Hukukun, egemen ideoloji doğrultusunda oluşan idealizmi ve soyutlayıcı kavramsallaştırmaları, ezelileştirilen kavramlarla hukukun tarihini toplumun tarihiyle eşitleme amacına hizmet etse de Marks'ın hukuka yönelik eleştirileri her şeyin hukukla başlamadığı, dünyanın hukukla anlaşılamayacağı yönündedir. Genç bir hukuk öğrencisiyken bunu keşfeden Marks, hukuk çalışmalarından uzaklaşarak iktisat araştırmalarına başlamış, toplumu anlamak için "temelde yatan neden" arayışıyla üretim ilişkilerini incelemeye girişmiştir. Bu nedenle hukuk hakkındaki düşünceleri sınırlıdır, dönemsel ihtiyaçlara dönük taktiksel bazı yanlar barındırır. Anlatılanlar ışığında; altyapı-üstyapı tartışmasının artık hukuk, toplum, devlet ve siyaset ilişkisine dair anlamlı bir çıktı sunmadığını iddia etmekte bir beis yoktur.

Hukuk Denince Ne Anlamamalıyız?

Marksistler, hukuki pozitivist olmamalarına karşın genel anlamıyla hukuku, devletle eşsüremli olarak hukuki pozitivizm perspektifinden ele aldılar. Böylece hukuk, devletle birlikte vardı, devlet olmadansa varlığına gerek olmayacaktı. Engels ve Marks'ın görüşleri de SSCB'de Meta Mübadelesi Okulu'nun önemli ismi Paşukanis'in düşüncesi de aşağı yukarı bu doğrultudadır. Lenin'in hukuk düşüncesi de devlet temellidir. Ayrıca Lenin'in hukuk düşüncesinde faydacı Jeremy Bentham'ın öğrencisi ve takipçisi, hukuki pozitivist John Austin'in buyruk kuramı göze çarpar. Kurulmuş olan sosyalist devletlerin de hukuk kavrayışlarının bununla malul olduğu söylenebilir. Ancak bu sınırlı yaklaşımın dışına çıkmak gerekir.

Hukukun bir başka ayağı hak mücadeleleri zemininde ilerler. Bu alanda yüzyıllar içerisinde birçok kazanım elde edilmiş olmasına karşın örgütlenmenin ve halkın denge-fren gücünün zayıfladığı anlarda; neoliberalizmin sosyal devleti tasfiye ettiği süreçte sosyal hakların başına geldiği gibi, elde edilen kazanımların aşındığı ve hatta ortadan kalktığı görülür. Bu durum, hak mücadelelerinin anlamına dair soru işaretlerini beraberinde getirir. Douzinas'a göre:

"Hak talepleri yerleşik düzenlemelere meydan okumaktan çok onları güçlendirir. Hak talebinde bulunan, kurulu güç ve dağıtım emirlerini kabul eder ve siyasal iddiayı yasaya kabul talebine dönüştürür. Hukukun rolü, sosyal ve siyasal gerilimleri, kurallarla düzenlenen bir dizi çözülebilir soruna dönüştürmek ve bunları kural uzmanlarına teslim etmektir. Hak talebinde bulunan, hukukun genel düzenini değiştirmeyi görev bilen ilk bildirgelerin devrimcilerinin tam tersidir. Bu ölçüde aksiyonları, baskıya ve tahakküme direnme ve ona karşı çıkma olan orijinal haklar taahhüdünü terk eder."

Bu anlamda Douzinas hak taleplerinin savunulmasını değil, onun doğrudan siyasi varoluşunun gerçekleştirilmesi olarak siyasi eylemi olumlar. Siyasi talepler hak şeklinde hukuk içerisinde tanımlanmak için değil, nihayetinde o talepleri üreten eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için vardırlar. Bu anlamda sadece direnme ve isyan hakkını gerçek bir hak olarak ele alır. Douzinas'ın hak taleplerine yönelik eleştirel tutumu, bir ideoloji olarak hukukun büyük anlatılarına karşı bizleri uyarır. Hukuk tarafsız değildir. Sınıflı toplumların işleyişini, kamu düzenini sağlamaya ve sürdürmeye yetecek kadar hakkaniyetli ve tutarlı olmak kaydıyla düzenler. Nihayetinde bu haliyle hukuk, hak mücadelelerinden ibaret bir mücadele alanı değildir. Onu daha geniş bir hegemonik mücadelenin alanı olarak ele almak gerekir.

Hukuku Normatif Alanın Parçası Olarak Ele Almak

Hukuk sosyolojisi içerisinde erken dönemde gelişen yaşayan hukuk perspektifi hegemonya mücadelesi bağlamında ele alınabilir. Bu yaklaşıma göre hukuk, devletin hukuku olarak cisimleşen kurallardan değil toplumsal birliklerin içsel düzeninde üretilen

normlardan doğar. Bu anlamda toplum ve onun ürettiği pratik, gelenek ve teamül hukuka önceldir. Söz gelimi, borç doğuran hukuki sözleşmelerden bahsedebiliyorsak borç doğuran ticari ilişkilerin halihazırda var olmaya başlamış olması gerekir. Gerçeklik bu şekildeyken, yaşayan hukuk okulu, hukukun toplumda üç farklı şekilde göründüğünü iddia eder: Devletin hukuku, yargıçların hukuku ve yaşayan hukuk. Devletin kendi idari iç işleyişini düzenlediği, mevzuatla kural ve yasakları ortaya koyduğu hukuk türüne devletin hukuku denirken mahkemelerin verdiği kararlar ile oluşan hukuka yargıçların hukuku, toplumsal birlikler olarak adlandırılan yapıların içerisinde o birliğin teamül ve pratikleri üzerinden şekillenen hukuka ise yaşayan hukuk denir. Yaşayan hukuk okulu, yaşayan hukuk pratiklerinin hukukun temelinde olduğunu belirterek devletin kendi hukukunu buna uyumlandırmasını talep eder. Ancak gerçekte olan çoğunlukla bu olmaz, her şey, hukuk ile düzenlenen bütün toplumsal ilişkiler sanki devletle başlamış gibi görülür. Bu ideolojik perdeleme saiki nedeniyle aslında devletin hukuku, yaşama yabancıdır. Onun gerçekliğini yansıtmadığı gibi, çoğu zaman bozma eğilimindedir. Bu anlamda, "devletin hukuku" kavramsallaştırması, egemen sınıfın çıkarlarının, toplumsal gerçeklikten bağımsız bir şekilde egemen kılındığını ortaya koymak için kullanılabilir.

Hukukun üç farklı görünümü de kendi alanlarındaki farklı normatif yapılar içerisinde normlar üretirler. Örneğin devletin hukuku yasama meclisinde ortaya çıkarılırken yaşayan hukuk siyasi partilerin, sendikaların veya çok daha zayıf bağlara sahip pek çok örgütlenmenin pratikleri içerisinde gelişir. Ürettikleri normlar arasında bir geçişkenlik olabileceği gibi, yani bir normun devletin hukuku tarafından ihdas edilmesinin ardından yaygın bir pratiğe dönüşerek benimsenmesi ve yaşayan hukuka dahil olması ya da tam tersi yaşayan hukuk pratiklerinin mahkeme kararlarında kendisine yer bulabilmesi gibi, aynı normatif alanları düzenleme iddiasında olduklarından hukukun bu üç görünümü arasında bir mücadele süregider. Bu, farklı pratik ve teamüllerin toplum geneline yayılması için siyasi alanda verilecek bir hegemonya mücadelesinin uzantısı olarak ele alınabilir. Bir parantezle belirtmek gerekir ki, hukukun modern devlet içerisinde bir kurumsallaşma sonucu ortaya çıktığını, dolayısıyla toplumsal normatifliğin her parçasının hukuk olarak sayılamayacağını savunan görüşü burada tartışmaya açmayacağım. Her koşulda; ister toplumda düzeni sağlayan çoklu hukuklardan, ister çoklu normatif yapılardan bahsedilsin, devletin hukukunun tek başına bütün hukuk alanını domine etmediğini, farklı normatif yapıların da bu alanda var olabildiğini söylemek gerekir. Bu nedenle hukuk alanındaki mücadele, hukuk sisteminin iç düzeniyle sınırlı değildir.

Hegemonya mücadelesi denince akla gelen isim olan Antonio Gramsci'ye göre; "her insan, etkin olduğu ölçüde... yaşam ve davranış kuralları, 'normlar' koyma eğilimindedir." Kişiler bunu salt bireysel olarak değil, içinde bulundukları bütün topluluklarda, belirli bir kendiliğinden düzeni oluşturmak ve sürdürmek için her an deneyimlerler. Bu anlamda Gramsci bir adım daha ileri giderek hukuku "yeni geleneklerin yaratılması mücadelesi" olarak niteler. Bu yeni geleneklerin yaratılması sırasında, burjuva devletinin ve hukukunun, en güçlü yasama faaliyetine sahip olduğu, bütün hukuk alanı üzerinde tekçi ve merkeziyetçi tahakküm kuran bir aktör olarak konumlandığını ve diğer normatif yapılara ancak kendi izin verdiği ölçüde bir geçerlilik tanıdığını kabul etmek gerekir. Ancak devletin hukukunun bu üstünlüğü, düzenin teminatını sağlamaya yarar. Bunun adaleti gerçekleştirmeyi amaçladığı iddiasıysa ideolojik bir anlatıdan ibarettir. Adalet, içsel ve sübjektif bir değerdir ve adil olanın ne olduğuna dair yargılar bütün hukuk mücadelelerinden daha çok, devletin dezavantajlı durumda olduğu bir hegemonik mücadele alanıdır. Bu nedenle, Douzinas'ın az önce belirttiğim görüşlerinden hareketle, hukuk alanındaki bu mücadelenin salt bir "devletin hukukuna kabul edilme" ya da "mahkemelerde verilen hak mücadeleleri" şeklinde olmaması gerekir. Devletin hukukunun ne dediğinden bağımsız, toplumsal adalet duygusunun bu hegemonya mücadelelerinin çıktılarından hareketle oluşturulabileceği muhakkaktır. Yani yaşayan hukuk pratiklerinin üretilebileceği ve yayılabileceği normatif yapıları içeren toplumsal birlikleri ve örgütlenmeleri yaratmak, bu hegemonya mücadelesi için önemli bir adımdır.

Günlük yaşamın özgül normatif yapıları farklı şekillerde var olmaya devam etmektedir. İçinde bulunduğumuz bütün topluluklarda, toplumsal yapılarda bazen yazılı bazen sözlü olarak belirlenmiş kurallar bulunur, düzeni bunlar sağlar, hukuk değil. Hukuk, düzenin halihazırda bozulmuş olduğu istisnai anlarda, mevcut normlar düzeni yeniden tesis etmeye yeterli gelmediğinde sahneye çıkar. Ki bu durumda dahi, eğer taraflar birbirlerini yıldırma politikası olarak hukuka başvurmayı uygun bulmadıysa -ki bu iş davalarında işveren tarafının sıkça başvurduğu bir taktiktir- ataleti nedeniyle hızlı çözüm üretemediğinden ilk başvurulan yöntem olması pek mümkün değildir.

Özetle anlatmaya çalıştığım şey, hukukun hukuki uyuşmazlıkları çözmek için son aşamada devreye giren bir makam olmakla sınırlandırılmasındansa diğer normatif yapılarla birlikte bu uyuşmazlıkları üretmeyecek veya sayısını önemli ölçüde azaltacak bir bütünsellik içerisinde düzeni kurabilmesidir. Bu bağlamda hukuka eleştirel yaklaşımla yetinmeyerek onu kurucu bir disiplin olarak ele alabiliriz. Hukuk, tıpkı Marks'ın düşündüğü gibi, dünyayı anlamlandırmak için elverişli bir araç olmayabilir; ama dünyayı şekillendirmek için son derece elverişli bir araçtır. Tam da bu nedenle üretim ilişkilerinin dolaysız yansıtılmasından çok onun mümkün oldukça tutarlı ve güvenli bir şekilde var olabilmesi için gereken -ve doğrudan yansıma olması gerekmeyen- toplumsal düzeni kurmaya çalışır, halihazırda onun dışında oluşmuş olan kendiliğinden düzeni de hukuk düzeninin içine dahil etmeye çalışır. O halde, toplumsal düzenin hukuktan ibaret olmadığını, hukuku anlamak için diğer toplumsal normları da anlamak gerektiği muhakkaktır.

Hukuku diğer normatif sistemlerle birlikte bir hegemonya mücadelesinin alanı olarak ele almak Marksist hukuk yaklaşımının stratejik hedeflerinden biri olmalıdır. Böylece sosyalist bir hukukun imkânı, proletarya devriminin sonrasına ertelenen bir tartışma başlığı olmaktan çıkacaktır. Meşhur proletarya devrimi – sosyalizm – komünizm şemasında, proletarya devrimi boyunca sınıflı toplumun korunduğu, ancak egemen sınıfın burjuvazi değil proletarya olacağı bir geçiş aşaması düşünülür. Ayrıca bu geçiş aşamasının hukuku da burjuva hukuku olarak kalmaya devam edecektir. Paşukanis'in Marks ve Engels'in çalışmalarına dayanarak savunduğu üzere; sosyalizmle birlikte sınıfların ortadan kalktığı, diğer toplumsal eşitsizliklerin ise kırıntı seviyesinde kaldığı bir tasavvurda, sınıflı toplum düzenini inşa eden hukuka ihtiyaç da yavaş yavaş ortadan kalkacak ve devletle birlikte hukuk sönümlenecektir. Zira bu tasavvurda, mevcut sömürü ilişkilerini ayakta tutması gerekmeyecekse devlete ve hukukuna ihtiyaç yoktur. Bu nedenle Paşukanis tarafından burjuva hukukunun "sosyalist hukuka" dönüşmeyeceği savunulur. Ona göre toplumsal düzen; trafik kuralları, meslek etiği gibi basit ve teknik kurallarla yürütülebilir. Gerçekten böyle olacak olsa dahi, toplumsal hayatın farklı şekillerde norm üretmeye devam edeceği açıktır. Bu durumda, devletin hukukundan bağımsız olarak sosyalist pratiklerin, hangi hukuk düzeni içerisinde olduğu fark etmeksizin çeşitli toplumsal birlikler içerisinde normlaştırılması ve genelgeçerleştirilerek bu döneme hazırlanması gerekir. Aksi takdirde, üretim ilişkileri devlet eliyle dönüştürülürken burjuva hukukunun ufkuyla sınırlanan hukuk, sosyalizmin ayak bağı haline gelecektir.

Sonuç Yerine

Hukukun salt devletle birlikte ele alınmasının onun imkanlarını sınırladığını göstermeye çalıştım. Ayrıca geleceğin toplumunu kuracak bir dönüşümü yaratma iddiasındaki sosyalist hareketin, hukuka dönük çekingen eleştirelliğini aşmak üzere bu bağlamda yaşayan hukuk pratiklerinin ortaya konabileceği normatif yapıları oluşturması gerektiğini söyledim. Marksizm'in "hukuk sorunu"nun düğümlendiği yer tam olarak burasıdır. Hukuk, eleştirellikle sınırlı bir şekilde ele alınırsa günümüz için çözümler üretmek zorlaşır. Hukuk, hak mücadelesiyle sınırlı bir şekilde ele alınırsa güç merkezinin egemen sınıflar lehine büküldüğü zamanlarda sistemin bizzat muarızları tarafından yeniden üretilmesi kaçınılmaz hale gelir. O halde hukuku dönüştürücü bir yapısallık içerisindeki pratikler olarak ele almak gerekir. Bu doğrultuda; içinde bulunduğumuz toplumsal birlikler yani

dernekler, sendikalar, siyasi partiler, gençlik örgütleri, dayanışma ağları içerisinde bu sosyalist pratikleri ne kadar ortaya koyduğumuz üzerine düşünmemiz gerekir. Kaldı ki kanunlar, çoğu zaman bu toplumsal birliklerin tüzüklerine ve iç işleyişlerinde belirledikleri kurallara çok az karışır, sadece genel bir çerçeve çizmekle yetinir ve bu grupların iç düzenlemelerinde özerk olabilmesine imkân tanır. Buna karşın çoğu sosyalist organizasyon bu genel çerçevenin dışına çıkmaya çok az uğraşır. Tüzüklerinin başlangıç kısmındaki hamasi söylemler haricinde oluşturulan pratikler genelde basbayağı burjuva teamüllerine dayanır. Bu sınırlı ufkun dışarısına çıkarak geleceğin sosyalizmini inşa etmeye şimdiden başlamak elzemdir. Eğer sınıfın örgütleri ya da sınıfı temsil etme iddiasında olan partiler sosyalist bir ufka sahiplerse bu durumda sınıf bilinciyle iç içe geçmiş bir hukuk bilincini geliştirmek, yapılacaklar listesinin başında gelir.

Kaynakça

[1] Onur Karahanoğulları, “Marksizm ve Hukuk”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. LVII, No. 2, 2002, s. 67.

[2] Aktaran A.e., s. 77.

[3] A.e., s. 78.

[4] Aktaran A.e., s. 78.

[5] Can Soyer, Marksizm ve Siyaset, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s. 116-117. Devamla, Soyer’e göre, Marksizm ekonomik determinizmle itham edilmesine karşın, bütün hayatın ekonomikleştirilmesine ve meta mübadelesi üzerinden okunmasına dayanan liberalizm, ekonomik determinist bir bakış açısını tez olarak ortaya koymaktadır. (Soyer, a.g.e., s. 121)

[6] Friedrich Engels, “Conrad Schmitt’e Mektup”, Din Üzerine içinde, çev. Kaya Güvenç, 5.bs, Sol Yayınları, Ankara, 2013, s. 262.

[7] A.e., s. 262-263.

[8] Costas Douzinas, “İnsan Hakları Üzerine Yedi Tez”, çev. Cevher Elgin, https://elestirelhukuk.com/ceviri/insan-haklari-uzerine-yedi-tez/ adresinden 21.06.2025 tarihinde erişildi.

[9] A.e.

[10] Eugen Ehrlich, Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri, çev. Artun Mimar, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2019.

[11] Alper Çavuşoğlu, “Yaşayan Hukuk Kavramının Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Hukuk-Politik Eleştirisi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2024, s. 166, 177.

[12] Pablo Ciocchini, Stefanie Khoury, “Gramsci Gibi Düşünmek: Gramsci ve Hukuk Üzerine Düşünceler”, çev. Serdar Ünver, Hukuk ve Marksizm Rehberi, ed. Paul O’Connell, Umut Özsu, Türkçe ed. Kasım Akbaş, Ertuğrul Uzun, Zoe Kitap, İstanbul, 2024, s. 156.

[13] A.e., s. 162.

[14] Ehrlich, a.g.e., s. 64-65, 70.

[15] Onur Karahanoğulları, “Paşukanis ve Sönümlenmeci Hukuk Kuramı”, https://www.hukukpolitik.com.tr/2016/11/02/pasukanis-sonumlenmeci-hukuk-kurami/ adresinden 22.06.2025 tarihinde erişildi.

21. Yüzyıl Sosyalizminde Kültür ve Sanat

Semih Gümüş

Biz hemen önümüze artık bütün dünyada eskimiş, gözden düşmeye başlamış verili demokrasinin yerine, yepyeni bir demokrasinin kazanılması amacını koyuyoruz. Bizim uzun vadeli programımız sosyalizm programı ama o yolun üstünde ülkemizi adım adım demokratikleştirmenin ara yolları da var. Devrimci bir işçi sınıfı partisinin programı ana yolu ve onun sonundaki hedefimizi gösterirken mücadele biçimimizi de anlatır. Ve o yolun taşlarını döşemek için ayrı programlar yapmak gerekir. Sosyalizmden de önce devletin hegemonya alanları olarak gördüğümüz alanların işçi sınıfı ve emekçi halk yararına demokratikleştirilmesi gibi bir görevimiz var. Bir sosyalist partinin işlevidir bu. Hangi yoldan olursa olsun, sözgelimi reformlar ve radikal reformlarla toplumu değiştirmeyi, ileriye doğru atılmayı sağlayacak bütün kazanımlar özünde devrimcidir.

Kültür ve sanat sivil toplum alanlarından biri ve doğrusu bu ülkenin hiç soğumayan sert mücadele koşulları içinde çoğu kez akla ve gündeme sonra gelen alanlardan. Oysa sivil toplum alanlarının kalbindedir kültür ve sanat. Niçin? Çok boyutlu açılım gerektiren bir konu bu.

***

Kendisini kültür ve sanat alanından uzakta, onun dışında gören bir siyasal parti, hareket, örgüt, akım yoktur. Olmaz da. Öte yandan Türkiye sosyalist hareketi de bütün tarihi boyunca kültür ve sanata bu yakınlıkta durdu. Kaldı ki her yerde olduğu gibi, ülkemizde de kültür ve sanat alanında, son çeyrek yüzyılda AKP-MHP iktidarının zoruyla giderek tırmanan bir hegemonya savaşı var. Biz geçmişten bugüne bu alanda sol ve sosyalist dünyamızın hegemonyasının yerinden oynatılmaz olduğunu düşündük. Gerçekten öyle mi? Üstünde enine boyuna düşünülmesi, tartışılması, dersler çıkarılması gereken bir durum.

Şunu aklımızdan çıkarmamalıyız: Partimizin kendisine dönük nitelikli ilgilerin sürekliliğini korumasının, toplumsal karşılıklarını adım adım genişletmesinin ara yollarından biri de kültür sanat alanıdır. Öte yandan, organik bir parçası olduğumuz bu toplumun uzun zaman içinde niteliğini yükseltmenin en etkin araçlarından biridir kültür sanat. Onu ihmal

etmemeliyiz.

Kültür, tıpkı dil gibi, aslında siyasal olmayan dilin yasaklandığı anda siyasallaştığı gibi, doğadan siyasal bir olgu değildir. Kültür siyaset, ekonomi ve ideoloji arasında organik bir bağ kurar ve kullanım amacına göre siyasallaşır. Dolayısıyla Marksizmin "alt yapı üst yapıyı belirler" önermesini salt lafzıyla değil, iki yapı arasındaki karşılıklılık ilişkisini göz önünde tutarak ruhuyla da anlamak gerekir.

Kültür elbette üstyapı unsurları içindeki yerini korur ancak bu demek değildir ki, tamamıyla üretim ilişkilerinden ayrık, salt sanatla özdeş, yalnızca düşünsel ve yaratıcı eylemin bir sonucudur. Üstelik kültürü bu denli kısıtlı bir çerçeveye yerleştirmek onu dokunduğu alanlara biçim veren bir unsur olmaktan çıkarıp edilgin kılar.

***

Kültür dediğimiz zaman onun önce "toprağı işlemek" anlamında kullanıldığını biliyoruz. Bildiğimiz sömürgecilik de yalnızca ekonomik ve siyasal tahakkümü değil, kültürel tahakkümü de barındırır. Sömürgeci devletin sömürge bölgesine yerleştirdiği topluluklar o bölgede yalnızca somut değişimlere yol açmakla kalmaz, birlikte getirdikleri kültürel öğelerle toplumsal bilinci ve o bölgenin kültürünü dönüşsüz biçimde değiştirir, daha doğrusu bozar. Sonunda yarattıkları melez kültürle hem siyasal iklime hem de üretim ilişkilerine kalıcı müdahalelerde bulunur. Çünkü kültür hem siyasal hem toplumsal yaşamı biçimlendirir ve sosyalistlerin de geleceğe uzanan bütün süreçler içinde hayatın kültürel yönlerini kendi amaçları doğrultusunda örgütlemesi gerekir.

Her yerde benzeri yaşanıyor, siyasal hayatın sağ kanadında sıralanan partiler iktidar olma heveslerini kültürel hegemonyayla tamamlamak için kendi muhafazakâr ve gerici anlayışlarını çeşitli araçlarla topluma dayatmaya çalışıyor.

AKP'nin kültürel hegemonya çabasını, başlangıçta pek de bilince çıkarmadan ama neden sonra bugünlerde ciddi bir politika olarak dayattığını da biliyoruz. AKP'nin kendi kültürünün propagandasını medya hâkimiyetini kullanarak güçlü biçimde nasıl yaptığını ve belli ölçülerde nasıl başarılı olduğunu ölçmek zorundayız. Kaldı ki emek-sermaye ekseninde "biz" ve "onlar" olarak bölünen her toplumda kültürel alanda da baş gösterecek sınıf çatışması kaçınılmazdır ve sanatsal beğenilerden giyim tarzlarına, yeme-içme alışkanlıklarından dine, bilime, felsefeye, hatta dile kadar bütün kültürel simge ve pratikler çıkarları somutlaştırır ve toplumsal ayrımları pekiştirir.

Böylece kültürel sermaye dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle toplumsal sınıflar arasındaki uçurum derinleşir, tahakküm ve iktidar ilişkileri kuşaklar boyunca yeniden üretilir. Türkiye gibi ülkelerde, kültürel sermayeden yoksun kesimlerin bütün güçleriyle önce siyasal iktidarı, onun ardı sıra ekonomik sermayeyi ele geçirmelerine rağmen, kültürel sermaye eksiklerini fark etmeleriyle birlikte kültür savaşları başlar.

***

Çok kültürlülük hemen bütün sol ve sosyalist partilerin programında, doğrudan neyi ifade ediyorsa öyle, yani aynı toplum içinde varlığını birlikte sürdüren farklı kültürler olarak yerini alır. Fakat çok kültürlülük neredeyse bütün sağ partilerin de programında yer alır. Tek bir farkla, çok kültürlülük denmez de ülkemizin sahip olduğu kültürel zenginlik denir ve söz konusu zenginliğin kapsamı, üstüne "milli kültür" ya da "ulusal kültür" gibi kılıflar geçirilerek daraltılır.

Düşünce bakımından bütün bu söylemler arasında derin uçurumlar olmasına rağmen, kullanılan dil bakımından ayırt edici bir fark göze çarpmaz çünkü hiçbir parti, giriştiği kültür savaşından kaybetmeyi göze alamaz.

AKP'nin neden sonra kültür alanına müdahalede kararlı görünmesinin nedeni de bu. AKP şiddetle, zorla ele geçirdiği alanlar arasında kazanamadığı kültür alanına karşı da özellikle yargı sopasıyla zor kullanmaya başladı. Ne zaman ki bir kültür egemen ideoloji tarafından

içerilemez, o zaman doğrudan saldırıya konu olur. Saldırıya tepki olarak gelişen direnişler –özellikle sendikaların ve başkaca örgütleyici mekanizmaların işlerliğini yitirdiği bir siyasal ortamda– baskıyla tahakküm altına alınmaya çalışılır.

Türkiye'de bunun en somut örneğini demokrasi kültüründe görüyoruz. AKP iktidarı başlangıçtaki hegemonya stratejisi nedeniyle açık bir demokrasi karşıtlığı ortaya koymamakla birlikte, temel hak ve özgürlükleri zımnen uygulanamaz hale getirerek önce demokrasiyi işlevsiz kıldı, ardından da yaşam hakkı gibi en temel haklara bile doğrudan saldırmaya başladı. Zaman zaman halkın niçin yeterince tepki göstermediği konusu gündeme gelse de, temel hak ve özgürlükler, cinsiyet eşitliği, ırkçılık karşıtlığı gibi pozitif yönelimler demokratik kültürün kazanımlarıdır ve demokrasi kültürünün bulunmadığı, bulunsa da yeterince içselleştirilemediği toplumlarda bu tip kazanımların varlığı, kültürel sermayeden yoksun bir çoğunluğun varlığı karşısında pek bir değer taşımıyor.

Toplumbilimciler diyor ki, bir toplumun düşünme biçimi üç yüz yılda bir değişir. Bunun doğruluğunu varsayalım. Demek ki parçası olduğumuz bu toplum değişim sürecinin belli bir uğrağında bulunuyor. Şu anda nerede olduğunu biliyor ve anlıyoruz.

O zaman ilk saptama: Hiç kuşkumuz olmasın ki, bu toplumun ortalama niteliğinin yükselmesinde, onun kimliğinin ileriye doğru değişmesinde, öteki alanların hiçbiri sanatın yapacağı katkıdan daha nitelikli ve kalıcı, özellikle kalıcı katkı yapamaz.

Demek ki toplumsal düşüncenin kerte kerte değişimini, yani kültürel sermayenin artırılmasını amaçlamalıyız. Bu süreç de herhalde en az birkaç kuşak boyunca devam eder.

***

Böylece yalnızca sosyalizmden öncesine değil, sonrasına da ışık tutmuş oluyoruz. Toplumu iyi kötü değiştirmemiz gerekir ki daha çok insan sanata yönelsin ve sanatla sosyalist toplum arasında daha çok köprü kurulabilsin.

Kültür ve sanatın reel sosyalizm deneyimi içinde de olması gerektiği gibi değerlendirildiğini söylemek zor. Elbette bize ondan ne kaldıysa alacağız. Ama aradan geçen on yıllar içinde dünyamızın büyük bir hızla değiştiğini, bugün adeta başka bir dünyada yaşadığımızı göz önünde tutunca kültür ve sanat alanında neler yapmamız gerektiğini iyi düşünmemiz, öteki ülkelerdeki yeni deneyimlerden yararlanmamız gerekiyor.

O zaman ikinci saptama: Demek ki kültür ve sanat, kalenin ele geçirilmesi gereken burçlarındandır. Ve sosyalistler kültür savaşından yenilgiyle çıkmayı kesinlikle düşünemez. Bence bu da Partimiz için bir yönergedir.

Burada üçüncü saptama: Demek ki kültür ve sanat insanlarını sosyalizmden önce kazanmak zorundayız. Somut görev mi arıyoruz, o da işte bu.

Dördüncüsü: Yani biz bir kültür devrimi yapacağız. Çin'dekini reddedip, Sovyetler Birliği'ndekini de yarım kalmış görüp, yirmi birinci yüzyıl sosyalizmine bağlı, dijital dünyanın desteğini alan bir kültür devrimi. Yirmi birinci yüzyıl sosyalizmi derken Latin Amerika devrimcilerininkini değil, yirmi birinci yüzyıl gerçekliğine bağlı olmayı kastediyorum. Ama...

Beşinci saptama: Hiç kuşku yok ki okul eğitimiyle iç içe.

Sonunda bu ülkede çok kültürlülük içinde yaşayan bir sosyalist toplum amaçlıyoruz. Özgür ve eşit bireylerin toplumunu. Orada kültür ve sanat emekçilerinin çalışma koşullarının hiçbir baskı altında tutulmayacak biçimde aşılması gerekiyor. Sonrasını alanın emekçileri yapacak. Başka?

Kültür ve sanat alanında somut adımların ötesinde hazır ütopyalarımız yok. Sanatın dışındaki öteki alanlar, tarih, bilim, siyaset, akademik, gündelik... tümünün asıl işlevi doğrularla yanlışları birbirinden ayırmak ve kendi doğrularını ortaya koymak değil mi. Yani

somut olana bağlıdırlar, dolayısıyla kendileri için yeni ütopyalar oluşturabilirler. Oysa sanat ve edebiyattan söz ettiğimizde sınırsızlıktan, soyut ve kendilerini soyutlamalarla ortaya koyan dünyalardan söz ediyoruz.

Devrim elbette ertesi sabah her yeri aydınlatmayacak. Bir devrimci geçiş dönemi başlayacak. Yani bir kuruculuk dönemi. İster burjuva devrimlerinden sonra olsun, ister sosyalist devrimlerden, bütün kuruculuk dönemlerinde kendilerini halkın evlatları olarak gören kültür ve sanat insanları, o kuruculuk dönemlerinin görev insanları olarak öne çıkacaktır. Bunun örneklerini pek çok ülkede gördük, Cumhuriyet'in hemen ertesinde başlayan kuruculuk sürecinde de dönemin önde gelen yazarları görevci anlayışlarla o sürece katıldılar. Kaldı ki biz devrimci değişiklik için kendi kendimize yetemeyiz, sınıfın gücüne olduğu gibi, toplumun önde gelen entelektüellerine, sanatçılarına da bağlıyız.

***

Bir de şu var: Nasıl bir kültür içinde yaşıyoruz... Dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi, ülkemizde de toplumun bütünü piyasanın, popüler kültürün yol açtığı yozlaşmanın etkisi altında. Artık egemen ideolojiye hizmet edecek metalaşmış bir kitle kültürü yaratılmaya çalışılıyor. Uzun süreli birikim gerektirdiği için kısa vadede ele geçirilemeyen kültürel sermaye, kolay tüketilebildiği için hızla yayılan bu piyasa kültürü aracılığıyla iktidara mal edilebilir. Demek ki kültürü yozlaştıran tüketim kültürünün yerine, "sosyalizmde herkes için sanat" mottomuzu ayağa kaldıracağız. Ama Adorno, "Günümüzde kültür her şey benzerlik bulaştırır" diyor. Bu da bizim için uyarı. Üstelik biz bu ülkede bu bulaşıyı tenimizde hissediyoruz.

Demek ki sanatı ayağa indirmemek gerekiyor. Yani toplumun ortalamasıyla sanat arasında bir fark varsa, sosyalistler bu farkın ortadan kaldırılmasını amaçlamaz. Tersine, toplumun ortalama niteliğini yükseltmektir amacımız.

Çünkü biz Maocu değiliz. Adını koymasa da, hayatın bütün alanlarına sızan postmodern kültürden medet de ummuyoruz. Postmodernizm sanat alanında ne yapar? Yukarıdakini aşağı indirerek aklı sıra nitelikli sanatın vicdanı rolünü oynar. Demek ki biz buna gönül de indirmemeliyiz, izin de vermemeliyiz.

Sosyalizmde hem sanatın erişilebilir olmasını, herkes için sanatın koşullarını oluşturacağız hem de başta söylediğim gibi, toplumun ortalama niteliğini yükselten sanata yaşamsal bir değer vereceğiz.

Peki bu nasıl olacak? Bizim zorumuzla mı? Giderek aşağı çekilmiş bu toplumda ailede zor. Okul eğitimi, o da mahvedildi. Türkiye'de yaklaşık 25 milyon öğrenci var. Nüfusun yüzde 30'u okullarda. Ve devletin hegemonya alanları arasında ilk sıradadır eğitim kurumu. Yalnızca bizim ülkemizde değil, pek çok ülkede de böyle düşünüldüğünü görebiliriz. Okullar devletin ideolojik aygıtları arasında değil miydi? Althusser doğru söylüyordu ve bu bizim için de doğrudur.

Demek ki altıncı saptama: Kültür ve sanattan söz ettiğimiz zaman, onu hemen okul eğitimine bağlamamız gerekiyor.

Fransız edebiyat düşünürü Roland Barthes, kendisiyle Fransa'daki eğitim sistemi üstüne yapılan bir söyleşide, "Okullarda edebiyattan başka bir şey öğretilmemeli" diyordu. Bu çarpıcı sözü bir mutlak olarak değil de önemli bir bakış açısı olarak almak gerekir. Anlama, yorumlama ve soyutlama yetisini en çok geliştirecek alan olan edebiyat (kurmaca) gerçekten iyi öğretilirse, bütün kapıları açacak anahtarı elimize almış oluruz.

Ernest Bloch da, "Sanat insanların bilincinin öteki dünya yerine bu dünyayı sonsuz görmeyi sağlayan bir ufka açılmasını sağlar ve o sonsuzluk imkânsız gibi görüneni önümüze getirir" diyordu.

Demek ki yedinci saptama: Okullarda edebiyat ve sanat eğitimine ağırlık vermek, geleceği kazanmak için, sosyalist iktidarın başlıca görevleri arasında olmalıdır.

***

Partimizin şöyle bir şansı var: Birincisi, sosyalist hareketin her anlamda önünde oluşu, onu toplumun ortalamasının üstünde bulunan kültür ve sanat emekçileri ve entelektüelleri için, bugün değilse de yarın, çekim merkezine dönüştürebilir. İkincisi, 85 milyonluk bu koca ülkede kültür ve sanatın önemli bir birikimi var. Kültür ve sanat somut ürünleri ve sorunlarıyla hayatımızdan hiç çıkmadı. 12 Eylül'ün ertesindeki zor zamanlarda örneklerini yaşadığımız gibi, sosyalist hareket üstündeki devlet şiddeti karşısında hem sığınılacak bir liman olmuştur kültür sanat hem de bütün topluma ulaşmanın en işlevli yollarından, demek ki verimli bir toprağı vardır onun.

Önümüzdeki kısa ve uzun dönemi göz önünde tutarak, Partimizin kültür sanat alanındaki varlığını özel bir önemle almalıyız. Bunun iki düzeyi var: Biri kültür ve sanat alanındaki etkinlikler içinde var olma biçimlerini bulmak; ikincisi de özgürlükçü bakış açımızla bu alana destek olmak.

Yirminci yüzyıl sosyalizmi belli bir aşamadan sonra kapitalizmle rekabet edemeyerek durağanlaştı ve özellikle teknolojik gelişmelerde çağı yakalayamadığı için, bütün dünyada 1945-1980 arasında, özellikle 1960'larda sahip olduğu halk desteğini yitirmeye başladı. Bu gerileme 2007 yılındaki küresel ekonomik krizin ardından toparlanır gibi olduysa da hem doğru stratejilerin yeterince bulunamaması hem de küresel ölçekte etki yaratan olumlu söylemlerle önünün açılmaya başladığını gören solda yarattığı rehavet yüzünden, özellikle Batı'da beliren boşluk Avrupa ve ABD'de yükselişe geçen radikal sağ tarafından doldurulmaya çalışıldı.

Sonuç olarak, ülkede geleneksel demokrasinin işlemesi için gerekli olan yapılar çökse ve toplumsal uzlaşı dışarıdan müdahalelerle parçalansa bile, altta yatan kitle kültürü derinden değişikliğe uğratılmadıkça, başka bir deyişle kolektif bilincin ezberleri bozulmadıkça var olan düzen devam eder. Fakat demokrasi bilincinin kazanılmasının zor olduğu yerde, sosyalizm bilincinin oluşması elbette çok daha uzun zaman alan karmaşık bir süreç olacaktır ve zorun kullanıldığı devrimlerde olduğu gibi, bu ancak toplumsal düşüncenin kerte kerte değişimiyle, yani kültürel sermayenin artırılmasıyla mümkündür.

Bu süreç elbette uzun olacaktır çünkü ekonomik ve toplumsal deneyimlerin bilince yansıması için öncelikle kültürel bir zeminin oluşması gerekir. Sosyalistlerin uzun vadeli kazanım için neoliberal piyasalarca ustalıkla kullanılan kitle kültürünü kendileri için bir araç haline getirmek yerine, kapitalizmin hoyratça biçimlendirdiği kültürel alandan değil, kendi özgün söylemleriyle geliştirdikleri kültürel sermayeden yararlanması, en azından başlangıç olarak sosyalizm mücadelesini yapılandıran sözcük seçimlerine özen göstermesi gerekir.

Friedrich Engels, Joseph Bloch'a yazdığı 21 Eylül 1890 tarihli mektubunda şunları diyordu: "Tarihte nihai olarak belirleyici olan yegâne unsur, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. .... Olur da birisi çıkar ve sözlerimizi çarpıtarak yegâne belirleyicinin ekonomik unsur olduğunu söylerse, önermeyi kendi bağlamından kopararak onu anlamdan yoksun, soyut ve içi boş bir cümleye dönüştürmüş olur. Tarihsel mücadelelerin seyrinde her ne kadar aslolan unsur ekonomikse de, üst yapıya dair unsurlar da etkilerini ortaya koyar ve çoğu zaman söz konusu mücadelelerin biçimlendirilmesinde baskın çıkarlar."

Demek ki kültürel iktidar olmadan siyasal iktidar olunmaz.

* Kültür Sanat Bürosu üyesi Fulya Kılınçarslan'ın katkılarıyla.

Piyasalaş(tır)manın Karşısında ve Ücretin Ötesinde: Yaşamın Üretimi İçin Kamu Politikaları

Deniz Ay ve Coşku Çelik

Eleştirel ekonomi politik yaklaşımları, Türkiye ekonomisinde içinden geçtiğimiz kriz halini bölüşüm şoku olarak tanımlıyor. Bölüşüm şokunun en basit tanımı ise emekçi sınıftan sermaye sınıfına doğru bir servet geçişi olarak kabul ediliyor. Ancak, krizin adını "bölüşüm şoku" olarak koyan yaklaşımlar, emekçi sınıfların heterojenliğini ortaya koymakta ve bu servet geçişinin parasal olmayan boyutlarını değerlendirmekte yetersiz kalıyor. Bu eksikliğin sonucu olarak, bölüşüm şokuna karşı emeğin çıkarlarını ve sermayeden alacaklarını öne çıkartan politika önerilerinin vurgusu da çoğunlukla ücret ve satın alma gücüne sıkışıyor. Türkiye'de en yaygın politik talep olarak asgari ücret artışı öne çıkmakla birlikte, uluslararası bağlamda kavramsal tartışmalar ve toplumsal hareketler temel vatandaşlık geliri, yaşam ücreti gibi- yine- parasallaştırılmış talepler etrafında şekilleniyor.

Üretim ilişkilerinin ötesindeki bu fiili bölüşüm şoku çözümlemesini aşmak siyaseten bir aciliyet halini almıştır. Bu aciliyetin karşılanması için, emekçi sınıfların toplumsal yeniden üretim krizinin derinleşmesini durdurmayı, durdurmaya giden yolda da bu krizin yıkıcı sonuçlarını hafifletmeyi hedefleyen alternatif bir kamu politikası gündemi öneriyoruz: Feminist ekonomi politik perspektifinden yola çıkarak "yaşamın üretimi için kamu politikaları". Bu çerçeveyi ortaya koyarken feminist politik ekonomi ve eleştirel ekonomik coğrafya literatürlerinde de kullanılan buzdağı metaforunu geliştirerek yeni bir model sunuyoruz.

Ekonominin hegemonik tanımı olan ücretli üretim, metalaşmış işgücü ve kapitalist piyasa buzdağının görünür kısmı, yani kapitalist ekonominin görünür yüzüdür. Buzdağının görünmeyen kısmı ise ücretli işgücünden dışlanmış olanlardan, ücretli emeğin dezavantajlılarının üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinden oluşuyor. Bazı kesişimleri olmakla birlikte, kapitalist üretimin üzerine yaslanıp görünmez kıldığı üretim alanları çocuk işçileri, ev içi kadın emeğini, ev işçilerini, göçmen işçileri, geçimlik köylüyü ve kapitalist sömürünün en nihayetinde yaslandığı doğayı kapsıyor.

Kapitalizmin, kapitalist olmadığı iddia edilen alanlara doğru genişleyip sermaye birikimini devamlı kılarak kendisini yeniden ürettiği iddiası ilk olarak Rosa Luxemburg tarafından ortaya atılmıştı. Bu saptamadan yapılacak en önemli çıkarım ise kapitalizmin dışında

olduğu iddia edilen alanlardaki toplumsal ilişkilerin belirleyeninin burjuva hukuku değil, şiddet olduğudur. Bu yaklaşım aynı zamanda "ücreti", parasal bir ederden çok emekçi sınıfları ayrıştıran bir mekanizma olduğunu da görünür kılıyor. Silvia Federici'nin "ücret patriyarkası" olarak tanımladığı bu toplumsal ilişki, yerli işçileri göçmenlerden, erkek işçileri kadınlardan, yetişkin işçileri çocuklardan parasal olarak daha "değerli" kılarak emekçi sınıfları bölmenin bir aracı olur. Aynı zamanda, ücret ilişkisi dışında bırakılan emek süreçleri de emek mücadelesinden dışlanmış ve koparılmış olduğundan sermaye sınıfı karşısında da zayıflatılmış olur. Bu zayıflama da tüm emekçi sınıfların sermaye karşısındaki mücadelesini zorlaştıran bir faktördür.

Öyleyse, yaşamın yeniden üretimi için kamu politikaları önerisinin temelinde "yaşamın üretimi ve yeniden üretimi için ücret" talebi yatıyor. Emekçi sınıfların ve doğanın yeniden üretiminin koşullarını yeniden kazanmanın ve ücret patriyarkasının bir reddi olarak, yaşamı yeniden üretmenin tüm temel koşullarının piyasalaştırılmış olmasına karşı bir itiraz olarak bütünleştirici bir emek mücadelesinin hattı da buradan çizilebilecektir.

Böylece, sınıf mücadelesinin odağını ücretli ve formel işgücünün ücret artışı vb. taleplerinden yaşamın üretimi ve yeniden üretimi üzerine taleplere yöneltmek gerektiğini savunuyoruz. Bu çerçeve aynı zamanda, kamu politikasının fiili aktörlerine yönelik eleştirel bir bakışı da gerektiriyor. En yalın haliyle, kamusal olanı, devlet bürokrasisinin, iktidardaki hükümetin ve devlet otoritesini temsil edenlerin de jure (hukuken) aktörlüğünün ötesine geçen bir anlayışla düşünmek gerekiyor. Emekçi sınıfların kendisini yeniden üretme araç ve imkanlarının tamamen piyasalaştığı koşullarda bölüşüm şokunun politik karşılığı da ertelenmesi artık mümkün olmayan bir müşterek varoluş mücadelesidir.

Bu, artık ertelenmesinin maddi koşulları kalmamış müşterek varoluş mücadelesinin hattını ortaya koymak için feminist ekonomi politik yaklaşımına başvuruyoruz. Bu yaklaşım da temelinde üretim ve yeniden üretimi ele alan bütüncül ve ilişkisel bir teori ve bu teoriden beslenecek bir politikaya çağrı niteliğindedir. Kapitalizmin analizine de meta ilişkileri dışında politika önerilerine de işçilerin üretildiği ve yeniden üretildiği mutfaktan ve yatak odasından başlayarak toplumsal yeniden üretimin sorumluluğunun kamusallaşmasının yolunu açacak alternatif bir kamu politikası gündemine ihtiyacımız var.

Buzdağı Ekonomisinde Emekçi Sınıflar

İlişkisel Marksist sınıf yaklaşımı, sınıfı yapısal bir konum (piyasa pozisyonu, gelir grubu vb.) olarak tanımlayan yaklaşımlardan farklı olarak, sınıfı değeri üreten ve el koyan kesimler arasındaki tarihsel bir ilişki olarak tanımlar. Bunu yaparken, sınıfı diyalektik ilişki içinde olduğu sınıftan bağımsız tanımlayan yaklaşımları reddeder. Böylece, klasik Marksizmden başlayarak üretim araçları mülkiyetine sahip olmadığından yaşamını sürdürmek için emek gücünü diyalektik ilişki içinde olduğu sermaye sınıfına ücret karşılığı satarak yaşamını sürdürebilen işçi sınıfını yalnızca üretim sürecinde değil, yeniden üretim sürecinde - "deneyimin hammaddesinde ve bilinçte" - de tanımlar.

İlişkisel sınıf yaklaşımı, üretim ilişkilerinin ötesine geçerek toplumsal yeniden üretim alanlarında da sınıf deneyimlerine dikkatleri çekmesiyle Marksist sınıf tartışmalarına muazzam bir katkı yapmış olmakla birlikte, işçi sınıfının gündelik ve kuşaklar arası yeniden üretiminin arkasındaki emek süreçlerine, yani buzdağının suyun altında kalan kısmındaki emek süreçlerine, değinmez. Bu noktada, karşımıza çok önemli bir soru çıkıyor: Üretim araçları mülkiyetine sahip olmayan, sahip olsa da bunlarla geçimini sağlayamayan, ancak emeklerini sermayeye doğrudan ücret karşılığında satmayanlar/ satamayanlar işçi sınıfı kavramsallaştırmasının dışında mı tutulmalıdır?

Bizim bu soruya cevabımız: Hayır. Formel ücretli emeği emeğin tek biçimi ve ücretli işçileri işçi sınıfının ve sınıf mücadelesinin tek özneleri olarak ele almak yerine; toplumsal yeniden üretim yaklaşımından hareketle, emekçi sınıfların ilişkisel ve çoğul bir tanımından

ilerliyoruz. Bu tanımla birlikte, ücretli/ücretsiz, kendi hesabına çalışan/ücretli karşılığı çalışan, kentsel/kırsal, toprak sahibi/topraksız gibi ikiliklerin hem kavramsal hem politik olarak aşılması gerektiğini savunuyoruz. Bu adım aynı zamanda, emekçi sınıfların ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet eksenlerinde ayrıştırılmasının kapitalist birikim için araçsallığına ve merkezi rolüne dikkat çekmeyi sağlıyor. Nitekim kapitalizmin temel çelişkisi de ücretli emek ile sermaye arasında değil, emeğin tüm biçimleri–yaşam–sermaye arasındadır.

Dahası bu yaklaşım, kapitalist birikimin çoklu sömürü biçimlerine odaklanırken dikkatleri doğal kaynakların, toprağın, kentsel mekânın, kamu hizmetlerinin metalaştırma süreçlerine de çekiyor. Rosa Luxemburg'un ilkel birikimi kapitalist birikimin sürekli ve asli bir unsuru olarak değerlendirmesinden yola çıkan erken dönem toplumsal yeniden üretim yaklaşımları, ilkel birikimi ve kapitalist ilişkilerin dışında olan veya dışında görünen alanların metalaştırılmasını yalnızca tarihsel bir temel değil, kapitalizmin genişleyen yeniden üretiminin zorunlu ve süregiden bir bileşeni olarak vurgulamıştır.

Rosa Luxemburg için bu kapitalizm dışı alanlar, Avrupa ve Amerika'daki köylülerin doğal ekonomileriyle sömürgeleri kapsarken, Maria Mies bu "sözde" kapitalizm dışı alanları kapsayan bir kapitalizm tanımı için buzdağı metaforunu kullanır. Mies'e göre ücretli formel emek ve sermaye arasındaki ilişki kapitalizmin yalnızca görünen yüzünü oluştururken, kapitalist ilişkilerin bütüncül bir analizi buzdağının suyun altında kalan kısmını merkeze almayı gerektirir. Böylece, Luxemburg'un ilkel birikim analizini ücretsiz emeği, geçimlik köylüleri, enformel çalışanları, çocuk emeğini, doğayı ve toprağı kapsayacak şekilde genişletir. Nitekim, ücretli emek ile sermaye arasındaki formel/yasal ilişki, buzdağının suyun altında kalan kısmına doğru zor, şiddet ve sömürünün çeşitli mekanizmaları yoluyla genişleyerek kendini var eder.

Feminist ekonomi politik çerçevesinin Luxemburg'un çalışmalarıyla kurduğu ilişki, neoliberalizmle derinleşen çoklu mülksüzleştirme, el koyma ve sömürü biçimlerini anlamak açısından kritik önemdedir. Zira neoliberal kapitalizm eş zamanlı olarak toprak, doğa ve kamu hizmetlerini özelleştirip sermaye birikiminin hizmetine sunarak ve böylece emekçilerin kendi yaşamlarını üretme ve yeniden üretme süreçlerini piyasa buyruklarına teslim ederek, yani metalaştırarak var olmuştur. Peki bu tabloda asgari ücret artışı, temel vatandaşlık geliri, yaşam ücreti, ev içi iş için ücret gibi parasallaşmış talepler bütüncül alternatifler sunabilir mi? Bizim bu soruya da yanıtımız hayır; önerimizse yaşamın meta ilişkileri dışında üretimi ve yeniden üretimi için kamu politikaları talep ve inşa etmek. Bunun için de önce Türkiye'nin krizini nasıl tanımladığımızı açıklamak gerekiyor.

Türkiye'nin Çoklu Krizleri

23 yıllık AKP iktidarlarının ekonomi politikaları, ucuz ve disipline edilmiş, örgütsel olarak zayıflatılmış, güvencesiz, esnek, enformel işgücünün sömürüsü üzerine kurulu oldu. İnşaat ve doğal kaynaklar sömürüsü, toprak gaspları, kırda işçileşme dalgası, kentte mülksüzleştirme ve yerinden etme, kamu hizmetlerinin daraltılması ve özelleştirilmesi ve hanehalkı borçluluğuyla karakterize olan ekonomi politikalarının sonucunda; Türkiye'de emekçi sınıflar, 2020'lerin bölüşüm şokuna üretim ve toplumsal yeniden üretim koşulları tamamen metalaşmış ve finansallaşmış olarak girdi.

Türkiye, emeğin gelirden aldığı pay ve emekçi sınıflar içerisindeki asgari ücret ve altında çalışanların yüksek oranı açısından küresel bağlamda ekstrem bir örnek teşkil ediyor. Brüt asgari ücretin kişi başı GSYH'ye oranı 1974'te %80,6 iken 2024'te %46,5'e düşmüştür. Asgari ücretteki bu düşüşün yanı sıra, 2023 yılında asgari ücret seviyesinde veya altında ücret alan emekçilerin oranı toplam çalışan nüfusun %43,6'sını oluştururken, kadınlarda bu oran %50'yi aşmaktadır. Dahası, söz konusu asgari ücret hem yoksulluk hem açlık sınırının altındadır. Yoksulluk sınırının yarısının altında kalan asgari ücretin iki katı veya daha fazla kazanan ücretlilerin oranıysa toplamda %7,5, kadınlarda ise %4,7'dir.

Asgari ücretin altında gelir elde eden emekçilerin sayısının yüksek olması, Türkiye işgücü piyasalarının yapısal bir sorunu olan yüksek düzeydeki kayıt dışı istihdamla doğrudan ilişkilidir. Özellikle kadınlar için kayıt dışı istihdam oranı Türkiye'de yüksek seyretmiş ve bu durum 2020'li yıllarda daha da belirginleşmiştir. 2024 yılı üçüncü çeyreği itibariyle Türkiye'de resmi istihdam oranı %49,6 iken, kayıtlı ve tam zamanlı istihdam oranı sadece %34,5'tir. Erkeklerde resmi istihdam oranı %67,2 iken, kadınlarda bu oran %32,4'tür. Öte yandan, kayıtlı ve tam zamanlı istihdam oranı erkeklerde %49,6 iken kadınlarda sadece %19,6'dır. Dolayısıyla, bugün Türkiye'de her beş kadından dördü kayıtlı ve tam zamanlı istihdamın dışında kalmaktadır. Bu kadınların önemli bir kısmı ise, halihazırda yoksulluk ve açlık sınırlarının altında kalan asgari ücretin dahi dışındadır. Bu veriler, ücretli çalışanların sayısındaki artışla birlikte değerlendirildiğinde, sömürünün ne ölçüde yoğunlaştığının açık göstergeleridir.

Eleştirel ekonomi politik yaklaşımlarının bölüşüm şoku olarak tanımladığı mevcut kriz koşullarını biz, toplumsal yeniden üretim krizi olarak tanımlıyoruz: Buzdağının suyun üstünde ile altında kalan kısımları arasındaki "denge" sürdürelemez şekilde bozulmuş; emekçi sınıfların yaşamın devamını getirmek için dayanakları kalmamıştır. Nitekim buzdağının suyun altında kalan kısmında on yıllardır süren metalaşma, gasp ve sömürü buzdağının üzerindeki formel ilişkileri de daha yıkıcı hale getirmiştir.

Öncelikle, 2001 krizi itibariyle derinleşen toprak gaspları ve mülksüzleştirme politikaları kırsal ve kentsel emekçi sınıfların yaşamlarını ivmelenerek artan bir biçimde piyasalara ve nakite bağımlı hale getirmiştir. Bu bağlamda özellikle tarımsal üretimin emekçi hanelerin geçimi için yeterli bir faaliyet olmaktan çıkması hem kırda hem kentteki emekçi sınıfların toplumsal yeniden üretim süreçlerini, özellikle gıda ve konut, piyasalara bağımlı hale getirmiştir. İkinci olarak, özelleştirmeler ve kamu hizmetlerinin metalaşması, eğitim, sağlık, yaşlı ve çocuk bakımı gibi hizmetleri kamusal haklar olmaktan büyük ölçüde çıkarmış, piyasa dolamıyla erişilen metalar haline getirmiştir. Dolayısıyla, emekçilerin yaşamı üretme ve idame ettirme süreçleri (gıda, konut, sağlık, eğitim, giyim vb.) artan bir biçimde piyasalara bağımlı hale gelmiştir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere, kâr itimli enflasyonla da karakterize olan mevcut kriz koşullarında toplumsal yeniden üretimin en temel unsurları konut, eğitim ve sağlık en yüksek enflasyon kalemlerinden olmuştur.

Tüketici Fiyat Endeksi, Eylül 2024 (Kaynak: TÜİK)

Yaşamı üretme ve yeniden üretme koşullarının neredeyse tamamen metalaştığı ve piyasalaştığı bu dönemde parasallaşmış taleplerin kısa vadede dahi etkili olma ihtimali son derece düşük. Bu yüzden, yaşamın her bir alanının meta ilişkileriyle çevrelendiği ve piyasaların tahakkümü altında olduğu bu tablonun emekçi sınıflar lehine düzelmesi için gereken yaşamın üretimi ve yeniden üretimi için ücret, yani bunun imkanını yaratacak kamu politikalarıdır.

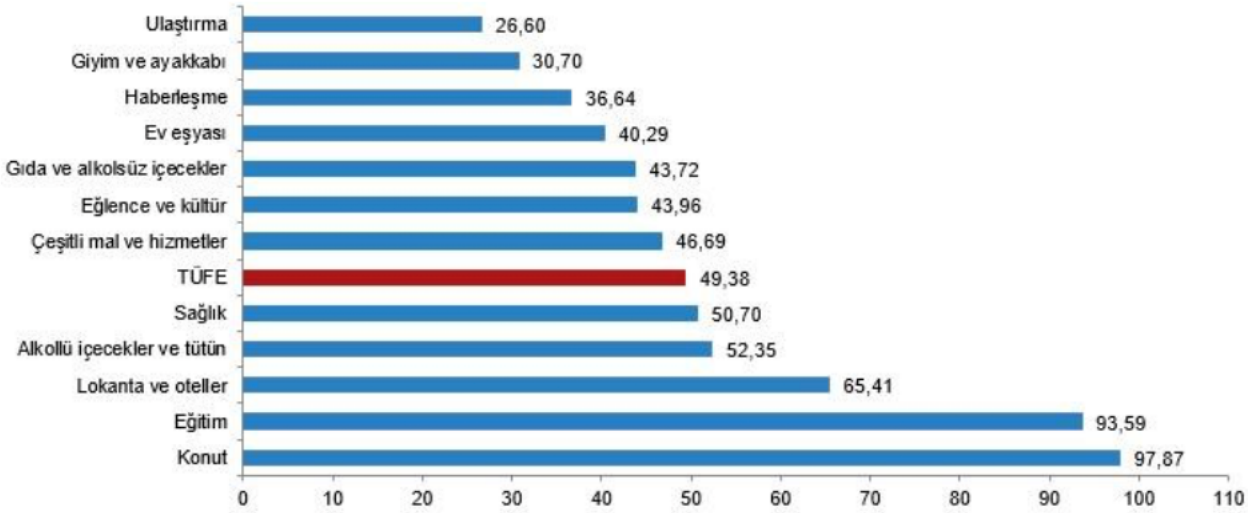

Yaşamın Üretimi ve Yeniden Üretimi İçin Kamu Politikaları

En basit tanımıyla kamu politikası, kamu otoritesinin toplumsal sorunları çözmek, belirli hedeflere ulaşmak ve ihtiyaçları karşılamak için geliştirdiği ilke, karar, program ve bunların uygulanması sonucunda da değerlendirilmesini kapsar. Ücretli işçiler dışında kalan ve sistematik olarak bu ilişki dışında bırakılan emekçi sınıfları kapsa(ya)mayan bir emek mücadelesinin eksik ve zayıf kalıp sermaye karşısında kazanım sağlayamaması da problemin doğru tanımlanmamasıyla yakından ilişkili: Yaşamı sürdürmenin tüm yollarının metalaştırıldığı ve parasallaştırıldığı koşullarda maddi anlamda ücret artışı talepleri yetersiz kalmaktadır.

Yaşamın Üretimi İçin Kamu Politikaları yaklaşımı, yaşamın üretimi için ücret talebiyle birlikte, yaşamın yeniden üretim altyapısının özelleştirmelere karşı savunulmasını, kamu hizmetlerinin (yeniden) kamusallaştırılmasını ve kaynakların yeniden dağıtılmasını kapsıyor. Bu mücadele, yaşamsal müştereklerin geri kazanılması ve aşağıdan yukarı örgütlenen biçimlerde devletin yeniden kamusallaştırılması yönünde bir politik hattı da içerir.

Bu politik önermeleri somut politika hattı olarak karşılığına örnek vermek üzere yaşamın yeniden üretimi koşullarından barınma ve bakım alanlarını ele alalım. Barınma krizini toplumsal bir problem olarak ele alıp, problem tanımını kentsel arazi rantı ve kentsel toprağın piyasalaşması olduğunun adını koyabiliyoruz. En yüksek enflasyon kalemlerinden birinin konut olduğu ekonomik koşullarda bu enflasyonist baskıya emekçi sınıfların ücret artışıyla direnmesi mümkün olmadığı gibi, borçlanarak konut sahibi olma vaadi de kentsel rantı ortadan kaldırmaya yönelik bir hamle olarak görülemez. Çünkü rant paylaşılmaz; paylaşılsa rant olmaz. Meta-dışılaştırma, rantın oluşmasının önüne geçmektir.

Barınma krizinden en yoğun etkilenenlerin de ücretli emeğin dezavantajlıları konumundaki üniversite öğrencileri ve onların konut ihtiyacı üzerinden düşünelim. Öğrencilerin barınma ihtiyacını, piyasa koşullarında sunulan konutlardan yararlanabilmeleri için kira desteği sunarak karşılanabileceği varsayımı konut sahiplerine sunulmuş dolaylı bir sübvansiyondan ibaret olacaktır. Öte taraftan, üniversite öğrencilerinin barınma ihtiyacı üzerinden, tarikat yurtlarına mecbur bırakılan gençlere dayatılan baskının koşulları da her meta-dışılaştırmanın yeniden üretimin altyapısını kamusallaştırmayacağının bir göstergesi. Kentsel araziyi, üzerindeki konut ve tüm yapılı çevreyi bir yatırım aracı olmaktan çıkarmanın yolu kamusal mülkiyet ile rantın oluşmasına engel olmaktan geçiyor.

İkinci bir örnek olarak, yaşamın üretiminin temel koşul ve altyapılarından biri olarak bakım üzerine düşünelim. Barınma konusunda daha dolaylı kalan toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin derinleştirdiği ücret patriyarkası bakım konusunda daha da görünür oluyor. Çocuk bakımını ele aldığımızda, kamusal kreş hizmetini kadının ücretli emeğe katılımının kolaylaştırıcı bir koşulu olarak "kadın" başlığı altında ele alınması, kamusal sorun olarak ev içi ücretsiz emek gücü kadının sorunu tanımlanmış oluyor. Oysa toplumsal problemin kendisi, çocuk bakımının kadının işi olarak kabul edilip kutsal aile miti içinde bu emek yoğun işin bir sonraki nesil işçileri üreten üretken bir emek olduğunun görmezden gelinmesidir.

Yaşamın üretimi için ücret üzerinden düzenlenecek alternatif bakım politikası, bakımı kamusallaştırıp çocukluğu ve bakımı kolektifleştirebilir. Böylece ücretli emeğe katılmanın koşulu olarak değil, biyolojik ailenin tekelinden ve özellestirilmiş mutlak sorumluluğundan kurtarılmış bir çocukluk ilkesi etrafında bir kamusal kreş programı düzenlenebilir. Bu ilke aynı zamanda, sosyal politikanın birimi olarak heteroseksüel bir çift arasında yapılacak bir evlilik anlaşması ile kurulmuş biyolojik aile tabusuna ve kutsal aile mitine dayanmayan bir toplumsal yeniden üretim rejimini destekliyor. Zira sosyalist mücadelenin nihai hedefi sınıfsız bir toplumun inşası olduğu kadar toplumsal cinsiyet rollerini doğuran hiyerarşilerin

de ortadan kalktığı bir toplumsallıktır.

Birer örnek olarak aldığımız barınma ve çocuk bakımı üzerinden giderek, heterojen emekçi sınıfların varoluş mücadelesinin piyasalaş(tır)manın ötesine nasıl geçebileceği iki temel ilkenin benimsenmesine bağlı olduğunu söyleyebiliyoruz: Temel ihtiyaçları meta-dışılaştırmak ve mülkiyeti kamusallaştırmak.

***

Mevcut Toplumsal Yeniden Üretim Krizi koşulları, ücretli emekçilerin en güçlü mücadele araçlarından biri olan genel grevin örgütlenmesi önündeki engellerin maddi koşullarını da anlamaya yarıyor. Toplumsal muhalefetin sıçrama anlarından biri olarak içinden geçtiğimiz 19 Mart Süreci'nin ücretli işçi sınıfıyla bağının zayıflığını da buradan okumak mümkün. Bu aynı zamanda farklı emek biçimlerinin emek mücadelesine yeterince dahil edilememiş olduğunu da görünür kılıyor. Toplumsal yeniden üretim alanında konumlanan kadınlar, göçmenler, ev içi çalışanlar, ücretsiz ya da enformel çalışanlar, sendikal yapılardan dışlanmış, emek örgütlerinin görüş alanının dışında kalmıştır.

Bu noktada, bir yöntem olarak yaşamı durdurmayı iddia eden feminist grev örgütlenmelerini incelemenin önemini vurgulamak isteriz: Sadece ücretli emeği değil yaşamın yeniden üretiminde yer alan tüm emek biçimlerini görünür kılarak emek mücadelesinin kapsamı genişletilebilir. Aynı şekilde, son dönemlerde yeniden gündeme gelen kira grevleri de yaşamı üretmek için yapılan birçok harcamanın—örneğin barınma için ödenen kira gibi—tüketim değil, üretim sürecinin bir parçası olduğunu gösterir. Sermayeyi hedef alan kira grevleri, bir tür tüketim boykotu değil, doğrudan yaşamın yeniden üretimi için talep edilen bir üretim hakkı mücadelesidir. Bu örnekler, emek hareketinin yalnızca işyerlerinde değil, evlerde, mahallelerde, gündelik yaşamın tüm alanlarında örgütlenebileceğini ve bunun gerekliliğini hatırlatıyor.

Son olarak, yaşamın yeniden üretimi için kamu politikaları önermemizin belirsiz bir geleceğe değil; bugüne ve şimdiye dair olduğunun altını çizmek isteriz. Buzdağı metaforuna geri dönersek, tüm sınıflar arası eşitsizliklerin temsili olan çelikten bir transatlantiği batıranın da buzdağının görünmeyen kısmı olduğunu hatırlayabiliriz.

İnat ve Umut: Türkiye'de LGBTİ+ Mücadelesi ve Sosyalist Siyaset

Meltem Kolgazi

Türkiye'de LGBTİ+ hareketi ile sosyalist Siyaset arasındaki ilişkiye dair kafa yorma, buna dair bir şeyler yazma arzusu, mücadelenin kesişim noktalarını ve ortak bir mücadele geleceği kurma arayışımıza ilişkindir. LGBTİ+ hareketi ve sosyalist siyaset arasındaki ilişkiye dair ayrıntılı bir çözümleme, Türkiye'de aslında yeni toplumsal hareketlerle sosyalist siyaset arasındaki ilişkiye dair de incelemeleri içermek durumundadır. Buradan yola çıkarak LGBTİ+ hareketinin seyrini ve bu seyirde sosyalist siyasetle ilişkilerini inceleyeceğim. Bunu yaparken, LGBTİ+ hareketinin sosyalist siyasetle buluşma imkanlarını ve bugüne dair umudumuzu besleyen nesnel koşulları tartışmayı hedefliyorum.

Yeni toplumsal hareketlerin bir bileşeni olarak LGBTİ+ hareketinin Türkiye'de 1980lerde filiz verdiğini, 90lar itibariyle düşünce ve eylem alanında varlığını göstermeye başladığını söyleyebiliriz. İçerisinde kendini solcu/sosyalist tanımlayan özneler olsa da hareket kendini her zaman sosyalist siyasetle belli bir mesafede tutmuştur. Aslında bu genel olarak siyasi partiler üstü bir tavır geliştirmeyi ve tüm siyasetlerle belli bir mesafede durmayı tercih etmekle de ilişkiliydi. Bu tercih bir varoluş inadı olarak da okunabilecek bir yan barındırmaktadır. Herhangi bir siyasi özne içerisinde "ehlileşmek"ten kaçınma anlamına da gelen bu yaklaşımın harekete olumlu ve olumsuz etkileri olduğunu düşünüyorum. Bir yandan siyasi iç dengelere, ayrışmalara sol içi tartışmalara karşın hareketin görece kendi yolunda yürüyebilmesini sağlarken, Türkiye kapitalizminin ideolojik ve fiziki baskısına karşı da kırılgan olmasına neden oldu. Elbette bu argümanların daha ayrıntılı tartışılmasına ihtiyaç var, fakat bu yazının kapsamını aşıyor.

"Bağımsız Bir Kanal Yaratma"

Türkiye'de LGBTİ+ hareketinin kamusal alandaki ilk görünürlüğü 1987 yılında Gezi Parkında başlayan ve 10 gün süren açlık grevi olmuştu. Polis baskısı ve şiddetine karşı 27

Nisan 1987'de aktivistler Gezi parkında açlık grevine başlamışlar ve birçok aydın da dayanışma göstermiş destek ziyaretlerinde bulunmuştu. 90'lı yıllar bir araya gelme ve örgütlenme arayışlarının olduğu yıllardı. 1993 yılında yasal bir Onur Yürüyüşü düzenleme girişimi, yasaklamalar, baskınlar ve tutuklamalarla sonuçlanmıştı. 90'lı yıllar örgütlenme ama aynı zamanda baskı ve işkence yılları olarak da kayda geçecekti. Hortum Süleyman'ın ortaya çıkışı ve sonra tekrar 1996'da Habitat kongresinin düzenleneceği dönemde Ülker Sokak'ın boşaltılması ile eşcinseller ve translar yine 1987'dekine benzer şekilde insan hakları gasplarıyla gündeme gelecekti.[1]

LGBTİ+lar bir hareket olarak tanımlanabilecek siyasi örgütlenme ve eylemliliğe ancak 2000'li yıllarda kavuşabildi. Hareketin nüve olarak ortaya çıktığı süreçlerde Türkiye'de sol hareket 1980 darbesi sonrası dağılmayı yaşıyor ancak toparlanmaya çalışıyordu. Radikal sol yeşil parti çevresinde bir araya gelen eşcinseller olsun, daha sonrasında ÖDP'nin kuruluşu ile orada örgütlenen soldan politize olmuş LGBTİ+ özneler olsun yine de hareketin sol siyasetle temasının sınırlılığını aşmada etkili olmadı. Sol/sosyalist hareketle ayrı kanallardan ilerleme bir özörgütlenme durumu olarak ortaya çıktı ve nesnelliğin bir sonucu olarak ortaya çıksa da bir süre sonra hareket için bir tercihe de dönüşecekti. Bağımsız bir kanal yaratma, kendi kaderini tayin etme gibi öz örgütlenme arayışı ve kararlılığı LGBTİ+ hareketinin özgün tarihini de yaratmış oldu ve özörgütlenme aracı olarak dernekleşme süreçleri özgün tarihsel bir deneyim yarattı.

İlk Dernek Kuruluşları

1993'te İstanbul'daki ilk Onur Yürüyüşü denemesi ile bir araya gelenler İstanbul'da Lambdaİstanbul inisiyatifi olarak, daha sonra Ankara'da da Eylül 1994'te KaosGL dergi çevresi olarak bir örgütlenme içerisine girdiler. 1993'ten 2005'e kadar Lambdaİstanbul, Kaos GL aslında bir örgütlenme olmakla birlikte formel, kayıtlı bir yapısı yoktu. 2005 yılında Kaos GL'nin yasal bir dernek olarak kurulması ile özörgütlenme, kendi derneklerini ve örgütlerini yaratma fikri LGBTİ+ hareketinde bağımsız bir şekilde var olma fikrinin yaygınlaşması söz konusu oldu.[2]

Bağımsız bir hareket olma meselesi feminist hareketle temas, yeni toplumsal hareketlerin geleneksel sol-sosyalist hareketi arkaik ve mesafeli bulması da önemli etkenlerdi. Özerk, katılımcı ve doğrudan eyleme dayalı bir tarz benimseniyordu. Aynı zamanda Türkiye'de feminist hareketin siyasi partilerden bağımsız kendi gündemini özerk bir şekilde taşıma çabası ve LGBTİ+ hareketinin feminist hareketle politik teması da etkiliydi. Bağımsız bir hareket olma gerekliliği ile ilgili tezler arasında Marksizmin cinsiyet körü olması, sosyalist deneyimlerin patriyarkal düzenle yeterince mücadele edemediği vardı, ayrıca Türkiye sosyalist hareketinin yeni toplumsal hareketlerle arasına koyduğu mesafe de önemli bir etkendi. 'Partiler üstü' bağımsız bir tavır arayışı siyaset dışı, egemen iktidar mefhumlarına dayanan parti politikalarının sahasını boş bırakmak anlamına gelmemekteydi. 12 Eylül Darbesi sonrası yasal zeminde gerçekleşen ilk yürüyüş 17 Mayıs 1987'de Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü, kadınların düzenleyip örgütlediği; dayağın meşrulaştırılmasına karşı ses yükseltilen ve trans kadınların kürsüden söz aldığı ilk örneklerden biridir. Devlet tarafından açıkça onaylanan (karnından sıpayı, sırtından sopayı sözünün mahkeme kararına geçmesi) erkek şiddetine karşı düzenlenen yürüyüş, trans kadınların da söz ve görünürlük hakkı talep ettiği, ortak bir direniş zemini olmuştu. Bu yıllardan itibaren Türkiye'de feminist hareket ve LGBTİ+ hareketi arasındaki ilişki her daim birbirinden etkilenen ve etkileşen bir dinamiğe sahip oldu.

Sosyalist hareketle mesafeli ilişkide Marksizmle eşcinsel özgürlük hareketi arasındaki "inişli çıkışlı" ilişkinin etkilerinin de ortaya dökülmesine ihtiyaç var. Marksist literatür tarandığında konuyla ilgili karşımıza Marx ve Engels'in kişisel mektuplaşmasından başka bir şey çıkmıyor. Mektuba konu olan şey Ulrichs'in eşcinselliğin yasak olmaktan çıkarılması ile ilgili talebiydi. Karl Heinrich Ulrichs açık bir eşcinsel olarak ceza yasasından eşcinsellikle

ilgili yasağın kaldırılmasını istiyordu ve Marx ile de bağlantı kurarak derdini anlatıyor ve bildiğimiz kadarı ile kitabını gönderiyor. Bunun üzerine Marx ve Engels arasında yayınlanma amacı olmayan kişisel bir mektuplaşmada konu pek de politik olmayan bir şekilde ele alınıyor ve geçiştiriliyor.[3] Ustaların umursamazlığı ve viktoryen ahlakçı tutumlarının yanında Çin ve Sovyetler deneyimlerinin iyi örnekler yaratsa da inkâr ve kısıtlayıcı uygulamaları da genel bir eleştiri konusu olmuştur.

Diğer yanda, İkinci Dalga feminizmin Marksizmle ilişkisini masaya yatırdığı sürecin ve bunun Türkiye'ye yansımasının da etkisi vardır. İkinci Dalganın Türkiye'de etkisi 90'lı yıllarda görünür olmaya başlamıştı. Özellikle Heidi Hartmann'ın 'Marksizmin Feminizm'le Mutsuz Evliliği' makalesi ile simgeleşen bir mesafeden bahsedebiliriz.[4] Hartmann, patriyarka ile kapitalizmin birbirinden ayrı ama etkileşim hâlindeki sistemler olarak ele alınması gerektiğine dikkat çeker. Hartmann'a göre patriyarkanın maddi temeli gerek üretim ve gerekse yeniden üretim ve cinsellik alanında kadınların emek güçleri üzerindeki erkek denetimidir. Kadınlar kapitalizmin üretim ilişkileri içinde de ezilir, fakat kapitalist sömürüye karşı Marksizm bir kılavuz olurken, patriyarkaya karşı feminizmin ancak kullanışlı bir mücadele aracı olabileceğini ifade eder. Marksizmin cinsiyet körü olduğu ve cinsiyetle ilgili çözümlemelerde yetersiz kaldığını ileri sürer. 1981'de yayınlanan makale Türkçeye 1992'de çevrilir. Bu makale ve benzeri yazın Türkiye feminist hareketinde ve onunla serpilen LGBTİ+ hareketinde Marksizmin "cinsiyet körü" olduğuna dair yer eden bir iz bıraktı. Türkiye'de İkinci Dalga feminizmin genel ortak mottosu patriyarkaya karşı ayrı bağımsız bir feminist mücadeleye ihtiyaç olduğu ve bağımsız bir kanal yaratmak gerektiğiydi.

Dernek yapılanmasının partiler üstü daha kapsayıcı bir yapıya sahip olduğu, genele seslenebilme ve tüm özneleri kapsayabilme imkânı verdiği de genel bir kabul oldu. Sonraki yıllarda giderek profesyonelleşen dernek yapılarının aktivizmden uzaklaştığı, giderek fon sıkıntısı ve baskılar nedeniyle etkisizleştiği görüldü. Fakat bugün tüm sınırlı faaliyet alanlarına rağmen yine de dernek yapılanmasının daha kapsayıcı ve çoğulcu bir yapısı olabileceği fikri genel kabul görmeye devam ediyor. İlk dönem aktivist bir ruhla yola çıkılan 2000lerin başında, AB uyum süreci rüzgarının yarattığı kısmi rahatlama, kalabalıkların dernek çağrılarıyla bir araya gelmesine imkân verebiliyordu. Ama bugün etkisizleşen dernek örgütlenmeleriyle genç LGBTİ+ların daha fazla siyasi partilerde örgütlenmeyi tercih ettiğini görüyoruz.

Sosyalist Hareketin Mesafesi/Dışsallığı

Sosyalist hareketin LGBTİ+ hareketi ile arasındaki mesafede kimi zaman ahlakçı yaklaşımların etkisi olsa da meselenin siyasi politik bir mesele olduğunu görmek gerekiyor. Sosyalist hareketin mesafesinin arkasında uzun bir zaman yeni toplumsal hareketlerle tarif ettiği ilişki olmuştur. 90'lı yıllarla başlayan neoliberalizm dalgasının özellikle 2000'li yıllarla beraber yeni toplumsal hareketlerin birtakım özneleri ile girdiği ittifak, sosyalist siyasetin belli açılardan yeni toplumsal hareketlerle arasına bir mesafe koymasına neden oldu. Özellikle Türkiye'nin AB'ye adaylığıyla yaratılan "özgürlükçü" hava ile bazı liberal kesimlerin AKP ile siyasi teması da bu mesafelenmede etkili oldu.

Yeni toplumsal hareketlerin Türkiye'de açılan sivil toplum alanındaki faaliyetlerinin örgütlenme pratikleri açısından yarattığı erozyon da yine bu tartışmanın bir parçası olarak ele alınmalıdır. Sivil toplum alanını tamamen siyasi örgütlenmeyi ikame edecek bir araç olarak gören liberal tutumlarla bu alanı tamamen emperyalizmin Truva atı olarak tarif eden yaklaşımlar, dernek örgütlenmelerini de ya yeni mücadele zemini ya da foncu emperyalist aparata indirgeyen anlayışları aynı anda sahneye sürdü. Ayrıca genel olarak sol kulvarın muhalefet yapma alışkanlığı sol/sosyalist yapıların yeni toplumsal arayışların yarattığı imkan ve olanakları görme eğilimlerini zayıflattı. Sonuç olarak sosyalist hareket dernek ve sivil toplum kuruluşları (STK) ile sağlıklı bir ilişkilenme kuramadı. Diğer taraftan

geleneksel komünist partilerin yeni toplumsal hareketleri kapitalizm içi 'reformist', radikal aktivizmi ise 'irrasyonel' olarak tanımlaması da yine başka bir etken olarak yazılabilir. Bu 'reformist' bahsini biraz daha aşağıda açmaya çalışacağım.

Nancy Fraser'in "ilerici neoliberalizm" olarak tanımladığı dönemden, yani neoliberalizmin özgürlükler alanını bir ittifak olarak görüp kimlik siyasetine, bazı reformist çıkışlara alan açtığı bir dönemden bahsedebiliriz. Bu neoliberal politikaların işçi sınıfına karşı açtığı yeni saldırı döneminde özgürlükler alanını sırf otorite karşıtlığı ve devlet kapitalizmini hedefleyen politik çıkışlar üzerinden kapsama alanına almaya çalışması da sosyalist hareketin mesafelenmesinde önemli bir etkendi.[5] Kapitalizm, bu süreçte neoliberal politikaların yancısı olarak tanınma taleplerini öne çıkarırken yeniden dağıtım taleplerini gündemden uzak tutmaya çalışıyordu.

Bugün neoliberal genişleme döneminin kapitalizmin krizi ile sona erdiğini söyleyebiliriz. Bunun en önemli yansıması yeni toplumsal hareketlerin bir kırılma yaşaması ve önemli bir bölümünün kapitalizm dışı siyasi arayışlara girmesi olmuştur. Türkiye'de özellikle Gezi Direnişi ile denk gelen bu dönemde, AKP'nin liberal kesimleri yarı yolda bırakması ve özgürlükler alanını doğrudan hedef alması ise yeni toplumsal hareketlerin daha radikal bir arayışa yönelmesini sağladı.

Burada bir kısa parantez açmaya ihtiyaç var. Gezi öncesinde Halkların Demokratik Kongresi'nin kuruluş süreci LGBTİ+ hareketinin dernekler ve STK'lar çatısı ile siyasi öznelerle bir araya gelme imkânı yarattı. Kürt özgürlük hareketi ile ezilen kimlikler şemsiyesi altında siyasallaşma ve LGBTİ+ örgütlenmelere HDK bileşeni olabilme imkânı tanınması LGBTİ+ hareketinde Gezi öncesi ve sonrası önemli bir süre HDK çevresinde toplanma eğilimi yarattı. Diğer taraftan Gezi Direnişi ile sosyalist siyaset yeni toplumsal hareketlerle ve aynı zamanda LGBTİ+ hareketi ile de organik bir temas kurabildi, LGBTİ+ öznelerle temasa geçti ya da en azından bu özneler arasında sosyalizmin bir düzen dışı alternatif olarak gündeme gelmesini sağladı. Gezi sonrasında İstanbul, 2013-2015 yılları arasında Türkiye tarihinin en kalabalık Onur Yürüyüşlerine şahit oldu. Yürüyüşler Türkiye'de Gezi sonrası bir araya gelmiş tüm muhalif kesimlerin yer aldığı, sosyalist hareketin içindeki öznelerin de açıldığı özgün bir süreci işaret ediyordu. Sosyalist hareketin yeni toplumsal hareketlere ve özgürlükler alanına politik yaklaşımı da yeniden gündeme geldi.

Gezi sonrasında AKP/Saray Rejimi'nin yeni bir baskı ve zor dönemini yaşadık. Sadece Türkiye'de değil tüm dünyada otoriter ve sağcı iktidarların yarattığı bir saldırı ve mücadele anlamında bir gerileme dönemindeyiz. Bugün neoliberal politikalara bir tepki, ama aynı zamanda otoriter gücünü arttıran kapitalizmin siyasi aracı olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin ve onların temsilcisi sağ politikacıların saldırısı ile karşı karşıyayız. Otoriterleşmenin hâkim olduğu ve sağ popülizmin yükseldiği ülkelerde kadın düşmanı politikalarla LGBTİ+ karşıtı politik söylem ve eylemler birbirine eklemleniyor. Bunlarla beraber bir "bir küresel LGBTİ komplosu" ile karşı karşıya olunduğu ve bazı ülkelerin vatandaşlarının özellikle de gençliğinin ele geçirildiğine dair bir söylem de eşlik ediyor. Bu toplumsal cinsiyet karşıtı aktivizm, Türkiye'de de dışarıdan dayatılan 'toplumsal cinsiyet ideolojisi' ile küresel güçlerin toplumu cinsiyetsiz, "aile düşmanı" bir yapı ile esir alacağına dair de çeşitli argümanlar üretiyor. Genellikle devletlerin kendi elleriyle alevlendirilen bu hak karşıtı kampanyalar, dikkatleri sadece özgürlükler bağlamına çekerek son krizinden halen çıkamamış dünya kapitalizminin sosyal haklar, göçmen sorunu ve yoksullaşma gibi meselelerin ekonomik ve sınıfsal temelleriyle anlaşılmasına ve bu yönde oluşacak tepkilere karşı bir hedef saptırma görevi görüyor. Bu açıdan özgürlükler ve temel yurttaşlık haklarının, eşitliğin sınıf siyaseti ile beraber ele alınmasına yakıcı bir şekilde ihtiyaç var. Bugün anti-kapitalist olmayan bir özgürlükler alanı tarif etmek imkânsız hale gelmiştir.

AKP/Saray Rejimi için LGBTİ+ düşmanlığı, aynı zamanda muhafazakâr oyları konsolide etmek için en önemli enstrümanlardan biri olarak kullanılıyor. LGBTİ+ hareketi ve yeni

toplumsal hareketlerin kapitalizm içi çözüm arayışının sınırlarını gördükleri ve ciddi bir saldırıyla karşı karşıya oldukları bir evrede sosyalist siyasetin özgürlükler alanına dair ciddi bir politika yapma potansiyeli vardır. Sosyalist siyasetin işçi sınıfı ittifakı olarak yeni toplumsal hareketlerle ilişkisini dönüştürme potansiyeli LGBTİ+lar için de eşit ve özgür bir yaşama dair umut olarak değerlendirilmelidir. Adil ve eşit bir dünya hayalini diri tutabilen sol politikalar, aynı zamanda toplumsal iyimserliği güçlendiren bakış açıları için sahiciliğini de ortaya koyacaktır.

Bu umudu büyütmek için LGBTİ+ hareketinin de temsiliyet, mücadele ve kurtuluş için her zamankinden daha çok sosyalist siyasete ihtiyacı vardır. Özellikle AKP/Saray Rejimi'nin öne sürdüğü yeni LGBTİ+ karşıtı yasa tasarısına karşı mücadeleyi acilen büyütmek için birbirini besleyen bir biraradalığa ihtiyaç var ve biz tüm mümkünlerin kıyısındayız.

[1] Ahmet Güneş, Göğe Kuşak Lazım, Sel Yayıncılık, 2016.

[2] Ali Erol, Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri, Cogito, Bahar 2011, s. 431.

[3] Sherry Wolf, Cinsellik ve Sosyalizm: LGBT Özgürleşmesinin Tarihi, Politikası ve Teorisi, Sel yayıncılık. Türkçe baskı 2012, Sayfa 73.

[4] Heidi Hartmann, Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği, Agora Kitaplığı, Türkçe baskı 2006.

[5] Nancy Fraser, Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Oyunu, Çeviren: Gizem Kurtsoy, Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, Sayı 09, Ekim 2009.

Türkiye'de Kamusal Enerji Politikaları Dönüşümüne Dair Adımlar: Sürdürülebilir ve Bağımsız Bir Gelecek İçin Stratejik Enerji Politikaları

Çağatay Tarhan, Batuhan Çağrı Yapan, Altuğ Hasözbek

Özet

Enerji, yalnızca ekonomik bir gereklilik değil, aynı zamanda küresel siyasetin belirleyici unsurlarından biridir. Savaş gibi durumlarda enerji kaynaklarının arzında olan değişiklikler yanında; artan enerji ihtiyacı, yenilenebilir enerjiye geçiş süreçleri ve iklim krizine bağlı zorunlu dönüşümler dünya enerji piyasalarında derin kırılmalara yol açmakta ve ülkeleri oldukça zor kararlar almaya zorlamaktadır. Enerji üretimi ve depolama süreçlerinde yaşanan gelişmeler metal ve nadir toprak elementlerine olan ihtiyacı da arttırmakta, bu madenlerin stratejik önemini ve işlenmesi sırasında oluşan çevresel etkileri arttırmaktadır. Enerji alanındaki dönüşüm, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda sınıfsal ve jeopolitik bir mücadele alanıdır.

Bu kapsamda, Türkiye'nin enerji politikaları, küresel iklim krizinin etkilerini azaltma çabalarına uyum sağlarken aynı zamanda ulusal enerji bağımsızlığını ve toplumsal refahı güvence altına alacak şekilde yeniden inşası öncelikli konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut piyasa temelli enerji üretim ve dağıtım sistemleri, halkın temel enerji ihtiyacını ucuz ve erişilebilir yollardan karşılanmasını kolaylamazken, özel sektör tekellerinin kâr odaklı politikalarına hizmet eden bir alış-veriş hattına dönüşmektedir. Bu bağlamda, Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalist enerji politikaları, kamusal planlama modeli çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı bir dönüşümü hedeflemelidir.

Bu ön çalışmada, Türkiye'nin günümüzdeki durumundan yola çıkarak gelecekteki enerji ihtiyaçlarının öngörülmesini ve yukarıdaki parametreleri göz önüne alarak, rüzgar, güneş, jeotermal, hidrojen ve gaz hidrat gibi Türkiye'nin sahip olduğu enerji potansiyellerinin kamusal yatırımlarla nasıl geliştirilmesi gerektiğini ele alınacaktır. Çalışma bir yandan da ulusal laboratuvarlar, bilim ve teknoloji odaklı Ar-Ge faaliyetleri, üniversitelerde enerji mühendisliği alanlarının genişletilmesi gibi stratejik adımların yol haritalarını kapsamaktadır. Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakatı hedeflerini alt sınır kabul eden ancak özel sektöre bağımlı olmayan, kamusal bir enerji politikasını önceleyen, dönüşümden kaynaklanacak olası iş kayıplarına karşı adil geçiş çözümleri sunan, sendikal katılımı sağlayan bir yapı oluşturmak da dahil olmak üzere, Türkiye'nin sanayi ve enerji altyapısında köklü bir dönüşümü hedefleyen somut adımlara da bu çalışmada

değinilmektedir.

Giriş

Enerji, insanlık tarihi boyunca yalnızca biyolojik olarak hayatta kalmanın değil, aynı zamanda toplumsal organizasyonun ve üretim ilişkilerinin temel yapı taşlarından biri olmuştur. Yaklaşık 790.000 yıl önce ateşin kontrollü kullanımıyla başlayan bir evrimsel süreç (bkz. Gesher Benot Ya'agov (İsrail), Zhoukoudian (Çin)), insanın doğa üzerindeki müdahale kapasitesini radikal biçimde artırmış ve böylece enerji, üretim biçimlerinin gelişiminde belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Tarihsel olarak tarım toplumlarında su ve hayvan gücüne dayalı enerji sistemleri yeterliyken, Sanayi Devrimi ile birlikte kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlar, üretim araçlarının merkezine yerleşmiştir. Bu süreçte enerji yalnızca fiziksel üretimin girdisi olmaktan çıkmış; kapitalist üretim biçiminin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. Enerjinin metalaşması, sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak üzere düzenlenmiş enerji rejimlerinin doğmasına yol açmıştır (Jacobson ve diğ., 2017). Bu rejimler, enerji üretimini toplumsal ihtiyaçlardan kopararak kâr maksimizasyonu ekseninde yeniden örgütlemiştir. Kapitalist enerji rejiminin temel krizlerinden biri, kaynakların eşitsiz tüketimiyle doğrudan ilişkilidir. Gelişmiş ülkeler, kişi başına düşen enerji tüketiminde çok daha yüksek değerlere ulaşmaktadır. Örneğin, ABD vatandaşlarının ortalama enerji tüketim düzeyine tüm dünya uysaydı, insanlığın mevcut nüfusu için yaklaşık beş Dünya gezegenine ihtiyaç duyulacağı hesaplanmaktadır (Global Footprint Network, 2022). Bu durum yalnızca bir tüketim veya verimlilik krizi değildir, sistemden kaynaklanan yapısal bir üretim ve bölüşüm krizinden kaynaklanmaktadır ve iklim değişikliği ve ekolojik yıkım açısından da ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Influence Map, 2025). 19. yüzyıldan bu yana atmosferde biriken sera gazları nedeniyle ortalama sıcaklık artışı tehlikeli eşiklere yaklaşmıştır. Karbon salımının temel kaynağı olan fosil yakıtların hızla terk edilmesi, yalnızca çevresel bir gereklilik değil, aynı zamanda ekonomik ve etik bir zorunluluk haline gelmiştir (Ameli ve diğ., 2021).

Türkiye'nin enerji politikalarının tarihsel dönüşümüne bakıldığında, özellikle 1935 yılında kurulan Etibank ve 1970'lerde enerji üretimi ve dağıtımını tek elde toplayan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) aracılığıyla, kamusal bir enerji modelinin inşa edildiği görülmektedir. Ancak 1980 sonrası neoliberal politikalarla birlikte bu yapı özelleştirilmiş ve enerji, kâr odaklı özel sektör şirketlerinin tekeline bırakılmıştır. Bu dönüşüm, halkın enerjiye erişimini hem ekonomik hem de coğrafi olarak sınırlayan bir yapı doğurmuştur. Diğer çeper ülkeler gibi Türkiye de artan bir enerji ihtiyacına sahiptir ve bu enerjinin önemli bir miktarı fosil yakıtlara dayanmaktadır. Bu durum iklim krizinin önlenmesi konusunda Türkiye'ye büyük bir sorumluluk yüklemektedir, acilen karbon salımının azaltılması konusunda planlamalar yapılmalıdır. Türkiye'nin bu kapsamda Paris Anlaşması kapsamında sunduğu Ulusal Katkı Beyanı (INDC), net sıfır hedefine yönelik güçlü ve kamusal politikalarla desteklenmediği sürece yetersiz kalacaktır. Dünyada temiz enerji sistemlerinin istihdam talebi giderek artarken, enerjiye duyulan ihtiyaç da yalnızca lineer değil; özellikle veri depolama, yapay zeka ve dijital altyapı gibi alanlardaki gelişmelerle birlikte ivmelenerek büyümektedir. Bu eğilim, küresel enerji sisteminde yapısal bir dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar dijitalleşme "maddi olmayan" bir ilerleme olarak sunulsa da, yüksek enerji ve kaynak tüketimine dayalı altyapılar üzerinde yükseldiği kendini giderek daha fazla göstermektedir. Veri merkezleri, iletişim ağları ve dijital donanımların küresel ölçekte artan elektrik ve su tüketimiyle doğrudan bağlantılı olduğu, bu nedenle dijital dönüşümün enerji politikalarından bağımsız ele alınamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye'nin bu bağlamda hem coğrafi konumu hem de enerji arz-talep dengesi dikkate alındığında, bütüncül, uzun vadeli ve kamusal temelli bir enerji politikasına olan ihtiyacı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu ön çalışma, Türkiye İşçi Partisi'nin enerji alanında önümüzdeki yıllarda atmayı planladığı somut stratejik adımların bir çerçevesini sunmayı

amaçlamakta; kamusal enerji politikalarının oluşturulmasına yönelik çözüm önerileri için bir başlangıç metni olarak değerlendirilmektedir.

Kapitalist enerji rejiminin krizi

Kapitalist enerji rejimi, doğası gereği hem sınırsız büyüme hem de sermaye birikiminin sürekliliği üzerine kuruludur. Enerji, bu bağlamda toplumsal gereksinimleri karşılayan bir kamusal hizmet olmaktan çıkarılıp, küresel piyasalarda metalaştırılmış bir finansal ürün haline getirilmiştir. Küresel enerji tüketimi eşitsizdir. En yüksek gelir grubundaki %10'luk kesim, toplam karbon salımının %50'sinden fazlasından sorumludur (Global Footprint Network, 2022). Gelişmiş kapitalist ülkelerde enerji yoğun yaşam biçimleri, çevresel maliyetin büyük ölçüde yoksul ülkelere ihraç edilmesiyle sürdürülebilmektedir. Bu durum, yalnızca ekolojik bir adaletsizlik yaratmakla kalmaz, aynı zamanda jeopolitik bağımlılık ilişkilerini de pekiştirir. Küresel ölçekte enerji dönüşümüne yönelik girişimler, genellikle piyasa araçlarıyla sınırlı kalmaktadır. Karbon ticareti, yeşil sertifikalar ve sürdürülebilirlik etiketleri gibi düzenlemeler, çoğu zaman gerçek yapısal dönüşüm yerine "yeşil aklama" (greenwashing) uygulamalarına alan açmaktadır (Ameli ve diğ., 2021). Bu bağlamda net sıfır söyleminin, kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için taktiksel biçimde kullanıldığı eleştirisi önemlidir.

Türkiye açısından ise, durum oldukça karışıktır. Özellikle enerji politikalarının özelleştirilmesi sonrasından atılan her adım, bu şirketlerin büyüme kar oranlarını çok yüksek seviyelere çekerken, verilen hizmetin kalitesi, verimliliği ve mevcut iklim krizleriyle çevresel ilişkisi net olarak gözlemlenememektedir. Özelleştirilmiş enerji üretim ve dağıtım sistemleri, yüksek enerji maliyetleri ve enerji yoksulluğu gibi yapısal sorunları derinleştirmektedir. Öte yandan, vergi muafiyetleri, alım garantileri ve teşvik sistemleri aracılığıyla özel sermaye desteklenmekte, enerji sektöründe kârın kamulaştığı değil, zararların toplumsallaştırıldığı bir model işletilmektedir (Bildircin, 2023). Bu bağlamda enerji kıtlığının piyasa mekanizmalarıyla yönetilmesinin enerji yoksulluğunu daha da derinleştirdiğini ve krizin toplumsal maliyetinin sistematik biçimde alt sınıflara yıkıldığı kendini açıkça göstermektedir. Bu durum, enerjinin bir meta değil, temel bir kamusal hak olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Sermayenin restorasyon girişimi: Yeşil Dönüşüm

3.1 Yeşil Dönüşümün Yapısal Sınırları

Fosil yakıt temelli enerji rejiminden düşük karbonlu ve yenilenebilir enerji sistemlerine geçiş, çoğu zaman teknik bir süreç, üretim ilişkilerinin temeline dokunmadan, iklim krizine mucizevi bir çözüm olarak ele alınmaktadır. Ancak bu dönüşüm, mevcut üretim ve tüketim düzeyleri sorgulanmaksızın yürütüldüğünde, sermaye birikiminin yeni bir hamlesine dönüşmektedir. Yeşil dönüşüm, bu haliyle, iklim krizini çözmekten uzaktır. Rüzgâr türbinleri, güneş panelleri ve elektrikli araçlar, karbon salımlarını azaltma potansiyeline sahip olmakla birlikte, yüksek miktarda metal ve kritik mineral kullanımına dayanmaktadır. Öte yandan yenilenebilir enerji sistemlerinin fosil yakıtlarla karşılaştırıldığında daha düşük enerji geri dönüş oranlarına sahip olduğu; dolayısıyla mevcut sanayi ve tüketim düzeylerinin temiz enerjiyle aynen sürdürülmesinin fiziksel olarak mümkün olmayabileceği (Truel, 2020) göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, enerji dönüşümünü ekolojik sınırlar açısından çelişkili bir sürece dönüştürmektedir.

3.2 Kritik Mineraller ve Nadir Toprak Elementleri

Fosil yakıt temelli enerji rejiminden düşük karbonlu ve yenilenebilir enerji sistemlerine geçiş, yalnızca enerji teknolojilerinin değişimini değil, aynı zamanda madensel hammadde

ihtiyacının niteliğinde ve niceliğinde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) kritik mineraller raporları, rüzgâr türbinleri, elektrikli araçlar, şebeke altyapısı ve batarya teknolojilerinin; bakır (Cu), lityum (Li), nikel (Ni), kobalt (Co) ve özellikle nadir toprak elementleri (NTE) gibi kritik minerallere yüksek düzeyde bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır (IEA, 2021; IEA, 2024). Özellikle kalıcı mıknatıs teknolojileri (Nd–Fe–B tipi mıknatıslar) üzerinden okunduğunda, temiz enerjiye geçişin NTE talebini belirgin biçimde artırdığı görülmektedir. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA), 2030 yılına kadar kalıcı mıknatıs talebinin önemli ölçüde artacağını ve bu talebin büyük kısmının elektrikli araçlar ile rüzgâr türbinlerinden kaynaklanacağını öngörmektedir (IRENA, 2021). Bu projeksiyonlar, enerji dönüşümünün "mineral yoğun" bir süreç olduğunu ve NTE'lerin bu dönüşümde merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin kritik ham maddeler listesinde hem hafif hem de ağır NTE grupları kritik hammadde kategorisinde değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu elementlerin tedarikinde Çin'e olan yüksek bağımlılık, enerji dönüşümünün jeopolitik kırılganlıklarını artıran başlıca unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır (European Commission, 2023). Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi'nin (JRC) yaptığı çalışmalar, rüzgâr enerjisi ve elektrikli mobiliteye ilişkin senaryolarda NTE temelli mıknatıs talebinin, mevcut üretim ve geri dönüşüm kapasitesini zorlayacak düzeylere ulaşabileceğini göstermektedir (Blagoeva ve diğ., 2016).

NTE'ler, enerji dönüşümünün teknik bileşenleri açısından vazgeçilmez olsa da, madencilik ve zenginleştirme süreçleri önemli çevresel riskler barındırmaktadır. NTE içeren cevherler genellikle düşük tenörlü, kompleks ve geniş alanlara yayılmış oluşumlar halinde bulunmakta; bu nedenle birim ürün başına yüksek miktarda pasa ve atık oluşmaktadır. Çözücü ekstraksiyon, asitle liç (leaching) ve yoğun kimyasal kullanımına (ağır sıvılar) dayalı zenginleştirme süreçleri ise, ağır metal ve radyoaktif element içeren atık akımlarını artırmaktadır. Özellikle Çin'deki büyük NTE sahalarında, onlarca yıllık kontrolsüz üretim sonrasında ortaya çıkan asidik atık gölleri, yeraltı suyu kirliliği ve ağır metal birikimi, "yeşil enerji" için gerekli minerallerin çıkarımının yerel ölçekte ciddi ekolojik yıkımlara yol açabileceğini göstermektedir (Ali, 2014). Bu gerçeklik, NTE'lerin enerji dönüşümündeki rolünün yalnızca teknolojik bir gereklilik düzeyinde ele alınamayacağını; aynı zamanda ekolojik adalet, toplumsal maliyetler ve emek süreçleri açısından da tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.3 Türkiye'de Nadir Toprak Elementi Politikaları

Türkiye açısından bakıldığında, NTE madenciliği politikalarının, "yeşil dönüşüm" söylemi altında yeni bir çevresel tahribat ve emek sömürüsü alanına dönüşmemesi için, kamusal planlama ve sıkı çevresel denetim mekanizmalarıyla şekillendirilmesi zorunludur. Türkiye, nadir toprak elementleri jeolojisi açısından uzun süre periferide değerlendirilmiş olsa da, son yıllarda Eskişehir–Beylikova ve Kızılcaören (Sivrihisar) civarındaki saha çalışmaları, ülkenin bu alanda bölgesel ölçekte stratejik bir aktör olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. MTA tarafından 1950'li yıllardan itibaren yürütülen çalışmalar, Eskişehir–Beylikova ve Kızılcaören kompleksinde florit–barit–bastnäsit zonları ile ilişkili önemli NTE mineralizasyonlarını ortaya koymuştur (NTE, 2020). Kızılcaören alkali silikat–karbonatit kompleksi içinde tanımlanan florit–barit–bastnäsit cevherleşmesinin, milyonlarca tonluk bir NTE potansiyeli sunduğu ve bu sahaların özellikle, lantan (La), seryum (Ce), neodimyum (Nd) gibi hafif NTE'ler bakımından zengin olduğu bildirilmektedir (Türker ve diğ., 2023). Son yıllarda yapılan zenginleştirme çalışmaları, Eskişehir–Beylikova kompleks cevherinde flotasyon ve liç yöntemleriyle NTE tenörünün artırılabildiğini; bazı çalışmalarda cevherdeki NTE içeriğinin yaklaşık %3 düzeyinden %7 düzeyine çıkarılabildiğini ortaya koymaktadır (Baştürkçü ve diğ., 2022; Türker ve diğ., 2023). Bu çalışmalar, Türkiye'nin NTE alanındaki potansiyelinin, yalnızca rezerv büyüklüğü üzerinden değil, aynı zamanda zenginleştirme teknolojileri, jeokimyasal haritalama ve

proses geliştirme kapasitesi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle bastnäsit, barit, florit ve kalsit içeren kompleks cevher yapısı; hem ekonomik değerlendirme hem de çevresel etki boyutunda disiplinlerarası bir bilimsel yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Kritik mineraller ve NTE'ler, yalnızca teknoloji politikalarının değil, aynı zamanda enerji güvenliği, dış politika ve emek rejimi tartışmalarının da merkezine yerleşmiş durumdadır. Avrupa Birliği'nin Kritik Ham Maddeler Yasası (Critical Raw Materials Act) kapsamında kendi içinde maden çıkarma, işleme ve geri dönüşüm kapasitesini artırmaya dönük attığı adımlar, benzer şekilde Türkiye'nin de NTE politikalarını kamusal, planlı ve ekososyalist bir perspektifle yeniden tanımlaması gerektiğine işaret etmektedir (European Commission, 2023).

Türkiye İşçi Partisi açısından, NTE alanında izlenecek strateji özetle şu ilkeler üzerine oturtulmalıdır: (i) Eskişehir başta olmak üzere NTE sahalarının arama, işletme, zenginleştirme ve metal üretim süreçlerinin özel tekellere devredilmesi yerine, kamu mülkiyeti ve güçlü çevresel–toplumsal denetim mekanizmaları ile yürütülmesi; (ii) NTE'lerin yalnızca ham cevher veya düşük katma değerli konsantre olarak ihraç edilmesi yerine, kalıcı mıknatıs, motor bileşeni ve yüksek teknoloji malzemeleri gibi alanlarda yerli üretim kapasitesinin oluşturulması; (iii) NTE madenciliğiyle ilişkili istihdamın, sendikal haklar, işçi sağlığı ve güvenliği, yerel halkın karar süreçlerine katılımı ve ekosistem sağlığı gözetilerek planlanması ve elde edilen gelirin yenilenebilir enerji altyapısı, enerji kooperatifleri ve kamusal enerji yatırımlarına yönlendirilmesi.

Bu çerçevede NTE politikası, Türkiye'de kamusal enerji politikalarının inşasında yalnızca teknik bir detay değil, stratejik bir kavşak olarak değerlendirilmelidir. Eskişehir örneği, hem bilimsel hem de politik düzeyde, kamucu enerji programının somutlaştırılabileceği kritik bir laboratuvar işlevi görebilir.

Türkiye'nin enerji gerçekliği ve dönüşüm potansiyeli

Türkiye, son yirmi yılda hızlı nüfus artışı ve sanayileşme dinamikleri nedeniyle enerji talebi sürekli artan bir ülke konumundadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) verilerine göre, birincil enerji arzı içinde fosil yakıtların payı hâlâ belirleyicidir ve enerji sisteminin temel karakteri yüksek dışa bağımlılık üzerinden şekillenmektedir (IEA, 2024). Türkiye'nin mevcut enerji yapısında petrol ve doğal gazda yerli üretim toplam tüketimin küçük bir kısmını karşılamakta, toplam enerji ihtiyacının yaklaşık %70–75'inin ithalat yoluyla sağlandığı çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır (IEA, 2021; Tutar ve Ataş, 2022). Enerji ithalatı, özellikle fiyatların yükseldiği dönemlerde cari açığın ve makroekonomik kırılganlıkların ana kaynaklarından biri haline gelmektedir. Our World in Data ve ulusal istatistikler, Türkiye'nin enerji tüketiminin son yıllarda sürekli artarken, enerji yoğunluğunun OECD ortalamasının üzerinde seyrettiğini ve bu nedenle verimlilik politikalarının stratejik önem taşıdığını göstermektedir (Ritchie ve Roser, 2022). İklim politikası açısından bakıldığında, Türkiye'nin sera gazı emisyonlarının en büyük bileşeni enerji sektörüdür. Ulusal envanter ve bağımsız analizlere göre toplam sera gazı salımlarının yaklaşık %70'i enerji kaynaklıdır; bu da enerji sistemini yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda iklim politikalarının da merkezine yerleştirmektedir (Gulaydin ve Mourshed, 2025).

Türkiye Ulusal Enerji Planı (MENR, 2022), 2035 ufkunda elektrik talebindeki artışı, fosil yakıt payındaki görece azalmayı ve yenilenebilir kapasitenin anlamlı biçimde artırılmasını öngören bir yol haritası sunmaktadır. Planda 2035 yılına kadar rüzgâr kurulu gücünün 29,6 GW'a, güneş kurulu gücünün ise 52,9 GW'a çıkarılması hedeflenmektedir (MENR, 2022). 2024 yılında açıklanan "Yenilenebilir Enerji 2035 Yol Haritası", bu hedefleri daha da somutlaştırarak her yıl en az 7,5–8 GW ilave rüzgâr ve güneş kapasitesinin devreye alınmasını ve elektrik şebekesinde kapsamlı yatırımlar yapılmasını öngörmektedir

(Climate Action Tracker, 2024; Climate Policy Database, 2025). Bu hedefler, Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakat süreci ve Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'nin sanayi ve enerji altyapısında derin bir dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Avrupa Çevre Ajansı ve AB–Türkiye enerji işbirliği belgeleri, Türkiye'nin hem enerji arz güvenliği hem de iklim taahhütleri açısından yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği önlemlerini hızla ölçeklendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır (EEA, 2025). Nadir toprak elementleri yanında, özellikle Türkiye'nin sahip olduğu bor rezervleri, enerji dönüşümüne ilişkin tartışmalarda sıklıkla dile getirilen stratejik bir potansiyel olarak öne çıkmaktadır. Dünyadaki toplam Bor üretiminin % 48'ini karşılayan Türkiye'nin küresel bor rezervleri açısından sahip olduğu konum, enerji depolama, ileri malzeme ve nükleer teknolojiler bağlamında önemli bir rol oynayabileceğine işaret etmektedir (Study on the Critical Raw Materials for the EU, 2023). Ancak bu potansiyelin, ham madde ihracatına dayalı bir yaklaşım yerine, kamusal planlama ve yüksek katma değerli üretim stratejileriyle değerlendirilmediği sürece, enerji bağımsızlığına katkı sunması mümkün değildir.

Mevcut resmi belgeler ağırlıklı olarak piyasa temelli mekanizmalara ve özel sektör yatırımlarına dayanmakta; kamusal planlama, demokratik denetim ve enerji yoksulluğu gibi boyutlar sınırlı düzeyde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım da küresel enerji sisteminin kısa vadede normalleşeceği varsayımına dayanmaktadır. Oysa enerji arzındaki daralmanın ve fiyat oynaklığının piyasa dalgalanmalarına bağlı geçici bir süreçten ziyade yapısal bir nitelik kazanması nedeniyle enerji politikalarının kısa vadeli piyasa sinyallerine değil, uzun vadeli kamusal planlamaya dayanması zorunludur. Riskler gözününe alındığında, Türkiye'nin mevcut anlayışla bu hedefleri tamamlaması oldukça zayıf olarak değerlendirilmektedir (Climate Action Tracker, 2024).

Uzun vadede bilimsel ve stratejik adımlar

Türkiye'nin uzun vadeli enerji dönüşümü, yalnızca mevcut teknolojilerin ithalatına ve kısa vadeli piyasa sinyallerine bırakıldığında, sanayi politikası, teknoloji geliştirme ve istihdam boyutlarında ciddi fırsat kayıpları doğuracaktır. Bu nedenle enerji alanında kamusal ve planlı bir Ar-Ge ve yenilik ekosistemi inşa etmek stratejik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Ulusal Enerji Planı, net-sıfır 2053 hedefini destekleyecek şekilde güneş, rüzgâr, depolama, hidrojen ve şebeke yatırımlarının hızlandırılması gerektiğini vurgulamakta; aynı zamanda yerli teknoloji geliştirme kapasitesinin artırılması ihtiyacına işaret etmektedir (MENR, 2022). TÜBİTAK'ın öncelikli Ar-Ge ve yenilik konuları ile sanayide Ar-Ge destek programları, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji ve çevre dostu teknolojileri stratejik alanlar arasında saymaktadır (TÜBİTAK, 2025). Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve 2. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı da Ar-Ge ve inovasyonu yatay bir öncelik olarak tanımlamaktadır (MENR, 2024). Bu mevcut çerçeveler, kamusal bir enerji programı bağlamında aşağıdaki şekilde yeniden ölçeklendirilebilir:

1) Veri merkezleri için yenilenebilir enerji şartı: Büyük ölçekli veri merkezi yatırımlarının, aynı elektrik bölgesi içinde ilave yenilenebilir enerji kapasitesi yatırımı veya uzun vadeli yenilenebilir enerji alım anlaşmaları ile koşullandırılması; veri merkezlerinin marjinal yükünün kömür ve doğal gaz santrallerine kaymasını engelleyecek düzenleyici çerçevenin oluşturulması.

2) Enerji verimliliği ve konumlandırma standartları: Veri merkezlerinin PUE (power usage effectiveness), atık ısı geri kazanımı, soğutma teknolojisi ve iklim koşulları açısından minimum standartlara tabi tutulması; AB'de veri merkezleri için geliştirilen enerji verimliliği ve iklim uyumu kriterleriyle uyumlu ulusal standartlar belirlenmesi.

3) Veri egemenliği ve kamusal fayda: Kamusal veri merkezleri ile üniversite ve araştırma

kurumları için kamuya ait bulut ve yüksek performanslı hesaplama altyapılarının geliştirilmesi; stratejik sektörlerde üretilen verilerin tamamen özel tekellere devredilmesinin önüne geçilmesi.

4) Ulusal Enerji Dönüşümü Araştırma Programı (UEDAP): Net-sıfır 2053 hedefinin, TÜBİTAK, TENMAK ve ETKB işbirliğiyle en az 10–15 yıllık ufukta kurgulanacak misyon odaklı bir araştırma programına dönüştürülmesi; bu program kapsamında şebeke dönüşümü, depolama teknolojileri, yeşil hidrojen ve sentetik yakıtlar, nadir toprak elementleri ve stratejik mineraller, binalarda ve sanayide enerji verimliliği ile adil geçiş ve enerji demokrasisi gibi tematik eksenlerin tanımlanması.

5) Ulusal Enerji Mükemmeliyet Merkezleri'nin kurulması: Türkiye'nin farklı bölgelerinde, üniversiteler, kamusal araştırma merkezleri ve KİT'lerin ortaklığında; Eskişehir merkezli Nadir Toprak ve Stratejik Mineraller Mükemmeliyet Merkezi, Batı Anadolu'da Jeotermal–Hidrojen–Depolama Mükemmeliyet Merkezi, İç Anadolu'da Güneş ve Şebeke Entegrasyonu Araştırma Merkezi gibi kurumsal yapılara öncelik verilmesi.

6) Ar-Ge sonuçlarının kamusal ve kooperatif yapılarla buluşması: Enerji alanındaki Ar-Ge projelerinin çıktılarının yalnızca özel lisans modelleriyle değil, kamu kurumları ve enerji kooperatifleri üzerinden yaygınlaştırılması; yerli teknolojilerin ilk ölçekli uygulamalarının belediye şirketleri ve KİT'ler aracılığıyla hayata geçirilmesi.

Bu temel ve somut yaklaşımlar, Türkiye'yi enerji teknolojilerinde sürekli ithalatçı konumundan çıkararak; jeotermal, nadir toprak elementleri, güneş ısıl çözümleri ve şebeke teknolojileri gibi alanlarda bilgi ve teknoloji üreten bir aktör haline getirmeyi hedeflemektedir.

Sonuç ve çağrı

Enerji alanında iklim krizinin ve artan ihtiyaçların gerektirdiği dönüşüm teknik bir güncelleme ya da piyasa temelli bir "yeşil dönüşüm" stratejisi olarak ele alınamaz. İklim krizinin aciliyeti ve kapitalist düzenin yıllardır çözüm üretememesi bu sorunun toplumsal örgütlenme biçimleriyle doğrudan ilişkili olduğu ve sistem içinde çözülemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin mevcut enerji rejimi; yüksek dışa bağımlılık, fosil yakıtlara dayalı üretim, özelleştirme politikaları ve maliyetin halka yüklenmesi nedeniyle hem ekolojik hem de toplumsal açıdan sürdürülemez bir noktaya ulaşmıştır. Bu tablo enerji politikalarının kamusal yarar temelinde yeniden inşa edilmesini tarihsel bir zorunluluk haline getirmektedir. Enerji krizine yönelik çözüm arayışları teknolojik iyimserliğe değil; üretim, tüketim ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin köklü biçimde yeniden düşünülmesine dayanmak zorundadır. Bu gerçeklik, enerji politikalarının yalnızca kaynak bileşimini değil, toplumsal ihtiyaçların nasıl tanımlandığını ve karşılandığını da kapsayan bütüncül bir dönüşümü gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de kamusal enerji politikalarının yalnızca karbon salımlarını azaltmaya değil; aynı zamanda enerjiye erişimde eşitliği sağlamaya, emek süreçlerini korumaya ve ekosistem bütünlüğünü gözetmeye yönelik bütüncül bir çerçeveyle ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Yenilenebilir enerji potansiyellerinin kamusal planlama ile değerlendirilmesi, kritik mineraller ve nadir toprak elementleri alanında piyasaya dayalı bir sömürü rejimi yerine kamucu ve denetimli bir modelin benimsenmesi, ağır sanayi ve dijital altyapıların artan enerji talebinin toplumsal maliyetlerinin görünür kılınması bu çerçevenin temel bileşenleridir. Bunun yanında, adil geçiş politikaları mutlaka fosil yakıt sektörlerinde çalışan emekçilerin de katılımıyla planlanmalıdır.

Türkiye İşçi Partisi açısından kamusal enerji politikaları, ekolojik yıkım ve iklim krizine karşı verilen mücadelenin sınıf mücadelesinden ayrı düşünülemeyeceğini görünür kılan, bu

alanda yürütülen direniş ve mücadelelerin birleştiği bir cephe olarak ele alınmalıdır. Enerjinin bir meta ve birikim aracı değil, temel bir kamusal hak olarak tanımlanması; üretim, dağıtım ve fiyatlandırma süreçlerinin toplumsal denetime açılması; bilimsel bilgi, kamusal Ar-Ge kapasitesi ve ekosistem sağlığı ve toplumsal ihtiyaçlar arasında güçlü bağlar kurulması bu mücadelenin temel dayanaklarını oluşturmalıdır. Bu metin, Türkiye'de enerji alanında ekososyalist bir yönelimin inşasına katkı sunmayı ve kamusal, adil ve ekolojik bir enerji sistemine giden yolda yürütülecek tartışmayı derinleştirmeyi amaçlayan bir ilk adım ve çağrı metni olarak değerlendirilmelidir.

Referanslar

Ali, S. H. (2014). Social and environmental impact of the rare earth industries. Resources, 3(1), 123–134.

Ameli, N., Kothari, S., & Grubb, M. (2021). Misplaced expectations from climate disclosure initiatives. Nature Climate Change, 11(11), 917–924. https://doi.org/10.1038/s41558-021-01174-8

Baştürkçü, E., Şavran, C., Yüce Ekrem, A., Timur, İ. S., (2022). Beneficiation tests on Eskişehir–Beylikova rare earth element ores: flotation and leaching approaches. Mineral Engineering, V186. https://doi.org/10.1016/j.mineng.2022.107733.

Bildircin, M. (2023, 31/05) Dağıtım şirketlerine yüksek voltajlı kâr. Birgün Gazetesi. Erişim adresi: https://www.birgun.net/haber/dagitim-sirketlerine-yuksek-voltajli-kar-441581 son erişim tarihi: 28/12/2025

Binnemans, K., Jones, P. T., Blanpain, B., Van Gerven, T., Yang, Y., Walton, A., & Buchert, M. (2013). Recycling of rare earths: a critical review. Journal of Cleaner Production, 51, 1–22.

Blagoeva, D., Alves Dias, P., Marmier, A., & Pavel, C. (2016). Assessment of potential bottlenecks along the materials supply chain for the future deployment of low-carbon energy and transport technologies in the EU. Joint Research Centre, European Commission.

Energy Institute (2024). Statistical Review of World Energy.

Climate Action Tracker. (2024). Türkiye country assessment: Renewable Energy Roadmap to 2035. https://climateactiontracker.org/countries/turkey/2024-11-12/

Climate Policy Database. (2025). Roadmap for Renewable Energy to 2035 (Turkey, 2024).

https://climatepolicydatabase.org/policies/roadmap-renewable-energy-2035

European Environment Agency (EEA). (2025). Share of renewable energy in final energy consumption – Türkiye. https://www.eea.europa.eu/en/europe-environment-2025/countries/turkiye/renewable-energy-sources

Global Footprint Network (2022). National Footprint and Biocapacity Accounts. https://data.footprintnetwork.org

European Commission (2023). Proposal for a Regulation establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials (Critical Raw Materials Act).

IEA (2021). The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions. International Energy Agency.

IEA (2024). World Energy Outlook 2024. International Energy Agency.

Influence Map (2025). Carbon Majors: 2023 Update. https://influencemap.org/

IRENA (2021). Critical Materials for the Energy Transition. International Renewable Energy Agency.

Jacobson, M. Z., Delucchi, M. A., Bauer, Z. A. F., Goodman, S. C., Chapman, W. E., Cameron, M. A., Bozonnat, C., Chobadi, L., Clonts, H. A., Enevoldsen, P., Erwin, J. R., Fobi, S. N., Goldstrom, O. K., Hennessy, E. M., Liu, J., Lo, J., Meyer, C. B., Morris, S. B., Moy, K. R. (2017). 100% Clean and Renewable Wind, Water, and Sunlight All-Sector Energy Roadmaps for 139 Countries of the World. Joule. V1, pp. 108-121. https://doi.org/10.1016/j.joule.2017.07.005.

Gulaydin, O., & Mourshed, M. (2025). Net-zero Turkey: Renewable energy potential and implementation challenges. Energy for Sustainable Development, 87, 101744. https://doi.org/10.1016/j.esd.2025.101744

International Energy Agency (IEA). (2021). Turkey 2021: Energy Policy Review. IEA. Erişim adresi: https://www.iea.org/reports/turkey-2021

International Energy Agency (IEA). (2024). Türkiye – Countries & Regions. IEA. Erişim adresi: https://www.iea.org/countries/turkiye

Ministry of Energy and Natural Resources (MENR). (2022). Türkiye National Energy Plan. https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/EIGM/tr/Raporlar/TUEP/T%C3%BCrkiye_National_Energy_Plan.pdf

Ministry of Energy and Natural Resources (MENR). (2024). Energy Efficiency 2030 Strategy and 2nd National Energy Efficiency Action Plan 2024–2030.

Nadir Toprak Elementleri Raporu (2020). Sanayi Genel Müdürlüğü. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Ritchie, H., & Roser, M. (2022). Energy in Turkey. Our World in Data. Erişim adresi: https://ourworldindata.org/energy/country/turkey

Study on the Critical Raw Materials for the EU 2023 - Final Report https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/study-critical-raw-materials-eu-2023-final-report_en

Truel Antonio (2020). Petro-Kıyamet, Küresel Enerji Krizi Nasıl Çözüle(meye)cek?, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Turker, G., Koc Delice, T., Temizkalb, A., Ozgur, O. C., & Soydas Sozer, B. (2023). Beneficiation of Eskisehir Beylikova bastnasite ore and rare earth elements recovery. Materials Proceedings, 15, 44. https://doi.org/10.3390/materproc2023015044

Tutar, H., & Ataş, M. (2022). A Review on Turkey's Renewable Energy Potential and its Usage Problems. International Journal of Energy Economics and Policy, 12(4), 1–9. https://doi.org/10.32479/ijeep.1

TÜBİTAK. (2025). 2024–2025 Priority R&D and Innovation Topics – Clean Energy. OECD STIP veri tabanı kaydı. https://stip.oecd.org/stip/interactive-dashboards/policy-initiatives/2025%2Fdata%2FpolicyInitiatives%2F200001857

TÜBİTAK. 1501 – Industrial R&D Projects Grant Programme. https://tubitak.gov.tr/en/funds/industrial/national-support-programs/1501-industrial-rd-projects-grant-programme

Yachanin, A. S. (2017). 100% Clean and Renewable Wind, Water, and Sunlight All-Sector Energy Roadmaps for 139 Countries of the World. Joule, 1(1), 108–121. https://doi.org/10.1016/j.joule.2017.07.005

World Energy Employment Report (2024). International Energy Agency. https://www.iea.org/reports/world-energy-employmen2876

TİP Bilim Kurulu Çalıştayı Özet Kitapçığı

19-20 Nisan 2025 Eskişehir

Günümüzde Sağ Faşizm: Dünya ve Türkiye, Cenk Saraçoğlu

Bu sunumda öncelikle "faşizm" terimine yönelik kısa bir kavramsal tartışma ve netkeşmenin ardından Trump sonrasında kidünyadaki genel eğilimlerin uzun bir süredir devam etmekte olan faşistleşme sürecinin yeni bir aşaması olduğu iddia edilecek. Ardından Türkiye'deki gelişmelerin bu faşistleşme süreci içerisindeki yerine dair değerlendirmelerde bulunulacak. Son olarak da Mart 2025'te ortaya çıkan halk hareketliliğinin bu faşistleşme trendine karşı bir alternatif doğrultu sunması açısından önemi değerlendirilecek ve bu hareketin yalnızca Türkiye değil dünya siyasetinin içinde bulunduğu durum açısından anlamı tartışılacak.

Ekolojik yıkım ve felaketler çağında sınıf siyaseti- İlke Bereketli

Kapitalist üretim biçimi muazzam bir meta birikimi üzerinde yükselir, nesnelerin yalnızca kullanım değeriyle var olmasıyla yetinmez, onları ticari unsur haline getirerek metalaştırmak ister. Böylece sadece üretim bandından çıkan sayısız ürün değil, herkese ait olan toprak da, kıyı da, su da bir ticaret nesnesine dönüşerek metalaşır. Sermayenin sürekli büyüyebilmesi için ise metaların hızla dolaşıma girmesi gerekir. Bunun için de ulaşım olanakları kolaylaştırılmalıdır. Metaların her yere ulaşabilmesi için daha fazla araç, daha fazla yol, daha fazla havalimanı, vb. yapılmalı, yollar için ormanlar katledilmeli, tarım alanları yok edilmeli, verimli topraklar asfaltla döşenmeli; sermayenin bu ritmine doğal döngüsü içinde yetişemeyecek olan doğa da bir yandan tetiklenmeli, hormonlu ilaçlar, ağır kimyasallar, genetiğiyle oynanmış organizmalar, vb. yoluyla hızlandırılmalıdır.

80'lerden itibaren dünyada ve Türkiye'de neoliberalizm çağının başlamasıyla birlikte devletin piyasaya müdahalesini sınırlandıran, özelleştirmelere alan açan yeni bir sermaye birikim modeline evrilindi ve kamusallığın yitirilmesiyle birlikte kamu-özel işbirlikleri arttı. Bu yeni çağda üretici kimliğinden uzaklaşan, dolayısıyla sermaye birikimini emek sömürüsü üzerinden yeterince yapamayan burjuvazi için bu işbirlikleri, doğayı tümüyle sermayenin emrine sunmakta kullanışlı birer araç oldular. Eşzamanlı olarak, emek-yoğun üretim sektöründen enerji, madencilik, inşaat, turizm, vb. "doğa-yoğun" sektörlere geçiş yapıldı. Sermayenin 80'lerde başlayan bu güçlü yönelimi ile doğanın yağmalanması, AKP döneminin belirleyici özelliklerinden biri oldu. Saray Rejimi büyük ölçüde doğada yarattığı enkazın üzerinde yükseldi.

Doğanın metalaşması ve sınırsız sömürülmesinin sonucu olarak yerel ve küresel ölçekte,

başta iklim krizi olmak üzere derin bir ekolojik yıkımın içerisindeyiz. Bugün ekolojik yıkımın yanına yaşamımızı doğrudan tehdit eden ve git gide daha fazla karşı karşıya aldığımız doğal veya insan kaynaklı felaketler de ekleniyor. Büyük yangınlar, seller, depremler, pandemi, vb.nin karşısında geniş halk kitlelerinin savunmasız ve çaresiz bırakıldığına tanık oluyor, bu durumun arkasında ise yine kamusallığın tasfiyesini görüyoruz. Felaketlerde çadırsız, maskesiz kalan, yangın söndürme uçağı arayan insanların sorduğu "Nerede bu devlet" sorusu yaşanan kayıpların depremden, yangından, selden değil imha edilen kamusallık yüzünden oluştuğuna işaret ediyor.

Serbest piyasa uğruna kuralları ve devlet müdahalesini tümüyle ortadan kaldıran neoliberal sermaye birikim modeli uzun süredir tüm dünyada, halkın en temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı açmazlar yaşıyor ve krizlere çözüm üretmekte zorlanıyor. Her felaketten sonra devletsizlik gerçeğiyle yüzleşen insanlar ise kendilerini daha yalnız ve güvensiz hissediyorlar. Geleceğe dair benzer bir güvensizlik hissi ekolojik yıkım nedeniyle doğasız, topraksız, "yuvasız" kalma tehdidiyle de doğuyor. Bu duygu durumu kişilerle neoliberal düzen arasında bir yarık, çatlak oluşturuyor. Buradaki çatlağı büyütebilecek sistem karşıtı tehlikeyi gören düzen aktörleri ise güvensizlik duygusunun yarattığı boşluğu kamuyu geri çağırarak değil, sermayeden asla ödün vermeyerek güçlü bir otoriterlikle doldurmaya çalışıyor.

Şimdi, neredeyse tüm kamusal hakları elinden alınmış, örgütsüz bırakılmış ve zayıflamış emekçi halkın önünde patronların düzenini aşil topuğundan yakalama fırsatı duruyor. O aşil topuğu bugün, kamusallığı tasfiye ederek yarattıkları ekolojik yıkım ve felaketlerin sistemde oluşturduğu çatlaklardır. Kârın insandan ve doğadan üstün olmadığı, üretim ilişkilerinin sermayenin değil toplumun yararına düzenlendiği sosyalist bir dünyanın mümkün olduğunu kanıtlamak zorundayız. Yoksa elimizde yaşanacak bir dünya değil, yalnızca barbarlık ve yıkım kalacak.

Uluslararası Siyaset, Dış Politika ve Sol Siyasetin Dayanakları- Ekim Arbatlı

Küresel siyaset, birçok alanda ciddi bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçiyor. SSCB'nin çöküşüyle tesis edilen tek kutuplu dünya düzeninin sonu gelirken, yeni dönemde BRICS ve AB ittifaklarının da rol alacağı çok kutuplu bir dünyaya doğru gidiyoruz. Buna karşılık Amerikan yönetimi, en büyük rakibi olan Çin'e yönelik gitgide daha sert ve çatışmacı bir strateji izliyor. Yakın gelecekte bir yandan neoliberal ekonomik politikaların sonu gelirken, diğer yandan bölgesel savaşların ve doğrudan emperyal müdahalelerin artacağını ön görebiliriz. Bu dönemde, tüm dünya gibi Türkiye de birçok bölgesel çatışmanın odağında olacak.

Türkiye için öncelikli tehditlerden biri, rejimin kendi devamlılığını sağlayabilmek adına içeride alacağı çeşitli tavizler karşılığı, bölgedeki emperyalist güçlerle ortaklaşmayı kabul etmesi olur. İç siyaset açısından, ABD'nin icazetiyle tesis edilecek bir sivil diktatörlüğün yıkıcı toplumsal sonuçları açıktır. Dış siyaset açısından ise, Ortadoğu'da körüklenecek bölgesel çatışmalara Türkiye'nin askeri müdahalesi gündeme gelebilir. Yakın tarihte Suriye örneğinin de gösterdiği gibi, Türkiye'nin komşu ülkelerde mezhep çatışmalarını körüklemesi şimdiye kadar hem insani hem de siyasi krizlere sebep oldu. Aynı senaryonun Orta Doğu'nun başka ülkelerinde ve özellikle İran'da da tekrarlanma ihtimali var.

Diğer yandan, askeri açıdan güçsüz ve siyasal olarak yalnızlaşmış bir Avrupa Birliği'nin Rusya'ya karşı alternatif ittifak arayışını görüyoruz. NATO'nun askeri kanadına destek vermesi karşılığında, Türkiye'ye ekonomik yardımlar ve hatta sınırlı bir AB üyeliği gibi çeşitli teklifler gündeme gelebilir. Buna karşı geliştirilecek sosyalist söylem, aynı anda hem Rusya'nın Ukrayna'daki yayılmacı politikasına hem de NATO ve benzeri askeri ittifaklara cepheden karşı çıkan üçüncü bir yolu önermeli.

Tüm dünyadaki ilerici güçleri, faşizmin yükseldiği ve emperyalist paylaşım savaşlarının

kızıştığı zor bir dönem bekliyor. Türkiye sosyalistleri için bu dönemde özellikle iki prensibin savunulması gerekliliğine inanıyoruz. Bunlardan ilki, bölgede ve dünyada barış ve barışçı siyaset söyleminin kurulmasıdır. Ne olursa olsun bölgesel çatışmaların açık diplomasi kanallarından çözülmesi ve silahlı kuvvetlerin ülke savunması dışındaki herhangi bir amaçla kullanılmaması prensibini sürekli yineleyeceğiz. İkincisiyse, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri bağımsızlığının korunmasıdır. Bu prensibi hem ABD'nin hem de Avrupa Birliği'nin karşısında daha da kuvvetle dile getirmemiz gereken bir süreçteyiz. Ülkenin egemenlik ve bağımsızlığını kısıtlayan her türlü uluslararası anlaşmanın ve askeri ittifakın karşısında yer alacağız.

Güncel Sağ ve Sol dalgaların Türkiye'deki Yansımaları ve Küreselden Yerele Aktarılabilecek Dersler- Batuhan Eren

Bu sunumun amacı, yerel ve küresel siyasetin değişen güncel bağlamında ivme kazanan toplumsal hareketlerin siyasi ve toplumsal etkilerini inceleyerek kimi derslerin çıkartılmasının sağlanmasıdır. Bu amaçla oturumda gerek Türkiye'de Gezi Parkı eylemlerinden beri başarıya ulaşmış toplumsal hareketlerin, gerekse Avrupa'da "6000 Sardine" gibi siyasi etkisi olmuş toplumsal hareketlerin ve bu tarz hareketlerin sonucu olarak kurulan Podemos gibi siyasi partilerin başarılarının altında yatan sebepler tartışılacaktır. Bununla beraber, Türkiye'de de yakın zamanda etkileri görülmeye başlayan ve Avrupa'da kuvvetli bir ivme kazanmış olan aşırı sağ hareketlerin de toplumsal bir karşılık bulmalarının sebepleri incelenecektir. Fratelli d'Italia, Rassemblement National, AfD ve FPÖ gibi partilerin ve hareketlerin kullandıkları söylemler, eylem repertuarları ve kurdukları ulusötesi ittifaklar ampirik veriler doğrultusunda ele alınıp son dönem başarılarının nedenleri incelenip bu yükselen tehdide karşı alınabilecek tedbirler tartışılacaktır. Tüm bunların neticesinde hem Türkiye İşçi Partisi hem de Türkiye'deki ilerici hareketler için somut başarıların hedeflendiği bir bilgi birikimi oluşturulması hedeflenmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Yapısal Çıkmazları ve Solun Stratejik Seçenekleri- Özgür Orhangazi

Türkiye ekonomisi 2010'ların ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş ve 2020'lerin başından itibaren de daha açık bir biçimde istikrarsız bir görünüm sergilemeye başlamıştır. Bunun karşısında devreye sokulan ekonomi politikaları genel olarak çalışanların durumunu kötüleştirmiş, ortalama reel ücretler ve emeğin toplam gelirden aldığı pay düşmüş, çalışanların emeklilik aylıkları, kıdem tazminatı gibi kazanımları reel olarak eritilmiştir. Başka bir deyişle iktidar ve sermaye Türkiye ekonomisinin yapısal çelişki ve çıkmazlarının yol açtığı sorunlardan yükü ve maliyeti genel olarak emeğin üzerine yıkarak çıkmaya çalışmaktadır. Bu çaba, kapitalist kriz dönemlerinde Türkiye'de ve dünyanın birçok yerinde gözlemlenen bir yöneliştir ve sistemin işleyişine içkin bir süreçtir.

Muhalefette yer alan siyasetçiler ile birçok ekonomist, ekonomide yaşanan sorunları liyakat eksikliği, irrasyonalite, kurumların aşınması vb. unsurlarla açıklarken iktidarın değişmesi yahut iktidarın daha "rasyonel" politikalar uygulaması ile durumun iyileşeceğini öne sürmüştür. Nitekim 2023 seçimleri sonrasında iktidarın Şimşek "programı"yla "rasyonel" politikalara geçiş yapması muhalefetin ve ekonomistlerin birçoğu tarafından açık yahut örtülü bir biçimde desteklenmiştir. Sosyalist sol ise yaşanan sorunları tespit ve teşhirde gücü oranında başarılı bir performans sergilemiş olsa da geniş kesimlerin ilgisini çekecek tutarlı bir gelecek programı ya da planı ortaya koymakta yetersiz kalmıştır. Bu boşluk oldukça cılız bir biçimde olsa da daha ziyade reformist/Keynesgil fikirler tarafından doldurulmuştur.

Bu bildirinin tartışmaya açmak istediği ana tez şu şekilde özetlenebilir: Sosyalist solun

gerçek bir alternatif haline gelebilmesi için bugünün yakıcı taleplerini orta ve uzun vadeli sosyalist bir programla birleştiren bir çizgi geliştirebilmesi gereklidir. Bu yönde bazı önemli adımlar atılmış olsa da henüz geniş kesimlere mal olabilecek sosyalist bir ekonomi perspektifi ortada bulunmamaktadır. Bu eksiklikte dışsal faktörlerin rolü kadar içsel faktörlerin rolünün de tartışılması faydalı olacaktır. Bu bağlamda, bu bildiride kabaca üç şey yapılmaya çalışacaktır. Birincisi, Türkiye ekonomisinin uzunca bir süredir istikrarsız bir büyüme sergilemesinin ve bu istikrarsızlık karşısında devreye sokulan politikaların Türkiye kapitalizminin yapısal çelişki ve çıkmazları açısından değerlendirilmesi. İkincisi, bu konuda genel olarak muhalefette hakim olan hatalı ve eksik tespit ve değerlendirmelerin kısaca eleştirilmesi. Üçüncüsü, verili durum karşısında özgül bir sol/sosyalist programın ana unsurlarının ve bu unsurların gündelik yakıcı taleplerle nasıl birleştirilip uyumlulaştırılabileceklerine dair başlangıç niteliğinde bazı önerilerin sunulması ve tartışmaya açılması.

Türkiye'de Güncel Siyasi Durum: İktidar ve Muhalefet- Mete Kaan Kaynar

19 Mart'tan bu yana Türkiye siyasî hayatı yepyeni bir döneme girdi. Önümüzdeki dönem, ya AKP iktidarı için ya da Cumhuriyet değerleri ve kör topal da olsa işlemekte olan demokratik kurumlar için sonun başlangıcı: AKP, demokratik kurumları etkisizleştirerek iktidarını kalıcılaştırabilmek amacıyla baskıcı, otoriter politkalarını sertleştirirken toplumsal muhalefet de buna karşı direnişte.

Bu sunumun amacı, hem mevcut durum ile ilgili genel manzaranın fotoğrafını çekebilmek hem de toplumsal muhalefetin bir bileşeni olarak TİP'in bu konuda ki yol haritasını çizerken dikkate alması gereken kimi hususlar ve özellikle de belirsizliklere dikkat çekebilmektir.

İşçi Sınıfı ve Sınıf Siyaseti: Güncel Bir Değerlendirme- Hakan Koçak

Günümüzde Türkiye işçi sınıfının ulaştığı nicel düzey son derece yüksektir. Saray rejimi aynı zamanda hızlı ve derinlemesine bir proleterleşme süreci üzerine şekillenmiştir. Ancak bu süreç aynı zamanda işçi sınıfı oluşumunun negatif bir kesiti olarak; sınıf kapasitesini güçlendiren değil zayıflatan bir biçimde cereyan etmiştir. Saray Rejiminden çıkış bu bağlamda aynı zamanda bir işçi sınıfının yeniden oluşum süreci olarak da anlaşılmak ve yaşanmak durumundadır.

Sunumda içinde bulunduğumuz kesitte bu yeniden oluşumun imkanlarına odaklanılacaktır. Sınıf içindeki, hem tarihsel derinliği olan hem de emek sürecinde yeniden üretilen fay hatları aşılabilir mi, sınıfın örgütlenme ve eylem kapasitesi geliştirilebilir mi, sendikal düzeyin ötesinde sınıf siyasetinin parametreleri neler olabilir gibi konularda yapılacak bir tartışma hedeflenmektedir.

Türkiye'de Kapitalist Tahakküm Altında Tarımsal Yapının Dönüşümü ve Gıda Sorunu: Ne Yapmalı, Nasıl Yapmalı? - Coşku Çelik, İpek Suer Topuzoğlu, Fatih Özden, İ.Uğur Toprak

Dünya genelinde ve Türkiye'de tarımsal yapılar, neoliberal politikalar ve küresel sermayenin etkisiyle son kırk yılda köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Küçük ve orta ölçekli çiftçilik giderek zayıflarken, büyük ölçekli tarım işletmeleri ve küresel gıda tekellerinin hâkimiyeti artmıştır. 1980 sonrasında uygulanan neoliberal politikalar, devletin tarıma yönelik destekleyici rolünü azaltmış; özelleştirmeler, küresel ticaret anlaşmaları ve ithalatın serbestleşmesi ülkelerin gıda güvencesini tehdit eder hale gelmiştir. Bu süreç, artan maliyetler ve düşük fiyatlarla mücadele edemeyen çiftçilerin, aşırı finansallaşma ve yüksek borçlar nedeniyle mülksüzleşmesine ve üretimden çekilmesine yol açmıştır. Ayrıca, endüstriyel tarım sisteminin aşırı kimyasal ve fosil yakıt kullanımına dayalı yapısı, tarımsal

üretimde verimliliği artırma amacı güderken, ciddi ekolojik ve sağlık sorunlarına neden olmuştur. Şirketleşmiş gıda rejimi olarak da ifade edilen bu model, kentlerde ise artan gıda fiyatlarının ve gelir adaletsizliğinin de etkisiyle, başta emekçiler olmak üzere geniş toplumsal kesimleri gıda güvencesizliğiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Bu bağlamda, uzun zaman boyunca köylülüğün tasfiyesi tezi üzerinden tartışılan "tarım sorunu", günümüzde daha karmaşık bir hal almıştır. Bu mesele artık, tarım-gıda sistemi içindeki toplumsal sınıfları, bu sınıfları var eden veya ortadan kaldıran, yeniden üretimlerini kolaylaştıran ya da engelleyen politik-ekonomik güçleri, ekolojik süreçleri, toplumsal cinsiyet ve toplum sağlığı gibi konuları da içeren çok boyutlu bir soruna dönüşmüştür. Önemli sermaye birikim alanlarından birisi haline gelen kapitalist-endüstriyel tarım sisteminin yaratmış olduğu sömürü koşulları, ekolojik kriz, gıda güvencesizliği ve sağlık sorunları, tarım-gıda sisteminin üretim, dolaşım, tedarik ve tüketim süreçlerinin bütüncül bir analiziyle ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada, konunun çok boyutluluğundan yola çıkılarak gıda rejimleri yaklaşımı çerçevesinde, ekonomik güç ilişkilerinin tarım-gıda sisteminin üretim, dolaşım, dağıtım ve tüketim biçimlerini tarihsel olarak nasıl dönüştürdüğü ortaya konacak ve bu dönüşümün yarattığı çoklu sorun ve krizlere bir cevap olarak öne sürülen gıda egemenliği paradigması üzerinde durulacaktır. Gıda egemenliği paradigmasının tarım politikalarının belirlenmesinde, tarımsal üretimin ve tüketimin demokratikleştirilmesinde ve agroekoloji yaklaşımının uygulanmasında sunduğu toplum ve doğa odaklı olanaklar tartışılacaktır.

Biyoçeşitlilik Krizinin Politik ve Toplumsal Boyutlarıyla Yüzleşme- Barış Özüdoğru

Bir bölgedeki canlı organizmaların gen, tür ve ekosistem düzeyinde çeşitliliğini ifade eden bir kavram olarak biyoçeşitlilik, günümüzde gezegenin en fazla suistimal edilip yok olma tehdidi altına giren kaynağıdır. Bu yok oluş krizinin varlığı, bilimsel çevrelerden hükümetlerarası kuruluşlara kadar geniş bir konsensüsle kabul edilmektedir. Türlerin yok olma hızı, doğal yok oluş hızından 1.000 ila 10.000 kat daha yüksek olup, önümüzdeki birkaç onyılda yaklaşık 1 milyon türün yok olması öngörülmekte ve bu süreç "altıncı kitlesel yok oluş" olarak tanımlanmaktadır. Önceki yok oluşlardan farklı olarak bu süreç, çok daha hızlı ilerlemekte ve doğal değil, kapitalist üretim ilişkileri kaynaklıdır. Bu nedenle kriz, çevresel bir mesele olmaktan öte, sınıfsal ve politik boyutları olan yapısal bir problemdir.

Biyoçeşitlilik kaybı; gıda güvenliği, zoonotik hastalıklar, medikal kaynakların yok olması, temiz suya erişim gibi insan yaşamını doğrudan etkileyen çok boyutlu bir süreçtir. Marx'ın "metabolik yarılma" olarak tarif ettiği, doğayı yalnızca hammadde ve atık deposu olarak gören kapitalist üretim tarzı, sınırsız büyüme ve birikim dürtüsüyle doğa ile toplum arasındaki dengeyi altüst ederek yeryüzündeki canlılığı yıkıma sürüklemektedir. Bu yıkım tüm insanlığı etkiliyor olsa da, etkiler sınıfsal ve toplumsal eşitsizliklere göre farklılaşmaktadır. Sağlıklı gıdaya, temiz suya ve yaşanabilir çevreye erişimi kısıtlı şehirli emekçiler ile yaşam alanları gasp edilen küresel güneyin kırsal halkları bu krizden en fazla etkilenen kesimlerdir.

Biyoçeşitlilik krizinin ortaya çıkardığı eşitsizlikler, sınıf çelişkilerini keskinleştirmekte ve politik alanı yeniden şekillendirmektedir. Kapitalist aktörler, sermaye birikimi için doğayı metalaştırırken, üretime konu olmayan tüm canlı ve ekosistemleri yok etmekte; bu yıkımın maliyeti ise yerel halklara yüklenmektedir. Böylece yaşam alanlarını kaybeden bu kesimler, yeni ekolojik proletaryayı oluşturmaktadır. Bu durum Marxist literatürdeki "ilkel birikimin" güncel bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Biyoçeşitliliği tehdit eden tüm olguların arkasında kapitalist ekonomi-politik düzenin izleri açıkça görülmekte; bu yıkım çoğu durumda iklim kriziyle iç içe geçmektedir. Yerli direniş hareketleri ve kent ekolojisi savunucuları gibi toplumsal aktörler eko-sosyalist politikalar için zemin oluştursa da, sol/sosyalist çevreler bu krizi çoğunlukla iklim krizine kıyasla daha az ciddiyetle ele almakta, hatta görmezden gelmektedir.

Sosyalistlere düşen görev, çevre mücadelesi veren grupları siyasi özne olarak tanıyıp mücadeleyi ortaklaştırmak; biyoçeşitlilik krizinin nedenlerini tarihsel ve toplumsal bağlama yerleştirerek, doğayla ilişkileri yeniden kuran, büyüme karşıtı ve nihayetinde üretim araçlarının kamulaştırılmasının ötesine geçen yeni bir siyasi hat geliştirmektir.

Öğrenciden Müşteriye, Bireyden Müride: Türkiye'de Eğitim- Sanem Bülbül-Hüner

Son yarım yüzyılda küresel ölçekte eğitim politikalarında yaşanan dönüşüm, sadece yapısal değil, aynı zamanda ideolojik bir değişimin de habercisi olmuştur. Neoliberal rasyonalitenin belirleyici olduğu bu süreçte, kamu hizmeti olarak tasarlanan eğitim, piyasa normlarına göre yeniden yapılandırılmış; öğrenci, müşteri kimliğine indirgenmiş; eğitim kurumları ise birer hizmet sağlayıcısı olarak konumlandırılmıştır. Türkiye özelinde ise bu dönüşüm, yalnızca neoliberal değil, aynı zamanda muhafazakâr bir ideolojik çerçeve içinde şekillenmiş; böylece eğitim, yalnızca piyasa gereklerine değil, aynı zamanda iktidarın kültürel hegemonya stratejilerine hizmet eden bir araç hâline getirilmiştir. Bu bağlamda, "öğrenciden müşteriye, bireyden müride" dönüşüm; Türkiye'de son yirmi yılda uygulanan neoliberal muhafazakâr eğitim politikalarının çarpıcı bir özeti olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren belirginleşen neoliberal muhafazakâr sentez, eğitim politikalarının hem ekonomik hem de kültürel kodlarını dönüştürmüştür. Bir yandan özel okulculuk teşvik edilmiş, kamu okulları kaynak kıtlığı içinde performans ve sınav baskısıyla işlevsizleştirilmiş, diğer yandan eğitim müfredatı ve kurum kültürü dinsel ve muhafazakâr normlara göre yeniden şekillendirilmiştir. Böylece eğitim sadece piyasalaşmakla kalmamış, aynı zamanda iktidarın ideolojik aygıtına dönüşmüştür. Bu ikili yapı içerisinde öğrencinin yalnızca tüketici değil, aynı zamanda itaatkâr bir özne olarak biçimlendiği görülmektedir.

Bu çalışma Türkiye'de son yirmi yılda eğitim sisteminde yaşanan dönüşümünü neoliberalleşme başlığı altında eğitimin piyasalaşması ve muhafazakarlık başlığı altında milliyetçilik ve dinin eğitimin merkezine yerleştirilmesi çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır.

Sağlık Gündemini Sosyalist Siyasete Taşıma Yolları- Özlem Özkan

Kapitalizmde sermaye birikimi genişlediğinde, örgütlü işçi sınıfı mücadelesi olduğunda ve sosyalist ülkeler var olduğunda, sağlık sistemi, işçilerin belirli bir düzeyde üretkenliğini sağlamak amacıyla ya da ertesi günü işlerinin başında olabilecek kadar sağlıklı olmalarını bir ölçüde de olsa kamusal olarak teminat ve güvence altına alabilmiştir. Ancak, reel sosyalizmin çözülüşü, son kırk yıldır kapitalist ülkelerde sağlık hizmetlerinin metalaştırılmasıyla, bu teminat ve güvence ortadan kalkmıştır. Özellikle son yıllardaki salgınlar, deprem gibi doğal afetler, sermaye sınıfının yeniden birikim alanına dönüşmüş sağlık hizmetlerinin işçiler ve emekçiler için yetersizliğini daha da görünür hale getirmiştir. Nitekim, bu durum hangi kapitalist ülkede olursa olsun, emekçilerin, işçilerin ya da halkların sağlık hizmeti kullanımı, sağlık hizmetlerine erişimi, sağlık göstergeleri, maruz kaldıkları iş cinayetleriyle ilgili bilimsel göstergelerle de kanıtlanmaya devam etmektedir. Ayrıca, yeterli ve dengeli beslenme, sağlıklı ve güvenli barınma, ulaşım, çalışma koşulları, çevre gibi, toplumun ve bireylerinin sağlıklı olmasının temel koşullarının ortadan kalkmasıyla, giderek yoksullaşan emekçilerin sağlık hizmetlerine olan gereksinimini daha

da artırmıştır. Bunun sonucunda, emekçilerin, işçilerin ve yoksul halkların karşılanamayan sağlık hizmeti gereksinimi, olumsuz sağlık göstergeleri, sağlık alanını onların gündelik yaşamının da önemli sorunlarından/konularından ya da gündemlerinden birisi haline getirmiştir. Böyle olunca, yaşamın her alanında eşitsizlik, yoksulluk, yolsuzluk, işsizlik gibi sorunlarla da beslenen kapitalizmde gelinen nokta, sağlık sisteminin yeniden inşası tartışmalarına nesnel zemin hazırlamaktadır. Ne var ki bu zemin tek başına yeterli değildir. Beraberinde 1917 Ekim devrimiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) ile başlayan sosyalist ülkelerdeki sağlık sistemi deneyimini de gündemimize taşımak, ondan yararlanmak adeta zorunluluktur. SSCB'nin ilk sağlık bakanı Dr. N.A. Semaşko ve yoldaşları öncülüğünde 1917 yılında inşa edilmeye başlanan bu sağlık sistemi, Semaşko kabul etmese de başta Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere, bazı kurum ve kuruluşlar tarafından "Semaşko modeli ya da Semaşko sağlık sistemi" olarak da adlandırılmıştır. Bu sağlık sistemi referans alınarak sırasıyla; Moğalistan Halk Cumhuriyeti (1924), Bulgaristan Halk Cumhuriyeti (1946), Romanya Sosyalist Cumhuriyeti (1947), Hindistan Kerela Eyaleti (1947), Çekoslovakya Sosyalist Halk Cumhuriyeti (1948), Çin Halk Cumhuriyeti (1949), Demokratik Alman Cumhuriyeti (1949), Macaristan (1956), Küba Cumhuriyeti (1959), Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti (1975) ve Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti (1976) ülke deneyimleriyle de devam etmiştir. Hatta sosyalist ülkelerdeki sağlık sistemi sadece sosyalist ülkeler için değil, aynı zamanda kapitalizmin sosyal refah döneminde sınırlı sayıdaki sosyal eğilimli merkez ve çevre kapitalist ülkelerin de yararlandığı bir model olmuştur. Örneğin, Türkiye'de 1961 yılında Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirmesi Hakkındaki Kanun ile yapılandırılan sağlık sistemi bunun en iyi örneklerinden birisidir.

Bu bildiride, sosyalist ülkelerdeki sağlık sistemleri karşılaştırılarak, sadece emek gücünün yeniden üretimi açısından değil, beraberinde hatta temelde "yeni insan"ın oluşturulmasındaki işlevi, bunlar için toplumsal olarak nasıl örgütlendiği ele alınacaktır. Böyle bir tartışma, herkese eşit, nitelikli, parasız, ana dilinde ve başta patriyarkal olmak üzere, diğer iktidar ilişkilerini de içinde barındırmayan sağlık sisteminin yeniden inşası tartışmalarının ve sağlık gündemini sosyalist siyasete taşımının kapısını aralayacaktır.

Türkiye'de Hukukun Serencamı ve Sosyalist Siyaset- Alper Çavuşoğlu ve Kağan Şeker

Hukuk nedir? Hukukun tarihi devletle birlikte mi başlar yoksa hukuk modernitenin bir ürünü müdür? Hukuk, kapitalist üretim ilişkilerinin dolaysız bir sonucu olarak kabul edilebilir mi? Veya hukuku egemen sınıflarının elindeki bir araç, devletin bir aygıtı olarak mı görmeliyiz? Peki ya devlet ve sömürü ilişkileri ortadan kalkınca hukuk da kendiliğinden ortadan kalkacak mıdır? Bu ve benzeri pek çok bağlamda hukuk, sosyalist gelenek içinde uzun yıllardır tartışılsa da Marx'ın, katı bir şekilde yorumlanarak bir çeşit galat-ı meşhura dönüşmüş olan "altyapının üst yapıyı belirlediği" iddiasının etkileri, hukuka olan ilginin de sınırlı kalmasına neden olmuştur. Zira bu katı yorumun kabulü ile birlikte hukuk, bir üstyapı kurumu olarak tâli bir konumda değerlendirilir. Bu durum, altyapıyı oluşturan kapitalist üretim ilişkilerinin varlığının ispat edilmeye çalışıldığı 19. yüzyıl gerçekliği için anlaşılabilir kabul edilebilir ancak bugün Türkiye'de hukukun serencamını yasama, yürütme ve yargı ekseninde ele almak için öncelikle hukuka dair bu tartışmaları sürdürmek ve çıktıları üzerinde kısmi de olsa uzlaşmak gerekir.

Marx'tan yıllar sonra Lenin; devrim teorisini inşa ederken esas olarak üstyapı unsurları olan devlete ve iktidara odaklanmıştır. Ancak onun da hukuku ele alışı son derece sınırlı olmuş, döneme hâkim olan hukuki pozitivist paradigmanın etkisiyle hukuk, devlet, egemenlik ve iktidarı birlikte ele almıştır. Onların görüşlerini merkeze alarak hukuk doktrininde varlık gösteren yaklaşımlar da benzer doğrultuda, sınıf çatışmasının ve kapitalizmin yeniden üretilmesinde hukukun rolünü ortaya koymaya çalışmıştır. Hukuk, bir mücadele alanı olarak ele alındığında dahi esasen yargı mücadelesine odaklanılmış, böylece kapitalist düzenin hukuk aracılığıyla oluşturduğu imgedeki çelişkilerin ortaya çıkarılmasına ve bu çelişkilerin sebep olduğu rahatsızlıkların derinleştirilmesine çaba harcanmıştır.

Hukuk, devletle birlikte ele alındığında, onun devletin kurumsal yapısı içerisinde yorumlanması gerekir. Bu doğrultuda; yasama, yürütme ve yargının devletin en temel erkleri olduğu konusunda ulus devlet teorisinin de öncesine dayanan görüş siyaset felsefesinin her daim en revaçta konularından birini oluştururken hukuki metinler için önemli bir referans noktası teşkil eder. Bu üç temel erk arasındaki ilişki hem hukuki bir zeminde tarif edilmesi bakımından hem de hukuki neticeleri bakımından böylesi bir tartışmada ele alınmaksızın geçilemez. Egemenliğin kullanımından hükümet sistemlerinin oluşumuna değin pek çok başlık doğrudan bu erkler arasındaki ilişkinin nispeti ve etkisi ile açıklanmakta, bu erklerin konumları ile üstyapıda köklü değişimler meydana gelmektedir. Bu nedenle hukukun tanımının gösterdiği pusula ile hükümet sistemleri başta olmak üzere üstyapıda meydana gelen değişim ve dönüşümler açıklanabilecektir. Nihayet yargı erkinin "bağımsız ve tarafsız" olduğuna dair yaratılan mistifikasyon perdesi de bu sayede dağıtılabilecektir.

Bununla birlikte Marksist bir hukuk perspektifi, salt pozitif hukukun ve onun devlet içerisindeki konumunun incelenmesiyle oluşturulamaz. Özellikle hukuk sosyolojisinin gelişimiyle birlikte, hukuku, salt devletle bağlantılı, egemen sınıfların elindeki bir buyruklar sistemi olarak ele almanın, hukukun toplumla olan ilişkisine dair yetersiz bir içgörü ortaya koyduğu tartışılmaya başlanmıştır. Bunun yerine hukuk, kendisinin haricindeki yapıları da kapsayan bir normatif sistemler bütünün parçası olarak diğer normatif sistemlerle etkileşim içerisinde ele alınabilir ve bu perspektifle, toplum düzeni ve bu düzenin kendiliğindenliği anlaşılabilir. Hukuk ve diğer normatif yapılar arasındaki etkileşim, farklı yapılara ait normların geçişkenliğini sağlayabilir, farklı yapılardaki normları meşru kılabilir veya bunların birbirleriyle çatışmalarına neden olabilir. Bu anlamıyla hukukun, diğer normatif yapılarla birlikte bir mücadele alanı oluşturduğu söylenebilir. Nihayetinde normatif yapılar arasında gerçekleşen bir mücadele, bir hegemonya mücadelesidir. Devletin hukuku, şüphesiz, devletin gücünü arkasında bulunduran bir yapı olarak iç tutarlılığını sürdüremez hale geldiğinde dahi hegemonya mücadelesinin en güçlü tarafıdır. Ancak devletin hukukunu temsil eden yasallığın sınırları daraltıldığında ve buna mukabil, meşru olanın sınırlarının korunması ve genişletilmesi gerektiğinde, ancak hukuk alanı içerisinde bir hegemonya mücadelesi verilmesiyle başarıya ulaşılabilir. Nihayetinde bu hegemonya mücadelesi sonucunda, hukuk dahil olmak üzere toplumsal kuralların meşruluk kıstasının, toplumsal mücadeleleri yürüten yapıların sahip olduğu teamül ve pratikler ile, dillendirdikleri talepler uyarınca şekillenebilmesinin imkânı ortaya çıkacaktır.

Kültürel Hegemonya Tartışmaları ve Sosyalist Kültür Politikası - Semih Gümüş

Kendisini kültür ve sanat alanından uzakta gören bir siyasal hareket, örgüt, akım yoktur. Olmaz da. Her yerde olduğu gibi, ülkemizde de kültür ve sanat alanında, son çeyrek yüzyılda giderek tırmanan bir hegemonya savaşı var. Biz bu alanda sol ve sosyalist dünyamızın hegemonyasının yerinden oynatılmaz olduğunu düşündük. Gerçekten öyle mi? Üstünde enine boyuna düşünülmesi, tartışılması gereken bir durum.

İşçi sınıfının ve emekçi halkın gelecekteki iktidarının toplumsal karşılıklarını genişletmesinin yollarından biri de kültür ve sanat alanından geçecek. Demokrasi bilincinin kazanılmasının zor olduğu yerde, sosyalizm bilincinin oluşması uzun zaman alan karmaşık bir süreci gerektirecek ve bu ancak toplumsal düşüncenin adım adım değişimiyle, yani kültürel sermayenin artırılmasıyla mümkündür. Peki bu nasıl kazanılabilir?

Bu süreç birkaç kuşak boyunca devam edebilir. Ekonomik ve toplumsal deneyimler bilince nasıl yansıyacak? Öncelikle kültürel zeminin oluşturulması gerekir. Dolayısıyla kültür ve sanat sosyalizmin alt yapıya bağımlı olan değişimini destekleyecek en önemli sivil toplum alanlarındandır.

Sosyalizmde sanatın bütün alanlarına dönük üretimler ve kültürel etkinlikler, emekçi halkın çıkarlarını somutlaştırır, belleğini güçlendirir ve toplumun ortalama niteliğini yükseltir.

Kültürel sermaye dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle toplumsal sınıflar arasında oluşmuş uçurumu ortadan kaldırmak, iktidarın halkın çıkarları doğrultusunda yeniden kuruluşuna katkıda bulunmak temel görevlerimizdendir. Sanatın herkesin dünyasına girmesinin yolları ancak böyle açılabilir. Öte yandan reel sosyalizm deneyimi içinden bize ne kaldıysa alacağız. Ama aradan geçen on yıllar içinde dünyamızın büyük bir hızla değiştiğini göz önünde tutarak kültür ve sanat alanında neler yapmamız gerektiğini yeniden düşüneceğiz. Partimizin kendisine dönük nitelikli ilgilerin sürekliliğini koruması, toplumsal karşılıklarını adım adım genişletmesi için kültür ve sanat alanı belki de sanıldığından daha önemlidir. Bir an bile ihmal edilmemeli.

Kapitalist Büyümenin ve Mülksüzleştirmenin Aracı Olmayan Bir Kentsel "Dönüşüm" Tahayyülü- Deniz Ay ve Deniz Öztürk

Türkiye'nin "kentsel dönüşüm" tarihi kent arazisi üzerindeki rantın üretimi ve yeniden dağıtımını sağlayan politik bir süreç olarak 1950'lere dayanıyor. Ancak somut bir şehirleşme politikası olarak yasal bir çerçeveye oturtularak kurumsallaşıp özellikle yerleşim alanlarının yıkımı, mülkiyetin el değiştirmesi ve mülksüzleştirme yoluyla sermaye birikimin güçlü bir aracı haline gelmesi AKP'nin ilk yıllarına denk düşüyor. Küresel ölçekte kapitalist kentleşme bağlamında düşündüğümüzde Türkiye'de yerleşen kentsel dönüşüm pratiği ülkemiz kentleşmesine özgü bir kentsel politika da değil.

Kapitalist kentleşmenin planlı bir plansızlık içinde; arazi toplulaştırma, acele kamulaştırma ve kamu arazileri satışları ile yürüttüğü dönüşümle yaşam alanlarından sürülen emeğin mahalle ölçeğinde ve yeniden üretim alanında da örgütlenmesi potansiyelini taşıyan somut örnekler üzerinden politik direnç noktalarını ortaya koyacağız. Bu sunumda, etkileri daha da yıkıcı deneyimlerin artan sıklığıyla somutlaşan iklim krizi ve yapılı çevrenin finansallaşmasıyla yoğunlaşan barınma krizine sıkışan kentsel yaşam için "nasıl bir dönüşüm" tahayyül ettiğimizin çerçevesine dair üç önerme ortaya koyacağız.

Birinci olarak, devletin arazi politikası araçları olan acele kamulaştırma ve kamu arazisi satışlarını kullanarak yürüttüğü mülk transferinin karşında güçlü bir direnç oluşturulması gerekiyor. Fikirtepe gibi büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinde; Sur gibi yerli halkı yerinden edip ticari ve turistik kullanımı dayatan dönüşüm projelerinde; Hatay gibi afet koşullarını kullanarak dayatılan yeniden inşa projelerinde karşımıza çıkan acele kamulaştırmanın mülksüzleştirme aracı olduğu ortaya koyulmalı. İkinci olarak, dönüşüm müdahalelerinin merkezileşmesine ve yerel yönetimi dışarıda bırakan mega-proje mantığıyla yürütülen uygulamaların yerine belediye ölçeğinde tamamlanabilecek; güçlendirme odaklı ve mevcut yapılı çevre kullanımına öncelik veren yoğunluk artışına yönelmeyen yaşam alanları üretimi için somut adımlar atılmalı. Üçüncü ve son olarak, belediyenin idari bir birim olarak kamusallığını (geri) kazanmanın da yolu olarak mahalle ölçeğinde yeniden üretim alanını da örgütlemenin imkanını güçlendirecek dayanışma ağları/ birimleri için çalışmalar yürütülmeli.

Yeniden Yollara Düşmek: Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş Eğilimleri ve Türkiye Emek Piyasasına Olası Etkileri- Fırat Çoban

Suriye'de on üç yılı aşkın süren savaşın ardından Beşşar Esad yönetiminin yalnızca iki hafta içinde devrilmesi ve HTŞ öncülüğündeki Suriye muhalefetinin yeni bir siyasi düzenin inşasına başlaması, Türkiye'de geçici koruma statüsüyle yaşayan Suriyelilerin geri dönüşüne ilişkin tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Özellikle tekstil, ayakkabı, imalat ve hizmet gibi sektörlerde çoğunlukla kayıtsız veya belgesiz şekilde çalışan, sınır kentleri ve büyük metropollerde yaşamlarını sürdüren Suriyelilerin dönüşü, pek çok şeyi olduğu gibi, Türkiye emek piyasasını da derinden etkileme imkaanı sahiptir. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre 27 Şubat 2025 itibarıyla Türkiye'de 2 milyon 820 bin 362 Suriyeli

bulunurken, geri dönüş olasılığına dair süregiden tartışmalar bile ücretler, çalışma saatleri ve iş gücü piyasasının genel dinamikleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Bu bildiri, 2021'den itibaren etkisini artıran süpürme ve seyreltme politikalarının da sonucu olarak, son üç yıl içinde sayıları yaklaşık 1 milyon azalan geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve kayıtsız/belgesiz Suriyelilerin geri dönüş süreçlerini ve bu sürecin Türkiye'deki emek piyasası ile siyasal alan üzerindeki muhtemel etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. İstanbul ve Gaziantep'te tekstil sektörüne odaklanan bir alan araştırmasının ilk bulgularından hareketle, geri dönüş sürecinin çok boyutlu yansımaları ele alınacaktır.

Çalışma kapsamında şu sorular etrafında bir tartışma yürütülecektir: Yeni siyasi koşullar bağlamında Suriyeli mültecilerin geri dönüş eğilimleri nasıl şekillenmektedir? Bu eğilim, farklı sınıfsal konumlar, kimlikler ve hukuki statüler açısından nasıl karşılanmaktadır? Geri dönüş süreci, mevcut ve gelecekteki emek piyasası dinamiklerini nasıl etkilemektedir? İşverenler, olası bir geri dönüş sürecine karşı nasıl emek piyasası stratejileri geliştirmektedir?

Yaşamın Üretimi İçin Kamu Politikaları: Kapitalizmin Çoklu Krizlerine Karşı Alternatif Bir Çerçeve- Coşku Çelik ve Deniz Ay

Eleştirel ekonomi politik yaklaşımlar, özellikle son yıllarda yaşanan bölüşüm şokunu emekçi sınıftan sermaye sınıfına doğru gerçekleşen bir servet aktarımı olarak çerçeveliyor. Ancak bu yaklaşım, emekçi sınıfların heterojenliğini kavramsallaştırmakta ve bu servet geçişinin parasal olmayan boyutlarını değerlendirmekte yetersiz kalıyor. Bölüşüm şokuna karşı öne sürülen politika önerileri genellikle asgari ücret artışı, temel vatandaşlık geliri veya yaşam ücreti gibi kolayca pazarlanabilir talepler etrafında şekilleniyor.

Bu yaklaşımı aşmak ve üretim ilişkilerinin ötesine geçerek fiili bölüşüm şokunun daha kapsamlı bir çözümlemesini sunmak adına, emekçi sınıfların derinleşen toplumsal yeniden üretim krizine yanıt veren alternatif bir kamu politikası gündemi öneriyoruz: feminist ekonomi politik perspektiften hareketle "yaşamın üretimi için kamu politikaları" kavramsallaştırması. Bu çerçeveyle, mücadelenin odağını ücretli ve formel işgücünün taleplerinden yaşamın üretimi ve yeniden üretimi üzerine taleplere genişletmenin gerekliliğini savunuyoruz. Bu perspektif, kamu politikasının yalnızca devlet bürokrasisi, iktidardaki hükümet ya da yasa yapıcılar gibi de jure (hukuken tanımlı) aktörlerle sınırlı olmadığını; "kamusal olan"ın çok daha geniş bir toplumsal alanı kapsadığını ileri sürer. Dolayısıyla, kamu politikalarını fiilen üreten ve etkileyen tüm aktörleri kapsayan eleştirel bir bakışa ihtiyaç vardır.

Feminist ekonomi politik yaklaşım, bütüncül ve ilişkisel bir teori ve politika çağrısıdır. 1970'li yıllardan bu yana farklı biçimlerde ele alınan toplumsal yeniden üretim yaklaşımı, emekçilerin yaşamını sürdürme ve yeniden üretme süreçlerini merkeze alır. Emek gücünün gündelik ve kuşaklar arası yeniden üretimi; bakım, sağlık, barınma ve eğitim gibi hayati alanlardaki emeğin görünür kılınmasını sağlar. Bu yaklaşım, kapitalizmin analizine de, meta ilişkilerinin ötesine geçen politika önerilerine de işçilerin üretildiği mutfaktan ve yatak odasından başlayan bir perspektifle yaklaşma imkânı sunar.

Toplumsal Yeniden Üretim Yaklaşımı (TYÜ), ücretli işi işçiliğin tek formu; ücretli işçiyi ise işçi sınıfının ve sınıf mücadelesinin tek bileşeni olarak görmek yerine, emekçi sınıfların heterojenliğini esas alır. Bu sayede, ücretli/ücretsiz iş, kendi hesabına/ücretli çalışma, kentsel/kırsal yaşam ya da toprak sahibi olan/olmayan gibi ikilikleri aşan daha kapsayıcı bir sınıf tanımı yapılabilir. Böylece kapitalizmin temel çelişkisini yalnızca ücretli emekle sermaye arasına değil, emeğin tüm biçimleri ile sermaye ve yaşam arasına yerleştirmek mümkün olur (bkz. Von Werlhof, 2007). Zira kapitalizmin ideali bütün emek biçimlerini ücretli hale getirmekten ziyade, emeği, yaşamı ve doğayı en düşük maliyetle sermaye

birikiminin hizmetine sunmaktır.

Bölüşüm şoku, pandemi ve 2023 depremleri gibi felaketlerle birlikte, toplumsal yeniden üretim alanlarında — gıda, barınma, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi — çoklu krizler olarak kendini göstermiştir. Bu koşullarda, yaşamı sürdürebilmenin tüm yollarının metalaştırıldığı ve parasallaştırıldığı bir ortamda yalnızca ücret talepleri yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, hayatta kalmanın temel araçlarına metalaştırılmamış ve piyasadışı yollarla erişim talep etmek hayati önemdedir. Bu sunumda, kapitalizmin çoklu krizlerini ve yaşadığımız bölüşüm şokunu feminist ekonomi politik perspektiften, bir toplumsal yeniden üretim krizi olarak değerlendiriyoruz. Buna karşı, yaşamın üretimi merkezinde şekillenecek bir kamu politikası çerçevesi öneriyoruz.

Yaşamın Üretimi İçin Kamu Politikaları yaklaşımı, yaşamın üretimi için ücret talebiyle birlikte, yaşamın yeniden üretim altyapısının özelleştirmelere karşı savunulmasını, kamu hizmetlerinin (yeniden) kamusallaştırılmasını ve kaynakların yeniden dağıtılmasını kapsar. Bu mücadele, yaşamsal müştereklerin geri kazanılması ve aşağıdan yukarı örgütlenen biçimlerde devletin yeniden kamusallaştırılması yönünde bir politik hattı da içerir.

Umut ve İnat: Türkiye'de LGBTI+ mücadelesi ve sosyalist siyaset- Meltem Kolgazi

Yeni toplumsal hareketlerin bir bileşeni olarak LGBTİ+ hareketinin Türkiye'de 1980lerde filiz verdiğini, 90lar itibariyle ise düşünce ve eylem alanında varlığını göstermeye başladığını söyleyebiliriz. İçerisinde kendini solcu/sosyalist tanımlayan özneler olsa da hareket kendini her zaman sosyalist siyasetle belli bir mesafede tutmuştur. Aslında bu genel olarak siyasi partiler üstü bir tavır geliştirmeyi ve tüm siyasetlerle belli bir mesafede durmayı tercih etmekle de ilişkiliydi. Bu tercih bir varoluş inadı olarak da okunabilecek bir yan barındırmaktadır. Herhangi bir siyasi özne içerisinde "ehlileşmek"ten kaçınma anlamına da gelen bu yaklaşımın harekete olumlu ve olumsuz etkileri olmakla beraber bunların tartışılmasına ihtiyaç vardır.

Nancy Fraser'in "ilerici neoliberalizm" dönemi olarak tanımladığı 2000li yıllarda neoliberalizmin toplumsal yeni hareketlerin birtakım özneleri ile girdiği ittifak, sosyalist siyasetin belli açılardan yeni toplumsal hareketlerle arasına bir mesafe koymasına da neden oldu. Bu dönem, özellikle Türkiye'nin AB'ye adaylığıyla yaratılan "özgürlükçü" hava ile denk düşmüş ve bazı liberal kesimlerin bu süreçte AKP ile siyasi teması da bu mesafelenmede etkili olmuştur. Diğer taraftan geleneksel komünist partilerin yeni toplumsal hareketleri kapitalizm için reformist, radikal aktivizmi ise irrasyonel olarak tanımlaması; yeni toplumsal hareketlerin Türkiye'de açılan sivil toplum alanındaki faaliyetlerinin örgütlenme pratikleri açısından yarattığı erozyon da yine bu tartışmanın diğer yönleri olarak ele alınmalıdır.

Neoliberalizmin özgürlükler alanını bir ittifak olarak görüp kimlik siyasetine, bazı reformist çıkışlara alan açtığı dönemin kapitalizmin krizi ile sona erdiğini söyleyebiliriz. Bunun en önemli yansıması yeni toplumsal hareketlerin bir kırılma yaşaması ve önemli bir bölümünün kapitalizm dışı siyasi arayışlara girmesi olmuştur. Türkiye'de özellikle AKP'nin liberal kesimleri yarı yolda bırakması ve özgürlükler alanını doğrudan hedef alması ile yeni toplumsal hareketlerin düzen dışı bir arayışa yönelmesini sağladı. Diğer taraftan Gezi Direnişi ile Sosyalist Siyaset yeni toplumsal hareketlerle ve tabii ki LGBTİ+ hareketi ile de organik bir temas kurabildi ve bu özneler arasında sosyalizmin bir düzen dışı alternatif olarak gündeme gelmesini sağladı.

Bugün neoliberal politikalara bir tepki, ama aynı zamanda otoriterleşen kapitalizmin siyasi aracı olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin ve onların temsilcisi sağ politikacıların saldırısı ile karşı karşıyayız. AKP/Saray rejimi için de bugün LGBTİ+ düşmanlığı, muhafazakâr oyları konsolide etmek için en önemli enstrümanlardan biri olarak kullanılıyor. Düzen için reformların, neoliberal ittifakın dağılmasıyla Avrupa ve

ABD'de dahi elde edilen hakların nasıl bir bir ortadan kalktığını görüyoruz. LGBTİ+ hareketi ve yeni toplumsal hareketlerin kapitalizm içi çözüm arayışının sınırlarını gördükleri ve ciddi bir saldırıyla karşı karşıya oldukları bir evrede Sosyalist siyasetin özürlükler alanına dair ciddi bir politika yapma potansiyeli vardır. Sosyalist siyasetin işçi sınıfı ittifakı olarak yeni toplumsal hareketleri dönüştürme potansiyeli LGBTİ+lar için de eşit ve özgür bir yaşama dair umut olarak değerlendirilmelidir. Bu umut uğruna LGBTİ+ hareketinin temsiliyet, mücadele ve kurtuluş için her zamankinden daha çok sosyalist siyasete ihtiyacı vardır.

Kürt Meselesinde Güncel Durum ve Sosyalist Siyaset- İsmet Akça

Bir etno-politik sorun olarak Kürt meselesi tarihte ve bugün Türkiye'nin siyasal alan ve devlet yapısını belirleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Tarihi, merkezi kapitalist ulus-devletin inşası ve Türk milliyetçiliğinin yükselişine uzanan Kürt meselesi, bir yandan Kürt kimliğinin inkârı diğer yandan da siyasal temsiliyet, katılım ve yönetim eksenlerinde şekillenmiştir. Devletin inkârcı, asimilasyonist ve baskıcı politikaları 1980'lerde Kürt hareketinin silahlı mücadele yoluna gitmesi sonrasında daha da şiddetlenmiş ve Kürt meselesi 1990'larda tamamen güvenlikleştirilmiş ve askerileştirimiştir.

2000'li yıllarda AKP iktidarı altında, hem uluslararası ve bölgesel dinamiklerin etkisiyle hem iç siyasetteki çatışma ve ittifak dinamikleri ile hem de toplumsal, siyasal ve kültürel ayaklarıyla Kürt Hareketi'nin ulaştığı gücün sonunda müzakere ve çözüm süreçleri gündemde olmuş ama meselenin siyasal ve demokratik bir çözümü mümkün olmamıştır.

7 Haziran 2015 sonrası çözüm süreci sona erdirilmiş, Kürt meselesinden yeni bir militarizasyon dönemi başlamış ve Kürt meselesi, AKP liderliğinde yeni bir siyasal rejim ve devlet inşasını içeren bir faşistleşme sürecinin merkezinde yer almıştır.

Ekim 2025 sonrası Suriye merkezli bölgesel dinamiklerin zorunlu kılması ile gündeme getirilen ve iç siyasetin dizaynını da içeren yeni "müzakere" süreci, "neo-faşist" olarak nitelenebilecek özelliklere sahip mevcut siyasal iktidarın yürütüyor olması, demokratik ve barışçıl bir çözümden ziyade otoriter bir rejim altında çözüm perspektifinin iktidar tarafından dayatılması, konuyu ve sosyalistlerin alacağı politik tutumu daha karmaşıklaştırmaktadır.

Bir etno-politik sorun olarak Kürt meselesinin nasıl ve ne yönde "çözüleceği" önümüzdeki dönemin mücadeleleri açısından tayin edici olacaktır. İktidar "sorunu" demokratik ve toplumsal taleplerin önünü açmadan, hatta onları öteleyip bastırarak "çözmek" peşinde olacaktır. Sosyalistlerin görevi ise Kürt meselesinde barışçıl bir çözümün ancak ve ancak ülkede genel bir demokratikleşme ile ele ele gittiğinde mümkün olacağını siyasal söylem ve pratik düzeyinde ortaya koymaktır. Anadilin kullanımından merkezi ve yerel yönetimlerin ve siyasal katılımın gerçek anlamda demokratikleştirilmesine, emek siyasetinin ortaklaştırıcı mücadele zemininin Kürtlerin tanınmasını da içermesinden dış politikada da barış eksenli bir siyaset anlayışının yerleşikleştirilmesine uzanan sosyalist bir politik hat acil bir ihtiyaç ve görevdir.

Türkiye'de Kamusal Enerji Politikaları Dönüşümüne Dair Adımlar: Sürdürülebilir ve Bağımsız Bir Gelecek İçin Stratejik Enerji Politikaları- Batuhan Çağrı Yapan ve Altuğ Hasözbek

Enerji, yalnızca ekonomik bir gereklilik olarak değil, aynı zamanda küresel siyasetin belirleyici unsurlarından biridir. Savaş gibi durumlarda enerji kaynaklarının arzında olan değişiklikler yanında; artan enerji ihtiyacı, yenilenebilir enerjiye geçiş süreçleri ve iklim krizine bağlı zorunlu dönüşümler dünya enerji piyasalarında derin kırılmalara yol açmakta ve ülkeleri oldukça zor kararlar almaya zorlamaktadır. Enerji üretimi ve depolama

süreçlerinde yaşanan gelişmeler metal ve nadir toprak elementlerine olan ihtiyacı da arttırmakta, bu madenlerin stratejik önemini ve işlenmesi sırasında oluşan çevresel etkileri arttırmaktadır. Enerji alanındaki dönüşüm, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda jeopolitik bir mücadele alanıdır.

Bu kapsamda, Türkiye'nin enerji politikaları, küresel iklim krizinin etkilerini azaltma çabalarına uyum sağlarken aynı zamanda ulusal enerji bağımsızlığını ve toplumsal refahı güvence altına alacak şekilde yeniden inşası öncelikli konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut piyasa temelli enerji üretim ve dağıtım sistemleri, halkın temel enerji ihtiyacını ucuz ve erişilebilir yollardan karşılanmasını kolaylamazken, özel sektör tekellerinin kâr odaklı politikalarına hizmet eden bir alış-veriş hattına dönüşmektedir. Bu bağlamda, Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalist enerji politikaları, kamusal planlama modeli çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı bir dönüşümü hedeflemelidir.

Bu ön çalışmada, Türkiye'nin günümüzdeki durumundan yola çıkarak gelecekteki enerji ihtiyaçlarının öngörülmesini ve yukarıdaki parametreleri göz önüne alarak, rüzgar, güneş, jeotermal, hidrojen ve gaz hidrat gibi Türkiye'nin sahip olduğu enerji potansiyellerinin kamusal yatırımlarla nasıl geliştirilmesi gerektiğini ele alınacaktır. Çalışma bir yandan da ulusal laboratuvarlar, bilim ve teknoloji odaklı Ar-Ge faaliyetleri, üniversitelerde enerji mühendisliği alanlarının genişletilmesi gibi stratejik adımların yol haritalarını kapsamaktadır. Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakatı hedeflerini alt sınır kabul eden ancak özel sektöre bağımlı olmayan, kamusal bir enerji politikasını önceleyen, dönüşümden kaynaklanacak olası iş kayıplarına karşı adil geçiş çözümleri sunan, sendikal katılımı sağlayan bir yapı oluşturmak da dahil olmak üzere, Türkiye'nin sanayi ve enerji altyapısında köklü bir dönüşümü hedefleyen somut adımlara da bu çalışmada değinilmektedir.

Yapay Zeka için Tek Etik Model: Sosyalizm- Meltem Kolgazi ve Cüneyt Göksu

Yapay Zeka (YZ) teknolojisi, çağımızın en önemli teknolojik atılımlarından biri olarak yalnızca bir bilimsel yenilik değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bir mesele olarak ele alınmalıdır. Kapitalist sistemde YZ teknolojileri, çoğunlukla ekonomik fayda sağlamak amacıyla, genellikle büyük şirketlerin ve güç sahiplerinin çıkarlarına hizmet etmektedir. Bugün, YZ genellikle kapitalist çıkarlarla şekillenmekte, büyük şirketler tarafından veriler üzerinde tekel kurulmakta, ya da izinsiz kullanılmakta ve bu durum toplumsal eşitsizliği derinleştirmektedir. Ancak, sosyalist bir bakış açısı ile YZ'nin toplumsal fayda sağlayacak şekilde, şeffaf ve adil bir biçimde geliştirilmesi, bu teknolojinin toplumsal eşitlik sağlama, işçi sınıfının haklarını koruma ve güçlendirme aracı olarak nasıl kullanılabileceği önemli bir tartışma alanıdır.

YZ, sadece "insan benzeri" düşünme, öğrenme ve karar verme becerisine sahip olma iddialarıyla tanımlanmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal yapıyı etkileyen güçlü bir araçtır. Ancak günümüzde, bu "insan benzeri"lik, büyük ölçüde toplumsal yapıyı yansıtan bir kavramı ifade etmektedir. YZ teknolojisinin gelişimiyle birlikte, sınıf ayrımcılığı, ırkçılık, cinsiyet eşitsizliği ve ekonomik eşitsizlik gibi toplumsal sorunlar da aynı hızla devam etmekte, toplumsal yapıdaki bu özellikler YZ tarafından da yansıtılmaktadır. Bu nedenle, YZ'nin geliştirilmesi ve kullanımı, kapitalist çıkarlarla değil, toplumsal fayda ve adalet ilkeleriyle şekillendirilmelidir.

Birçok YZ algoritması, verilerle eğitilmektedir ve bu veriler toplumsal yapıların önyargılarını taşıyabilir. Eğer YZ algoritmaları önyargılı verilere dayanarak eğitilirse, bu algoritmaların çıktıları da eşitsizliği ve adaletsizliği pekiştirebilir. Bu durumda, yapay zekanın toplumsal etkileri, sadece teknik bir sorun olmaktan çıkarak, aynı zamanda etik ve politik bir mesele halini alır. Sosyalist bir yaklaşım, bu tür algoritmaların şeffaf ve adil bir şekilde yapılandırılmasını ve denetlenmesini gerektirir. Ayrıca, algoritmaların geliştirilmesinde sadece büyük şirketlerin değil, toplumu temsilen daha geniş bir kitleyi

kapsayan bir kolektif yapı olmalıdır.

Bir diğer önemli etik mesele, YZ teknolojilerinin veri üzerindeki tekelidir. Veri, YZ'nin başarısı için kritik bir unsurdur ve veriyi kontrol eden şirketler, büyük bir ekonomik ve politik güç elde etmektedir. Sosyalist bir bakış açısı, kamusal verinin toplumun ortak malı olması gerektiğini savunur. Bu noktada, büyük şirketlerin kamusal veriyi tekelleştirerek, bireylerin mahremiyetini ihlal etmesi ve çıkarlarını toplumun önünde tutması, kapitalizmin yol açtığı sorunlardandır. Toplumsal faydayı gözeten bir yaklaşım, kamusal verilerin şeffaf ve adil bir şekilde yönetilmesini ve toplumun yüksek yararını gözetmesini sağlar.

YZ'nin üretim süreçlerinde de önemli etik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kapitalist sistemde YZ, iş gücünü otomatikleştirerek işçi sınıfının daha da sömürülmesine yol açabilir. Bu durum, özellikle beyaz yakalı işçilerin işlerini kaybetmesi ve sosyal eşitsizliğin artması riski taşır. Ancak sosyalist bir perspektiften bakıldığında, YZ, işçi sınıfının çalışma koşullarını iyileştirmek için kullanılabilir. Çalışma saatlerinin azaltılması, iş kazalarının önlenmesi ve işçi haklarının korunması gibi konularda YZ'nin potansiyelinden yararlanmak, toplumsal refahı artırmak için önemli fırsatlar sunabilir.

YZ'nin toplumsal yararları, sadece ekonomik değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerde de kendini gösterir. Bu alanlarda, YZ teknolojileri, daha erişilebilir ve adil hizmetler sunmak için kullanılabilir. Ancak bu dönüşüm süreci, yalnızca kapitalist sistemin sınırları içinde değil, sosyalist bir düzenin inşa edilmesiyle mümkün olacaktır. YZ'nin sosyalist bir perspektifle geliştirilmesi ve kullanılması, toplumsal eşitlik sağlama yolunda önemli bir araç olabilir. Ayrıca, YZ'nin toplumsal yapıyı dönüştürme potansiyeli, işçi sınıfının karar süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmasını sağlayacak bir araç olarak kullanılabilir.

Sonuç olarak, yapay zekanın etik bir şekilde uygulanması ve toplumsal yapıya faydalı olması için sosyalist bir yaklaşım gereklidir. YZ'nin gelişimi, yalnızca teknolojik bir olgu olmaktan çıkarak, toplumsal yapıyı dönüştürebilecek bir potansiyele sahip olabilir. Bu potansiyelin en iyi şekilde kullanılabilmesi için, YZ'nin şeffaflık, adalet, eşitlik ve toplumsal fayda ilkeleri doğrultusunda yapılandırılması ve denetlenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

TİP BİLİM KURULU ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ